

MŁODZI W POLSCE PRZEGLĄD BADAŃ

dr Katarzyna Sztop-Rutkowska

współpraca: Agnieszka Maszkowska

Białystok - Warszawa 2023

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
Demografia	4
O jakim pokoleniu mówimy?	6
Rozdział I Kompetencje młodych	12
kompetencje przyszłości	12
Rozdział II Psychologiczny obraz młodych	31
Samopoczucie młodzieży	31
Relacje z rówieśnikami	35
Czas wolny	37
Życie rodzinne	40
Środowisko szkolne	41
Korzystanie z mediów społecznościowych i internetu	41
Komu ufają młodzi?	43
Rozdział III Aktywność społeczna i polityczna młodych	47
W jaki sposób angażują się w politykę młodzi Polacy i Polki?	50
Stosunek do demokracji	51
Poczucie niskiego wpływu na życie polityczne	54
Udział w wyborach	55
Poglądy polityczne młodych	57
Wybrane opinie o gospodarce i państwie	59
Religijność	60
Rodzina	61
Praca	62
Zaangażowanie w organizacje pozarządowe i wolontariat	64
Przywództwo	67
Rady młodzieżowe	69
Samorząd uczniowski	69
Klimat	70
Wnioski	72
Bibliografia	75

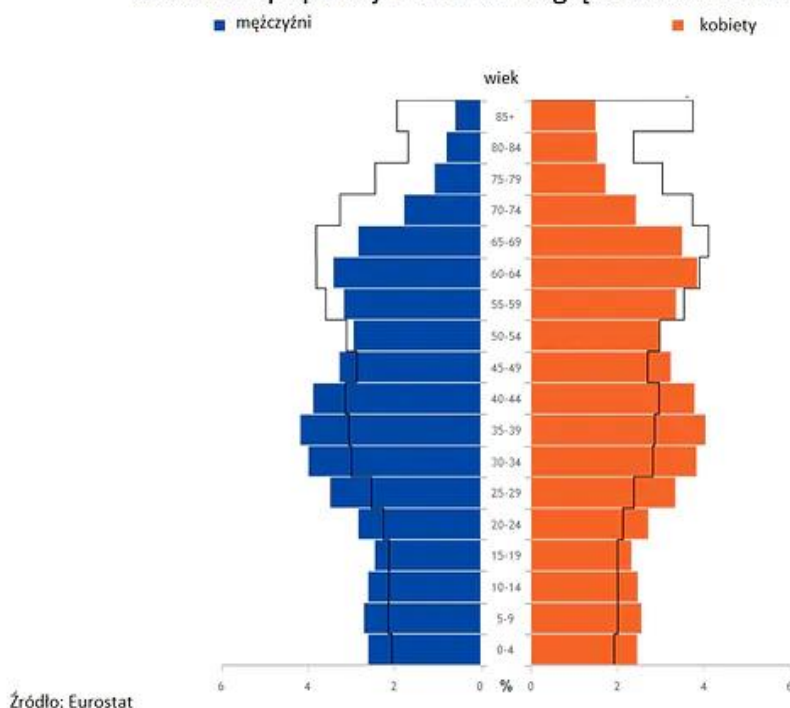
Opisanie młodzieży i młodych dorosłych, znanych pod nazwą Pokolenie Z okazało się być bardzo ambitnym zadaniem. Wynika to z kilku przyczyn. Po pierwsze pokolenia nie są jednorodne wewnętrznie. Sam podział na pokolenia i łączenie ich ze specyficzną charakterystyką jest obecnie szeroko dyskutowane i poddawane w wątpliwość. I rzeczywiście, widać bardzo wiele różnic w ramach tych samych roczników, warto więc pamiętać o tym, kiedy myśli się o kohorcie wiekowej jako pokoleniu. Z drugiej jednak strony pewne znamienne wydarzenia takie jak pandemia i przejście na nauczanie zdalne oraz izolację domową czy niespotykany dotąd rozwój technologii cyfrowych i w końcu powszechność wiedzy na temat katastrofy klimatycznej z pewnością oddziałują na młode, wchodzące w życie dorosłe roczniki. Po drugie, okazuje się, że istnieją pewne luki w badaniach, zwłaszcza dotyczące poziomu miękkich, pozapoznawczych kompetencji i umiejętności. Jest to tym ważniejsze, że na obecnym rynku pracy właśnie te kompetencje stają się być kluczowe. System nauczania w Polsce opiera się przede wszystkim na wiedzy teoretycznej i nie przygotowuje w wystarczającym stopniu uczniów i studentów do przyszłych ról zawodowych. Tutaj wydaje się, że oferta ze strony organizacji pozarządowych, wolontariatu może tę lukę częściowo wypełnić. Innym wątkiem, z pewnością zbyt rzadko poruszonym w badaniach, jest kwestia przywództwa i bycia liderem/ liderką. Przedstawiony obraz na pewno nie jest więc kompletny. Mamy jednak nadzieję, że da pewien wgląd w to kim są ludzie młodego pokolenia, jakie mają dylematy i czego pragną i dzięki temu Państwa programy młodzieżowe będą jeszcze bardziej skuteczne.

Niniejszy raport ma charakter sprawozdawczy z istniejących raportów i wyników badań przede wszystkim z lat 2020-2023. Uznałyśmy, że pandemia COVID-19 miał duży wpływ na sytuację młodych osób w Polsce, dlatego skupiliśmy naszą uwagę na najnowszych raportach.

DEMOGRAFIA

Zmiany procesu reprodukcji ludności w Polsce rozpoczęły się już w połowie lat 80. XX wieku. Po roku 1990 widoczne jest jednak przyspieszenie tych zmian. Ich skala jest większa niż w innych krajach europejskich. Prognozuje się, że **Polska, mimo jeszcze stosunkowo młodej struktury wieku ludności, w najbliższych 20 - 40 latach dołączy do krajów najstarszych w sensie demograficznym.** (Anita Abramowska-Kmon, Sytuacja demograficzna w jednostkach samorządu terytorialnego w Polsce – wybrane aspekty, Fundacja Civis Polonus, 2021, s. 2).

Struktura populacji Polski ze względu na wiek 2019 vs 2050

Grupa osób w wieku 18 - 29 lat liczy 5,9 miliona, w 2030 zmniejszy się o około 300 tysięcy osób. W 2018 r. mediana wieku wynosiła 41 lat, w 2050 r. może wynieść niemal 50 lat. Obecnie większość młodych osób w Polsce mieszka w miastach.

Ludność według wieku i płci w 2021 roku

wiek	ogółem	miasto	mężczyźni	kobiety	wieś	mężczyźni	kobiety
15-19	1778895	950483	486109	464374	828412	425683	402729
20-24	1883461	1036066	519037	517029	847395	441448	405947
25-29	2274032	1356597	673689	682908	917435	481990	435445
razem	5936388	3343146			2593242		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznika Demograficznego GUS 2022.

Młodzi ludzie w Polsce wchodzą w dorosłość później niż poprzednie pokolenia według pięciu kryteriów dojrzałości:

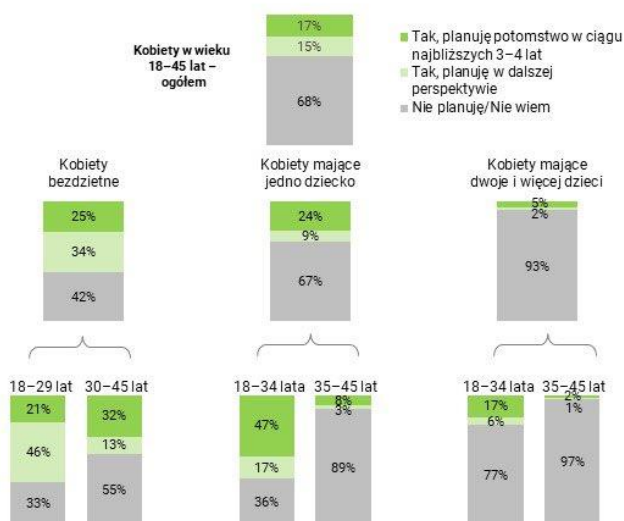
- wejście na rynek pracy;
- opuszczenia domu rodzinnego;
- prowadzenie własnego gospodarstwa domowego;

- zawarcia związku małżeńskiego;
- posiadania dziecka (Next Generation, British Council 2021 s. 17).

Według danych z badania EU-SILC w 2018 roku 45,1% Polaków w wieku od 25 do 34 lat mieszkało przynajmniej z jednym ze swoich rodziców, zaliczając się do grona tzw. gniazdowników. Poziom zjawiska gniazdownictwa w Polsce jest znacznie wyższy od średniej dla Unii Europejskiej, która w 2018 roku wyniosła 28,6%. (Pokolenie gniazdowników w Polsce, GUS, Warszawa 2020, s. 8). Inne zmiany demograficzne są równie szybkie i wyraźnie wskazują na przesunięcie tak rozumianej granicy wejścia w dorosłość. Widoczne jest **podwyższenie się wieku nowożeńców. W 2021 r. mediana wieku mężczyzny zawierającego małżeństwo wyniosła prawie 31 lat, a kobiety ponad 28 lat.** W przypadku obydwu płci jest to o prawie 5 lat więcej niż w 2000 r. Kobiety w Polsce również coraz częściej odkładają na później decyzję o urodzeniu dziecka. W latach 90. i wcześniej kobiety rodziły przede wszystkim w wieku 20-24 lata, obecnie jest to przedział 25-29 lat, a nierzadko – 30-34 lata. W latach 1990–2021 udział matek w wieku co najmniej 30 lat podwoił się i stanowią one 55 proc. kobiet, które urodziły dziecko w 2021 r. **W 2021 r. mediana wieku rodzących dziecko wyniosła 31 lat. W latach 1990-2000 było to 26 lat** (dane GUS).

Ta sytuacja raczej nie ulegnie dużym zmianom, gdyż jak podaje CBOS tylko 32 proc. Polek w wieku 18–45 lat planuje potomstwo w bliższej lub dalszej perspektywie, 68 proc. nie ma takich planów. Ponad 40 proc. bezdzietnych kobiet w tym samym przedziale wiekowym w ogóle nie planuje mieć dzieci.

Plany prokreacyjne kobiet

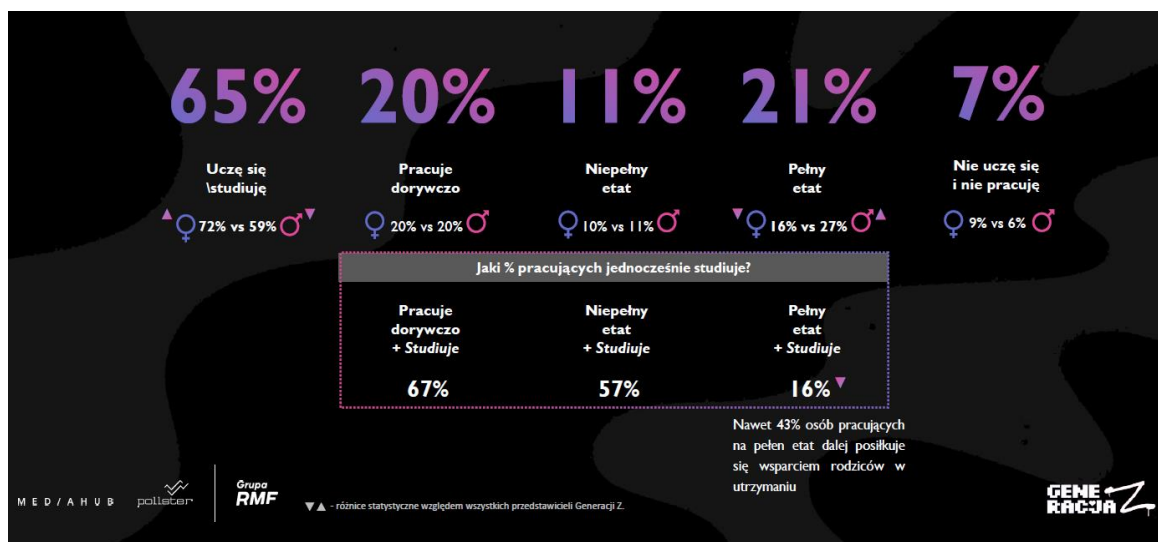

Zagregowane dane pochodzą z trzech kolejnych badań „Aktualne problemy i wydarzenia” z 2022 roku przeprowadzonych na reprezentatywnych próbach losowych dorosłych mieszkańców Polski w dniach: 5–15 września, 3–13 października, 7–17 listopada. W tych próbach łączna liczebność kobiet w wieku 18–45 lat wynosiła 669. CBOS realizuje badania statutowe w ramach opisanej wyżej procedury od maja 2020 roku, w każdym przypadku podając proporcje wywiadów bezpośrednich, telefonicznych i internetowych.

Źródło: CBOS Aktualne problemy i wydarzenia 2022.

Jest to również pokolenie aktywne zawodowo. Wśród osób w wieku 16-24 lat duża część deklaruje, że pracuje już w jakimś wymiarze, ale nie daje im to samodzielności finansowej. 43% pracujących na cały etat musi się opierać dalej na dodatkowym wsparciu ze strony rodziców.

Źródło: „Generacja Z – rzeczywistość młodych w kontrze do utrwalonych stereotypów”, Mediahub Poland, Instytut Badawczy Pollster z października 2022.

O JAKIM POKOLENIU MÓWIMY?

Natalia Hatałska w raporcie „Pokolenie Z” napisała: *Generacja Z to pokolenie, które nie ma dobrej prasy. Mówi się o nich, że są egoistyczni i narcystyczni. Określa się ich zresztą często jako pokolenie JA, JA, JA lub pokolenie selfie. W kontekście technologii mówi się na nich zombie – bo jak zombie chodzą z opuszczonymi głowami, patrząc w ekrany swoich smartfonów. Często słychać także, że są oderwani od rzeczywistości, że realny świat jest dla nich szarym, smutnym miejscem. Że nie potrzebują budować relacji w świecie fizycznym, że wystarczą im te, które mają online. Nie wszystkie te stwierdzenia są prawdziwe. Wokół generacji Z narodziło sporo stereotypów. Być może dlatego, że są pierwszym pokoleniem, które urodziło się w świecie całkowicie cyfrowym. Że trochę inaczej się ze sobą komunikują. Że trochę częściej i bardziej (choć niekoniecznie głębiej) korzystają z technologii. Generacja Z to bardzo ciekawa, bardzo złożona i bardzo różnorodna grupa (GenZ. Jak zrozumieć dziś pokolenie jutra? infuture hatałska foresight institute, Dentsu Aegis Network Sp. z o. o., maj 2019, s. 4).*

I oczywiście tak jest, że obecne pokolenie młodych Polaków nie jest ani jednorodne, ani zjednoczone – ich postawy są zróżnicowane i niekiedy spolaryzowane. Raport British Council „Next Generation” zwraca uwagę na np. zróżnicowanie pokolenia młodych dorosłych (18-30) ze względu na płeć, miejsce zamieszkania (duże miast vs małe miasto i wieś) i wykształcenie oraz poziom zamożności. W tym raporcie zauważono również znaczące różnice regionalne. **Warto pamiętać o tych różnicach mówiąc o pokoleniu jako całości.**

Sam podział na specyficzne pokolenia jest coraz częściej podważany i krytykuje się takie myślenie, zauważając, że bardziej ono prowadzi do stereotypowych wyobrażeń i ignorowania ważnych różnicowań niż do opisu rzeczywistości (zob. <https://teologiapolityczna.pl/krzysztof-kosela-nie-widze-pokolen-we-wspolczesnej-polsce>).

W badaniach społecznych czasami proponuje się również segmentację grupy wiekowej ze względu na istotne korelacje w różnych cechach czy wskaźnikach. Interesująca jest propozycja w raporcie

“Pęknięte pokolenie rewolucjonistów”. Zaproponowano podział na trzy grupy ze względu na ich zaangażowanie w sprawy społeczne i polityczne:

1. zamknięci na świat konserwatyści: mieszkający w małych lub średnich miastach, jest im bliższy tradycyjny system wartości, prezentują niski poziom wiedzy politycznej, nie angażują się w protesty, skupieni na pracy, nie są euroentuzjastami;
2. zdystansowani, potencjalni emigranci: charakteryzuje ich podwyższony poziom lęku społecznego, ich wiedza polityczna ma charakter powierzchowny, są raczej apolityczni, rozważają emigrację zarobkową, bieżącą sytuację polityczną postrzegają jako nieustabilizowaną, nie są ukierunkowani na słuchanie autorytetów;
3. zaangażowani wojownicy: mieszkańcy dużych miast, odznaczający się średnim lub wysokim poziomem wiedzy politycznej, rozbudowanymi aspiracjami edukacyjnymi i zawodowymi, znający problematykę zmian klimatycznych, podchodzący z dystansem do sfery polityki partyjnej, postrzegający społeczeństwo jako układ wzajemnie powiązanych ról społecznych. (P. Potocki, B. Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów? Młodzi wobec sytuacji w Polsce w 2021 roku, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, 2022, s.11).

Inny podział (często występujący w kontekście rynku pracy) to pokolenie X,Y,Z.

Pokolenie X obejmuje ludzi urodzonych w latach 1961–1983/1985. Jest to generacja dorastająca w okresie PRL-u, która w dorosłość wchodziła w okresie transformacji. Uważa się, że jest to pokolenie, które zakłada, że awans uzyskuje się ciężką pracą i wytrwałością, za wartość uznaje stabilność zawodową, rzadko zmienia pracę, co jest postrzegane jako lojalność wobec pracodawców.

Pokolenie Y, czyli milenialsi, to osoby urodzone w latach 1984–1995/1997. Jest to pierwsza generacja wychowana w świecie nowych mediów, nazywana także „pokoleniem cyfrowym”. Nie przywiązują wagi do stabilności zawodowej, cenią za to elastyczność, kreatywność i swobodę, która pozwala im się realizować w życiu prywatnym. Szukają równowagi w życiu między pracą a czasem wolnym. Jest to również pokolenie posiadające wysokie kompetencje związane z nowoczesnymi technologiami informacyjnymi.

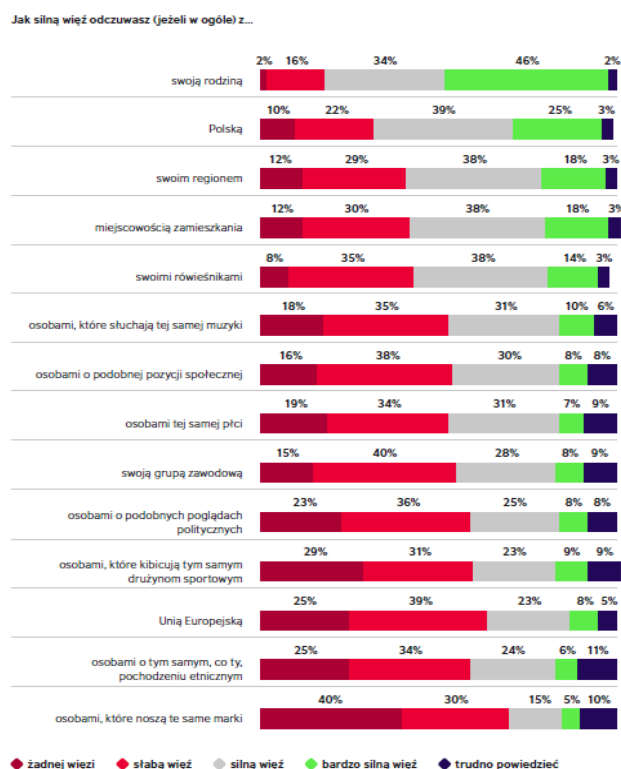
Pokolenie Z, to urodzeni po 1995 roku., Charakteryzują się odwagą w podejmowaniu decyzji, indywidualizmem, położeniem nacisku na kreowanie własnej tożsamości. Ogólnie jest to pokolenie dość nieprzewidywalne. Osoby z tej generacji podejmują często decyzje na podstawie odczuwanych emocji, które są powiązane z przekazywanymi w sieciach internetowych informacjami. Ich postawy, określane w mediach najczęściej jako roszczeniowe.

(za: E. Dąbrowska-Prokopowska, G. Nowacki, Młodzi, gniewni i zagubieni, czyli o aktywności politycznej pokolenia Z we współczesnej Polsce “Trzeci sektor” 51–52, 03–04/2020, s. 66-67).

Generacja Z, nazywana także post millenialsami, stanowi obecnie ponad 23% populacji Polski (około 9 milionów osób). Szacuje się, że do 2020 roku stanie się także najliczniejszą, 40-procentową grupą konsumentów. Młodzież urodzona po 1995 roku nie zna świata sprzed powstania tabletów czy mediów społecznościowych („Gen Z. Jak zrozumieć dziś generację jutra, 2019, skrót raportu <https://infuture.institute/>)

Z kolei badania nad młodymi dorosłymi w raporcie Next Generation zwracają uwagę na takie wspólne cechy tego pokolenia jak:

- myślenie globalne, korzystanie z otwartych granic,
- korzystanie z mediów społecznościowych, które dają nowe możliwości w sferze cyfrowej
- przywiązanie i poczucie utożsamiania się przede wszystkim z rodziną, krajem, w mniejszym stopniu z regionem czy miejscem zamieszkania oraz UE czy osobami o podobnych poglądach politycznych.

Źródło: Next Generation 2021, British Council, s. 37.

Warto wspomnieć również o nowej koncepcji mikropokoleń. Pojawił się on jako ważny trend w najnowszej Mapie Trendów Infuture.Institute (<https://infuture.institute/mapa-trendow/#opcje>). Chodzi o najmłodszą część pokolenia Z zwaną Zalphas. Mikropokolenie składa się z osób urodzonych w krótszych segmentach lat urodzenia, na granicy dwóch pokoleń. W przypadku Zalphas (Z i Alpha) czynnikiem, który znacząco uwspólnia ich doświadczenie to pandemia COVID-19. Prawdopodobnie będzie miała znaczący wpływ na wartości, postawy, zachowania, motywatory, a nawet style przywództwa w przyszłości dzieci najbardziej dotkniętych blokadą szkół i dystansem społecznym (<https://talented.dk/blog/zalpha>).

Kiedy staramy się uchwycić specyfikę pokolenia Z warto podkreślić charakterystyczne cechy rzeczywistości, która kształtuje to pokolenie Z. Częstym określeniem używanym w tym kontekście jest akronim VUCA od słów:

- **V jak Volatility** (z angielskiego: **zmienność**). Coraz trudniej jest przewidzieć trendy, wydarzenia i sytuacje (zarówno ich tempo, jak i ich zakres).
- **U jak Uncertainty** (z angielskiego: **niepewność**). Niepewność wynika w dużej mierze z poczucia braku kontroli i braku możliwości przewidywania zmiennych.
- **C jak Complexity** (z angielskiego: **złożoność**). Zmiany dotyczą wielu zjawisk, obszarów i obejmują coraz to większy zasięg informacji. Ten zasięg jest na tyle duży, że trudno jest nam przyswoić wszystkie ewentualne zmienne.
- **A jak Ambiguity** (z angielskiego: **niejednoznaczność**). Okazuje się, że nie zawsze wskazane zjawiska można wyjaśnić za pomocą logiki i analiz. Wiele sytuacji i zdarzeń wymaga szerszej perspektywy i nowych doświadczeń (za: https://www.ey.com/pl_pl/workforce/swiat-vuca-co-to-jest).

Sam termin VUCA, wprowadzony przez amerykańską armię, miał opisywać specyfikę życia podczas wojny: żołnierze mimo wyznaczonych celów nie mogli tworzyć długodystansowych planów. Kluczową umiejętnością było wnikliwie obserwowanie bieżącej sytuacji i reagowanie na nią ("Studiując w świecie niepewnego jutra: perspektywy, sprawczość, wizje przyszłości", iUW 2022 JustStart 2, s. 15). To chyba najlepsze podsumowanie w jakich realiach wchodzi w dorosłość współcześni młodzi.

Drugim czynnikiem jest pandemia Covid-19 i jej konsekwencje. I tutaj pojawia się nowa koncepcja rzeczywistości: świat BANI został zaprezentowany przez Jamais Cascio w 2020 roku. Jest to rozwinięcie świata VUCA. Akronim BANI odnosi się do świata:

- **B (Brittle) – kruchego**: kruchość odnosi się do gospodarki, niestabilności energetycznej, współczesnych systemów politycznych i środowiska, co może pociągnąć za sobą falę dalszych strat. Uszczerbek jednego elementu powoduje dalsze zaburzenia i nierzadko katastrofalne skutki. Wszystko dlatego, że połączona w sieć gospodarka może z łatwością runąć jak domek z kart.
- **A (Anxious) – niespokojnego**: przytłaczająca ilość danych i docierających do ludzi informacji bardzo obciąża procesy poznawcze. Wraz z nimi dochodzą fake newsy, które utrudniają sortowanie i organizowanie faktów, a tym samym racjonalne planowanie działań. Taka sytuacja wzmacnia niepokój w niemalże każdej strefie życia, co doprowadza do nieprzyjemnego uczucia bierności i braku sprawczości.
- **N (Non-linear) – nieliniowego**: często nawet niewielkie i pozornie nieznaczące decyzje pociągają za sobą falę szerokich, nierzadko globalnych (pozytywnych i negatywnych) skutków. Efekt ten był szczególnie wyraźny w czasie pandemii, która spowodowała szereg niespodziewanych, nieliniowych sytuacji i zmian.
- **I (Incomprehensible) – niezrozumiałego**: coraz trudniej jest argumentować i logicznie uzasadniać dane obszary. Wiele rzeczy i wydarzeń traci sens. Brakuje nam schematów i zasobów, bo pomimo tych zjawisk zdolność rozumienia świata pozostaje bez zmian (https://www.ey.com/pl_pl/workforce/swiat-bani-co-to-jest).

W tym kontekście ważnym elementem dyskusji o Pokoleniu Z są wątki kompetencji miękkich, rezyliencji i odporności psychicznej, elastyczności potrzebnych w nowych stylach zarządzania (np. Agile) czy nowych modeli przywództwa.

W podobnym tonie, choć odnosząc się do lokalnego wymiaru, w badaniu "Pęknięte pokolenia" określa się dwa podstawowe motywy, które są charakterystyczne dla młodych Polaków i Polek:

(1) **poczucie braku stabilności, bezpieczeństwa** w związku z niepokojem w kraju, strajkami, decyzjami rządu pokazującymi ignorancję wobec społeczeństwa;

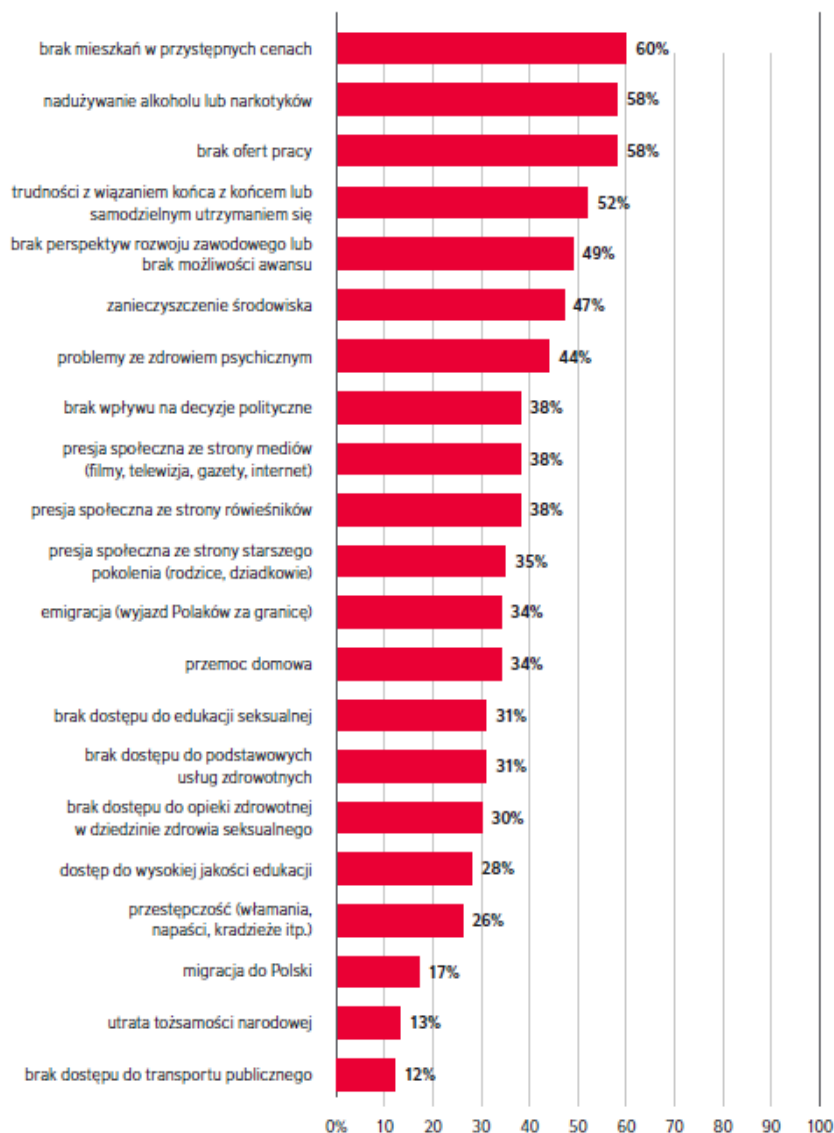
(2) **niepewność odnośnie do przyszłości** zarówno tej najbliższej, mierzonej w miesiącach (matura, studia, pierwsza praca, próby usamodzielnienia się), jak i tej odległej (założenie rodziny planowane nie wcześniej niż w 30. roku życia lub nawet później, jeżeli sytuacja w Polsce będzie nadal tak niepewna i nie uda się uzyskać stabilizacji zawodowej i finansowej) (P. Potocki, B. Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów? Młodzi wobec sytuacji w Polsce w 2021 roku, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, 2022, s. 47).

Jakie wyzwania w takiej rzeczywistości uznają młodzi Polacy i Polki za najważniejsze?

W kontekście Polski i specyficznych problemów młodego pokolenia w kraju widoczne jest zwracanie uwagi na kwestie mieszkaniowe i ekonomiczne.

Rysunek 5 Istotne wyzwania lub problemy dostrzegane przez młodych dorosłych w Polsce

Które z poniższych kwestii uważasz za istotne wyzwania lub problemy dla osób w twoim wieku mieszkających w Polsce?

Źródło: Next Generation 2021, British Council, s. 33.

Kobiety dostrzegają więcej wyzwań niż mężczyźni, podkreślając problemy związane z dostępem do opieki zdrowotnej, brakiem edukacji seksualnej, brakiem wsparcia psychologicznego, uzależnieniami, brakiem ofert pracy i perspektyw awansu, trudnościami finansowymi, presją społeczną, przemocą domową i kwestie związane z ochroną środowiska.

Kompetencje młodego pokolenia regularnie i na dużą skalę są badane w międzynarodowych programach takich jak Programme for International Student Assessment (PISA), Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS) czy Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS). Pomiary ten skupiają się jednak głównie na kompetencjach poznawczych, w oparciu o system egzaminów w zakresie matematyki, nauk przyrodniczych, czytania i pisania w języku ojczystym. Nie zidentyfikowaliśmy szerokich badań, na próbach reprezentatywnych kompetencji pozapoznawczych czy miękkich. Jest to poważna luka badawcza, ponieważ na te cechy wskazują np. pracodawcy czy już pracujący dorośli jako bardzo ważne. System edukacji w szkole, choć teoretycznie w programach nauczania ma wpisany proces nabywania kompetencji społecznych/miękkich, to często nie potrafi efektywnie zrealizować tego zadania.

KOMPETENCJE PRZYSZŁOŚCI

Według raportu Światowego Forum Ekonomicznego „Future of Jobs 2020” na skutek automatyzacji i robotyzacji w ciągu najbliższych trzech lat zniknie do 85 mln miejsc pracy. Z drugiej strony jednak powstanie 97 mln nowych miejsc pracy. Będą one na styku ludzi, maszyn i algorytmów. Z powodu bardzo szybkich zmian technologicznych trudno w tej chwili przewidzieć jakiego typu to będą zawody. Dlatego coraz bardziej kluczowe są kompetencje, które nie mogą być zastąpione przez np. sztuczną inteligencję.

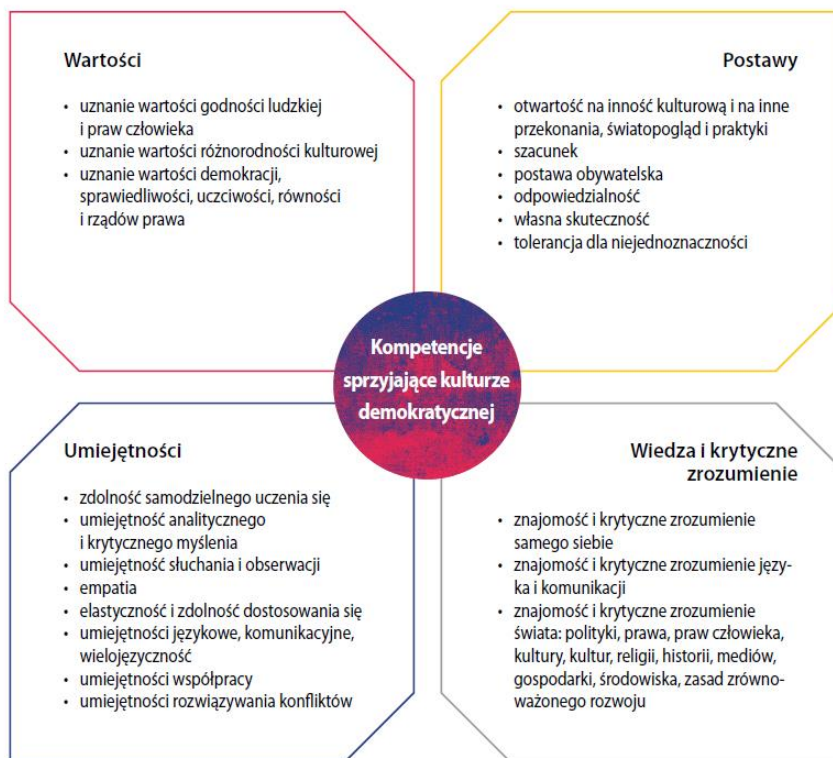
<https://forsal.pl/lifestyle/edukacja/artykuly/8423393,4k-czyli-miekkie-kompetencje-przyszlosci.html>

Do kategorii **kompetencji przyszłości** zalicza się szczegółowo:

- 1) **kompetencje poznawcze** – potocznie nazywane kompetencjami myślenia. Jest to pojęcie bardzo szerokie, obejmujące zarówno kreatywność, jak i logiczne rozumowanie i rozwiązywanie złożonych problemów;
- 2) **kompetencje społeczne** – niezbędne w środowisku pracy, które wymaga kontaktu z drugim człowiekiem, pracy zespołowej lub zarządzania ludźmi. Należą do nich: efektywna współpraca w grupie, przywództwo i przedsiębiorczość oraz inteligencja emocjonalna;
- 3) **kompetencje cyfrowe i techniczne** – umiejętności tzw. twarde. Szczególnie ważne są kompetencje cyfrowe, które nabierają podstawowego znaczenia. Nie ograniczają się jedynie do programowania czy analizy danych, ale obejmują szeroki zakres umiejętności od cyfrowego rozwiązywania problemów po wiedzę z zakresu prywatności czy cyberbezpieczeństwa. (Renata Włoc, Katarzyna Śledziwska, Kompetencje przyszłości. Jak je kształtować w elastycznym ekosystemie edukacyjnym? DELab UW 2019)

Warto wspomnieć w tym miejscu, że w 2017 roku Rada Europy uruchomiła program „Ramy odniesienia dla kompetencji sprzyjających kulturze demokratycznej”, który od tego czasu stał się flagowym projektem polityki edukacyjnej w Radzie Europy (<https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture>). Również i tutaj wspomniane wyżej kompetencje są bardzo istotne.

Ilustracja 1. Ramy odniesienia dla kompetencji sprzyjających kulturze demokratycznej

Źródło: Markus Pausch, Patricia Hladschik, Filip Pazderski, Rasha Nagem, *Odporność na tendencje antydemokratyczne przez edukację. Kompetencje sprzyjające kulturze demokratycznej w pracy socjalnej i młodzieżowej w Europie*, Rada Europy i Instytut Spraw Publicznych 2021, s. 11.

Eksperti World Economic Forum publikują regularnie listę najważniejszych umiejętności na przyszłym rynku pracy. W 2020 roku były to:

- Myślenie analityczne i innowacyjność
- Aktywne uczenie się i różne strategie uczenia się
- Rozwiązywanie złożonych problemów
- Krytyczne myślenie i analiza
- Kreatywność, oryginalność i inicjatywa
- Przywództwo i wpływ społeczny
- Wykorzystanie, monitorowanie i kontrola technologii
- Projektowanie i programowanie technologii
- Odporność, tolerancja na stres i elastyczność
- Rozumowanie, rozwiązywanie problemów i pomysłowość.

Tak zdefiniowany zestaw kompetencji często określa się też mianem **metakompetencji lub kompetencji przenośnych** (transferowalnych – transferable skills), niezmiennie istotnych z perspektywy pracodawcy, bez względu na rodzaj pracy faktycznie wykonywanej w danym momencie. Jak piszą autorki “Gospodarki cyfrowej” (Śledziwska, K., Włoch, R., Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat, WUW 2020) przyszłość należy do tych kompetencji, które nie mogą zostać zautomatyzowane. Określa to poniższy rysunek.

Źródło: K. Śledziwska, R. Włoch, Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat, WUW 2020, s. 169.

W raporcie OECD The Future of Education and Skills: Education 2030 wyodrębniono dodatkowo trzy „kompetencje transformatywne”, które dają młodym ludziom poczucie bycia innowacyjnym, odpowiedzialnym i świadomym:

- kompetencję tworzenia nowych wartości (opartą na innowacyjności, umiejętności adaptacji, kreatywności, ciekawości i otwartości umysłu);
- kompetencję godzenia napięć i rozwiązywania dylematów (wymagającą uwzględniania interesów i wartości innych)
- kompetencję brania odpowiedzialności (opartą na dojrzałości intelektualnej i moralnej).

Jak stwierdzili eksperci raportu, „aby poradzić sobie z nowością, zmianą, różnorodnością i niepewnością, jednostki myśleć muszą umieć samodzielnie, a pracować – grupowo” (OECD, The Future of Education and Skills. Education 2030, OECD 2018,

[https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf))

Kompetencje przyszłości, które pozwalają odróżnić człowieka od maszyn zyskają na znaczeniu również według analiz Uniwersytetu Phoenix z 2020 roku. Wśród najważniejszych kompetencji przyszłości wskazano:

- odkrywanie/określanie sensu i nadawanie znaczenia – zdolność do określania głębszego sensu lub znaczenia tego, co jest wyrażane;
- inteligencja społeczna – zdolność do nawiązywania relacji z innymi w bezpośredni sposób, umiejętność wyczuwania i stymulowania reakcji;
- niekonwencjonalne i adaptacyjne myślenie – biegłość w myśleniu, wykraczanie poza rutynę i schematy;
- kompetencje międzykulturowe – umiejętność działania w różnych środowiskach kulturowych;
- myślenie obliczeniowe – umiejętność przekładania danych na abstrakcyjne pojęcia i umiejętność wyciągania wniosków na nich opartych;
- umiejętność korzystania z nowych mediów;
- transdyscyplinarność – znajomość i umiejętność rozumienia pojęć z różnych dyscyplin;
- myślenie projektowe – umiejętność przedstawiania i opracowywania zadań i procedur w taki sposób, aby osiągnąć pożądane rezultaty;
- zarządzanie obciążeniem kognitywnym – zdolność do rozróżniania i filtrowania informacji pod kątem ważności oraz rozumienia, jak zmaksymalizować funkcjonowanie kognitywne, wykorzystując różnorodne narzędzia i techniki;
- wirtualna współpraca – zdolność do wydajnej pracy, zaangażowania i wykazywania obecności jako członek wirtualnego zespołu (M. Jelonek, K.Kasperek, M. Kocór, N. Krygowska-Nowak, J. Kwinta-Odrzywołek, K. Lisek, N. Worek, Niedopasowanie kompetencyjne w programach wsparcia studentów i doktorantów. Raport II – programy kształtujące kluczowe kompetencje studentów, Warszawa, Kraków 2022 Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, s.36).

Pomimo tego, że tak wiele pisze się obecnie o miękkich kompetencjach przyszłości, brakuje w Polsce badań w tym zakresie. Ich niezadowalający poziom można pośrednio z raportów na temat oceny możliwości pozyskiwania tych kompetencji na studiach w opiniach studentów i absolwentów oraz pracodawców.

R. Włoc, K. Śledziewska, Kompetencje przyszłości. Jak je kształtować w elastycznym ekosystemie edukacyjnym? DELab UW, Warszawa 2019

W badaniach DeLAB UW większość badanych studentów twierdziło, że **studia** poszerzają horyzonty i rozwijają intelektualnie (81% badanych zgodziło się z tym stwierdzeniem), ale **słabiej wyposażają w takie kompetencje jak kreatywność oraz kompetencje społeczne, takie jak zdolność do współpracy czy nastawienie na zmianę i przedsiębiorczość**. Wśród osób już pracujących, tylko co czwarty (26%)

zgodził się ze stwierdzeniem, że studia dobrze przygotowują do pracy zawodowej. Sześciu na dziesięciu badanych zgodziło się też ze stwierdzeniem, że na studiach uczą się rzeczy z ich perspektywy nieprzydatnych (s.11).

M. Jelonek, K.Kasperek, M. Kocór, N. Krygowska-Nowak, J. Kwinta-Odrzywołek, K. Lisek, N. Worek, Niedopasowanie kompetencyjne w programach wsparcia studentów i doktorantów. Raport II – programy kształtujące kluczowe kompetencje studentów, Warszawa, Kraków 2022 Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

W opinii badanych pracodawców młodym pracownikom oraz osobom próbującym się zatrudnić w tych firmach brakuje przede wszystkim kompetencji związanych z **logicznym myśleniem, samodzielnością w działaniu, komunikatywnością, zaangażowaniem, chęcią do podejmowania wyzwań i kreatywnością, w tym odwagą do eksperymentowania**. Z tego względu pracodawcy zwracali szczególną uwagę na potrzebę kształcenia tych twierdząc, że kompetencje stricte zawodowe w dużej mierze są w stanie wykształcić sami, w miejscu pracy (s. 32).

Kompetencją wymienianą jako istotna już od dawna, której znaczenie jednak wzrosło w związku ze zmianą organizacji pracy spowodowaną pandemią Covid-19, jest **samoorganizacja rozumiana jako samodzielność**, umiejętność godzenia poszczególnych zadań i ról oraz oddzielenia pracy zawodowej od życia prywatnego (s. 37). W opinii pracodawców “pandemia z uwagi na ograniczone kontakty z innymi uwidoczniła również problemy z komunikacją oraz poprawnym wystawianiem się i prezentowaniem swojego zdania, opinii, wyników swojej pracy.” (s. 37)

Paradoksalnie, z cytowanych badań wynika, że **studenci najchętniej korzystają z oferty dodatkowej na uczelniach związanych z kształceniem umiejętności zawodowych, a nie miękkich. Być może wynika to z braku świadomości niskiego poziomu tych kompetencji, nie zdają sobie sprawy z luki kompetencyjnej w tym obszarze.** (s.42)

Z kolei badania absolwentów w cytowanych badaniach wskazują, że kompetencje, które najczęściej wymagały wzmocnienia po podjęciu pierwszej pracy, to wiedza teoretyczna wymagana w danym zawodzie (59%) oraz umiejętności zawodowe (58%). Jest to w oczywisty sposób związane z wdrażaniem się do nowej roli zawodowej i poznawaniem jej specyfiki. Warto jednak zwrócić uwagę na kolejną grupę kompetencji wymagających uzupełnienia. Dotyczyła ona **współpracy i komunikacji** w środowisku zawodowym, np. łatwe nawiązywanie kontaktów ze współpracownikami i klientami (42%), komunikatywność i jasne przekazywanie myśli (39%) oraz współpraca w grupie (37%), umiejętności związane z organizowaniem prac biurowych (38%) oraz **samoorganizacja pracy** (w tym pracy zdalnej - 35%). Warto zwrócić tutaj szczególną uwagę na **relatywnie duży udział tzw. kompetencji miękkich**, które są znacznie bardziej uniwersalne niż te związane z czysto technicznymi aspektami organizacji pracy.

Na pytania o obecne potrzeby wzmocnienia określonych kompetencji odpowiadano wskazując przede wszystkim na znajomość języka angielskiego, ale również **umiejętności kognitywne (kreatywność – 66%, umiejętność uczenia się - 59%, a także wyszukiwanie i analiza informacji oraz wyciąganie wniosków – 53%)**. Poza nimi jako wymagające wzmocnienia wskazywano na kształtowanie w sobie postaw pomocnych na rynku pracy (**przedsiębiorczość i wykazywanie inicjatywy – 66%**). Wraz z rozwojem zawodowym badani w dalszym ciągu zwracali uwagę na kształcenia się w zakresie kompetencji miękkich. Powyżej połowy respondentów wskazywało, iż

obecnie czuje potrzebę wzmocnienia kompetencji związanych z **komunikacją** (komunikatywność i jasne przekazywanie myśli – 65%) oraz sprawowaniem funkcji kierowniczych (umiejętność rozwiązywania konfliktów i organizacja pracy innych – po 58%) (s. 59).

Zintegrowana strategia umiejętności 2030 (część ogólna), MEN, 2019

Wyniki Badania Kapitału Ludzkiego (BKL, 2015) wskazują na istotne deficyty dzisiejszej młodzieży w odniesieniu do kompetencji społecznych oraz cech gwarantujących odpowiednią jakość wykonanej pracy. W raportach BKL wielokrotnie podkreśla się, że młodym osobom wchodzącym na rynek pracy brakuje określonych kompetencji miękkich, takich jak utrzymywanie kontaktów z klientami, komunikatywność, kultura osobista, umiejętność autoprezentacji. Pracodawcy zwracają też uwagę na znaczące braki w zakresie poczucia odpowiedzialności, dyscypliny, uczciwości, wiarygodności, pracowitości, staranności oraz dokładności wśród przyszłych kadr.

Zwraca się uwagę na rolę zaangażowania się społecznego i wolontariatu jako sposób i rozwijania umiejętności społecznych, w tym umiejętności współpracy. (s.57)

Bilans Kapitału Ludzkiego 2021

Umiejętności miękkie są w tym badaniu określone za pomocą samooceny kompetencji. W 2021 r. badani oceniali u siebie najwyżej te same kompetencje co cztery i dwa lata wcześniej, możemy zatem mówić o pewnych ustalonych wzorach w tym zakresie.

Wysoko oceniono: pracę w grupie, łatwe nawiązywanie kontaktów z ludźmi, samodzielną organizację pracy, bycie komunikatywnym i jasne przekazywanie myśli, gotowość do brania na siebie odpowiedzialności za wykonanie zadań. Badani oceniają się w skali 1-5, Odpowiedzi na pytanie „Jak Pan(i) ocenia swój poziom umiejętności?” udzielano na skali: 1 niski /2 podstawowy /3 średni /4 wysoki /5 bardzo wysoki.

Tabela 45. Średnia samoocena kompetencji a płeć i wiek (dane dla 2021 r.)*

Kompetencja	Mężczyźni				Kobiety				Ogółem
	18-35	36-54	55-69	Ogółem	18-35	36-54	55-69	Ogółem	
Posługiwanie się komputerem, tabletem, smartfonem	4,3	3,7	2,6	3,5	4,3	3,7	2,7	3,5	3,5
Wykonywanie prostych rachunków	4,1	4,0	3,7	4,0	4,0	4,0	3,8	4,0	4,0
Gotowość do brania na siebie odpowiedzialności	4,1	4,1	3,9	4,1	4,0	4,1	3,7	3,9	4,0
Samodzielna organizacja pracy	4,1	4,1	3,9	4,1	4,1	4,1	3,7	4,0	4,0
Uczenie się nowych rzeczy	4,1	3,9	3,4	3,8	4,1	3,9	3,2	3,8	3,8
Jęz. polski (poprawność, słownictwo itp.)	4,1	3,9	3,5	3,9	4,3	4,1	3,8	4,1	4,0
Sprawność fizyczna	4,0	3,8	3,1	3,7	3,7	3,5	2,9	3,4	3,5
Praca w grupie	4,0	4,0	3,7	3,9	4,0	4,1	3,7	4,0	3,9
Łatwe nawiązywanie kontaktów z ludźmi	4,0	4,0	3,8	3,9	4,1	4,1	3,9	4,1	4,0
Analiza informacji i wyciąganie wniosków	3,9	3,8	3,4	3,7	3,8	3,8	3,4	3,7	3,7
Bycie komunikatywnym i jasne przekazywanie myśli	3,9	3,9	3,7	3,9	4,0	4,0	3,6	3,9	3,9
Zarządzanie czasem i terminowość	3,9	3,9	3,7	3,8	3,9	4,0	3,7	3,8	3,8
Pomysłowość, kreatywność	3,8	3,9	3,6	3,8	3,8	3,8	3,3	3,6	3,7
Radzenie sobie w sytuacjach stresujących	3,8	3,8	3,5	3,7	3,6	3,6	3,4	3,5	3,6
Obsługa maszyn, narzędzi i urządzeń technicznych	3,7	3,8	3,5	3,7	2,8	2,9	2,4	2,7	3,2
Gotowość do pracy w nietypowych godzinach	3,6	3,7	3,2	3,5	3,0	3,1	2,8	3,0	3,2
Współpraca z osobami różnych narodowości	3,6	3,4	2,8	3,3	3,6	3,2	2,6	3,1	3,2
Koordinowanie pracy innych osób	3,5	3,6	3,3	3,4	3,3	3,4	3,0	3,3	3,4
Rozwiązywanie konfliktów między ludźmi	3,5	3,5	3,3	3,5	3,6	3,6	3,4	3,5	3,5
Gotowość do częstych wyjazdów	3,4	3,3	2,9	3,2	2,8	2,7	2,4	2,6	2,9

Źródło: Bilans Kapitału Ludzkiego 2021, s. 89.

Tabela 46. Średnia samoocena kompetencji w grupie osób do 34. r.ż. a płeć i szczegółowa grupa wiekowa (dane dla 2021 r.)*

Kompetencja	Mężczyźni				Kobiety				Ogółem
	18-24	25-29	30-34	Ogółem	18-24	25-29	30-34	Ogółem	
Posługiwanie się komputerem, tabletem, smartfonem	4,5	4,3	4,1	4,3	4,3	4,2	4,3	4,3	4,3
Jęz. polski (poprawność, słownictwo itp.)	4,1	4,0	4,0	4,0	4,2	4,2	4,3	4,3	4,2
Uczenie się nowych rzeczy	4,1	4,1	4,1	4,1	4,0	4,2	4,1	4,1	4,1
Samodzielna organizacja pracy	4,0	4,1	4,2	4,1	3,8	4,1	4,3	4,0	4,1
Wykonywanie prostych rachunków	4,1	4,0	4,1	4,1	3,9	4,0	4,1	4,0	4,1
Gotowość do brania na siebie odpowiedzialności	4,0	4,1	4,1	4,1	3,8	4,0	4,1	3,9	4,0
Łatwe nawiązywanie kontaktów z ludźmi	3,8	3,9	4,1	3,9	3,9	4,2	4,2	4,1	4,0
Praca w grupie	3,9	4,0	4,1	4,0	3,9	4,0	4,1	4,0	4,0
Bycie komunikatywnym i jasne przekazywanie myśli	3,8	3,9	4,0	3,9	3,9	4,0	4,1	4,0	3,9
Analiza informacji i wyciąganie wniosków	3,9	3,9	3,9	3,9	3,6	3,9	4,0	3,8	3,9
Zarządzanie czasem i terminowość	3,9	3,8	3,9	3,8	3,6	3,9	4,0	3,8	3,8
Sprawność fizyczna	4,1	3,9	4,0	4,0	3,6	3,8	3,7	3,7	3,8
Pomysłowość, kreatywność	3,8	3,8	3,9	3,8	3,7	3,8	3,9	3,8	3,8
Radzenie sobie w sytuacjach stresujących	3,7	3,8	3,8	3,8	3,3	3,6	3,8	3,6	3,7
Współpraca z osobami różnych narodowości	3,7	3,5	3,5	3,6	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6
Rozwiązywanie konfliktów między ludźmi	3,5	3,4	3,4	3,4	3,5	3,5	3,6	3,5	3,5
Koordynowanie pracy innych osób	3,3	3,4	3,6	3,4	3,2	3,3	3,4	3,3	3,4
Gotowość do pracy w nietypowych godzinach	3,6	3,6	3,8	3,6	3,2	3,2	2,8	3,0	3,3
Obsługa maszyn, narzędzi i urządzeń technicznych	3,5	3,7	4,0	3,7	2,7	2,8	2,9	2,8	3,2
Obsługa specjalistycznych programów komputerowych	3,5	3,5	3,1	3,4	2,9	3,3	3,2	3,1	3,2
Praca administracyjna i prowadzenie dokumentacji	2,8	3,0	2,9	2,9	3,0	3,7	3,8	3,5	3,2
Gotowość do częstych wyjazdów	3,5	3,2	3,5	3,4	3,1	2,9	2,6	2,9	3,1

Źródło: Bilans Kapitału Ludzkiego 2021, s. 90.

Ważną informacją z tych badań BKL jest również to, że **osoby dorosłe bardzo rzadko rozwijają swoje kompetencje poprzez zaangażowanie w pracę społeczną**. W 2021 r. odsetek deklarujących działalność wolontaryjną czy pracę społeczną wynosił 3% i był o jeden punkt procentowy niższy w niż 2019 r. Odsetek osób angażujących się w działalność wolontaryjną maleje wraz z wiekiem: w najmłodszej grupie wieku wynosi 6%, w grupie 35-44-latków 4%, w grupie osób najstarszych 2%. Jest to z pewnością niedoceniony sposób kształtowania umiejętności społecznych. (Bilans Kapitału Ludzkiego 2022/2021 Rozwój kompetencji – uczenie się dorosłych i sektor szkoleniowo-rozwojowy, Warszawa 2022, s. 12).

“Młodzi Polacy na rynku pracy”, PWC, 2021 i 2022

Według młodych Polaków kompetencje przyszłości to **otwartość i szybka adaptacja do zmian, łączenie różnych umiejętności, szybkie uczenie się oraz umiejętności z obszaru IT**. Są to kompetencje, których znaczenie bardzo wzrosło w naznaczonej niepewnością i przyspieszoną cyfryzacją okresie pandemii. To także kompetencje, które młodzi Polacy uważają za swoje mocne strony: 23,3% ocenia, że szybkie uczenie się nowych rzeczy jest ich mocną stroną, 17,5% uważa, że

potrafi łączyć różne umiejętności, 12,4% podaje, że otwartość na zmiany i szybka adaptacja do nowych warunków to ich zalety.

Zastanawiające jest w obu zestawieniach z 2021 i 2022 niska pozycja pracy zespołowej.

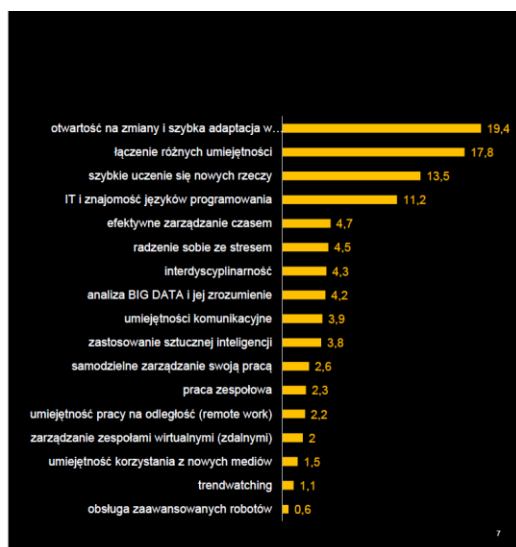
Kompetencje przyszłości

Według młodych Polaków kompetencje przyszłości to otwartość i szybka adaptacja do zmian, łączenie różnych umiejętności, szybkie uczenie się oraz umiejętności z obszaru IT.

Są to kompetencje, których znaczenie bardzo wzrosło w naznaczonym niepewnością i przyspieszoną cyfryzacją okresie pandemii.

To także kompetencje, które młodzi Polacy uważają za swoje mocne strony:

- 23,3% ocenia, że szybkie uczenie się nowych rzeczy jest ich mocną stroną,
- 17,5% uważa, że potrafi łączyć różne umiejętności,
- 12,4% podaje, że otwartość na zmiany i szybka adaptacja do nowych warunków to ich zalety.

Źródło: "Młodzi Polacy na rynku pracy", PWC, 2021.

Jakie kompetencje, według młodych będą najważniejsze na rynku pracy w przyszłości?

Zdaniem młodych Polaków na rynku pracy najbardziej cenione będą w przyszłości: otwartość i szybka adaptacja do zmian, łączenie różnych umiejętności, szybkie uczenie się oraz umiejętności z obszaru IT. Wskazania dotyczące najważniejszych na rynku pracy kompetencji nie zmieniły się prawie wcale od 2021 roku.

Nie zmieniły się także kompetencje, które młodzi Polacy uważali za swoje mocne strony w poprzednich edycjach badania:

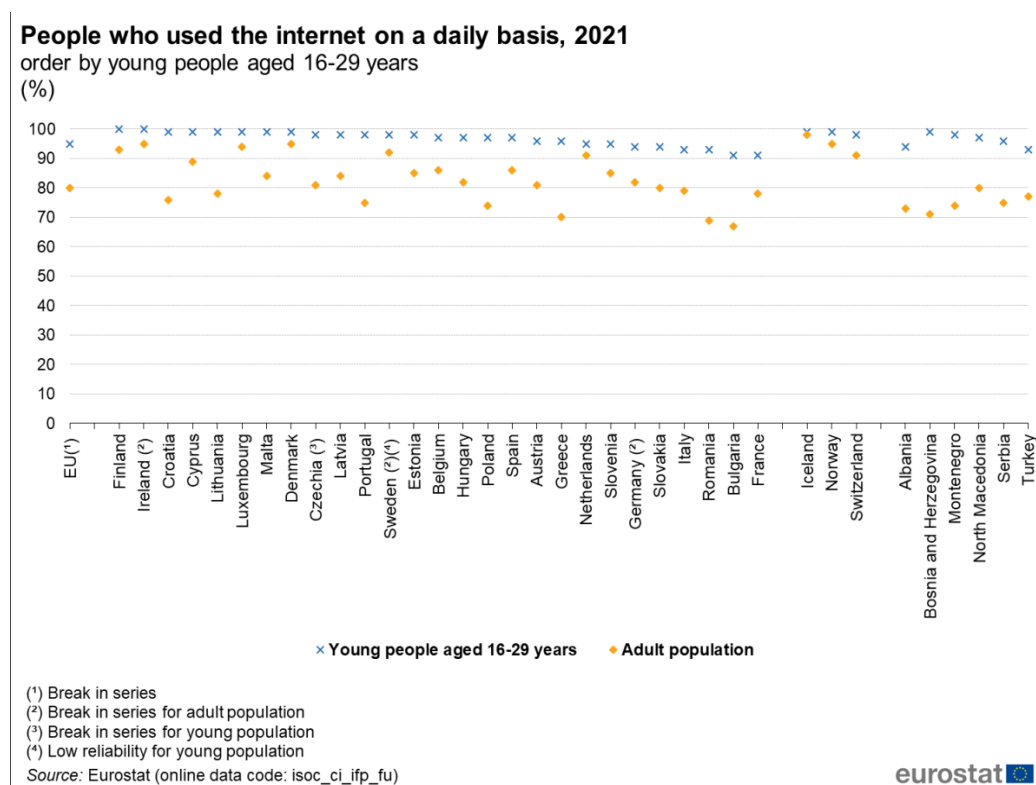
- 23,9% ocenia, że szybkie uczenie się nowych rzeczy jest ich mocną stroną (23,3% w 2021)
- 17,5% uważa, że potrafi łączyć różne umiejętności (17,5% w 2021)
- 10,2% podaje, że otwartość na zmiany i szybka adaptacja do nowych warunków to ich zalety (12,4% w 2021)
- W porównaniu z 2021 rokiem nieznacznie wzrósł odsetek respondentów, którzy za swoje mocne strony uważają IT i znajomość języków programowania (5,6% w porównaniu z 4,9%).

Źródło: "Młodzi Polacy na rynku pracy", PWC, 2022.

UMIĘTNOŚCI CYFROWE

Jednym z najlepiej zbadanych obszarów kompetencji są umiejętności cyfrowe. Są one regularnie mierzone w międzynarodowych badaniach DESI w krajach UE. Ogólnie Polacy i Polki wypadają słabo na tle innych krajów w tym zakresie, zwłaszcza w starszych kategoriach wiekowych. **Różnica pomiędzy młodymi a starszymi w codziennym korzystaniu z Internetu jest w Polsce relatywnie większa niż w innych krajach Europy Zachodniej.** Średnio w UE różnica między odsetkiem młodych ludzi i dorosłych korzystających codziennie z internetu wynosi 15 punktów procentowych (p.p.), w Polsce są to aż 23 p.p.

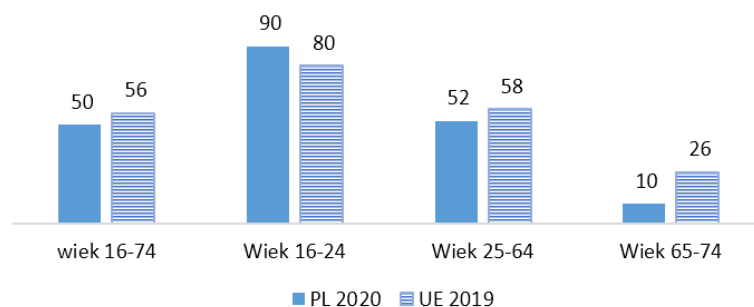
Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

Umiejętności cyfrowe odnoszą się do pięciu obszarów:

- umiejętności korzystania z informacji i danych,
- umiejętności komunikacji i współpracy,
- umiejętności tworzenia treści cyfrowych,
- umiejętności w zakresie bezpieczeństwa oraz umiejętności rozwiązywania problemów.

Aby mieć co najmniej podstawowe ogólne umiejętności cyfrowe, ludzie muszą wiedzieć, jak wykonać co najmniej jedną czynność związaną z każdym obszarem.

Wykres 3. Odsetek osób posiadających co najmniej podstawowe umiejętności cyfrowe według wieku w Polsce w 2020 r. W odniesieniu do średniej w 28 krajach UE w 2019 r.¹⁹

Opracowanie własne na podstawie ostatnich dostępnych danych Eurostatu.

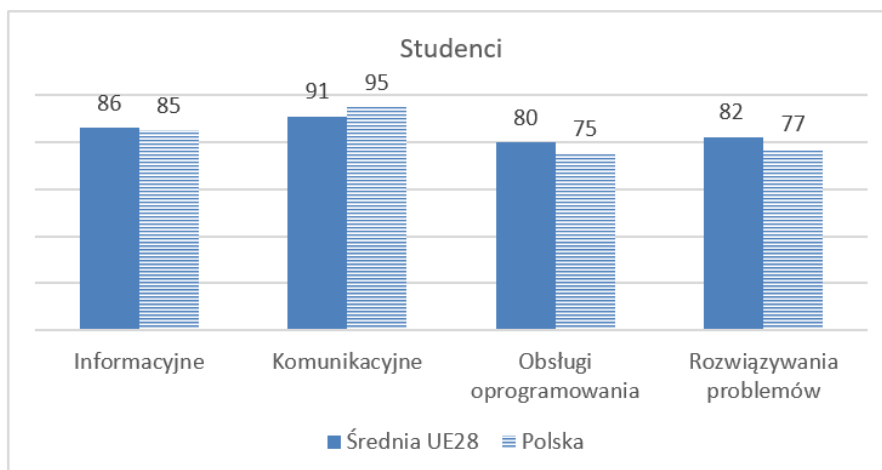
Źródło: Program rozwoju kompetencji cyfrowych, Projekt – lipiec 2022, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów

Dane Eurostatu z 2019 r. wskazują, że w Polsce odsetek młodzieży w wieku 16-19 lat, posiadającej co najmniej **podstawowe umiejętności cyfrowe**, wynoszący 84%, jest nieznacznie wyższy od średniej unijnej (83%), jednak w omawianej grupie **ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe** ma już tylko połowa młodych Polaków (51%) w stosunku do 60% dla UE.

Analizując poziom umiejętności cyfrowych warto skupić się na **umiejętnościach ponadpodstawowych**, przyjmując założenie, że w kontekście przyspieszających procesów cyfryzacji społeczeństwa i gospodarki podstawowe umiejętności stają się coraz częściej niewystarczające.

Mocną stroną polskich studentów są **ponadpodstawowe umiejętności komunikacyjne**, które posiada 95% studentów przy średniej unijnej 91%. W pozostałych rodzajach ponadpodstawowych umiejętności składających się na umiejętności cyfrowe studenci z Polski wypadają poniżej średniej dla 28 państw UE w 2019 r. W przypadku umiejętności obsługi oprogramowania i rozwiązywania problemów od średniej dzieli ich tylko 5 p.p.

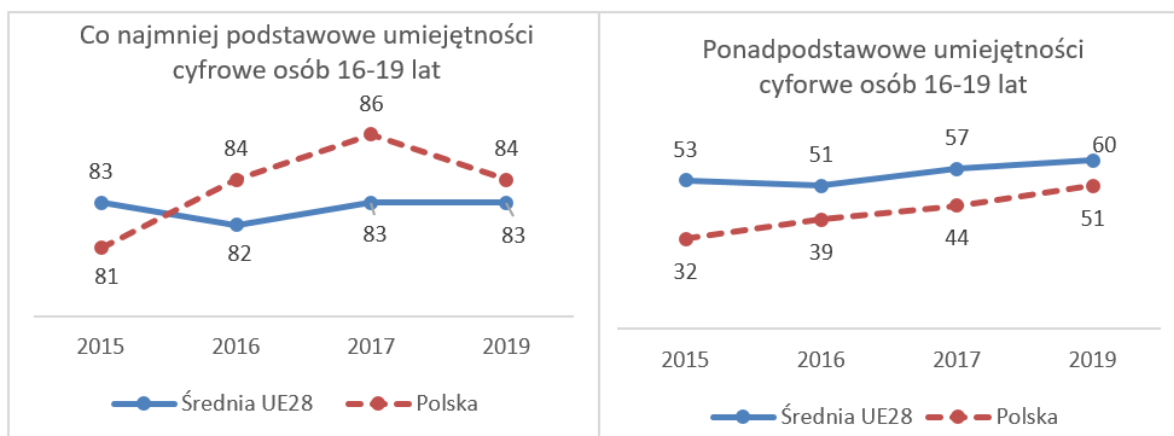
Wykres 13. Studenci posiadający ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe – Polska na tle średniej unijnej w 2019 r.

Opracowanie własne na podstawie ostatnich dostępnych danych Eurostatu.

Źródło: Program rozwoju kompetencji cyfrowych, Projekt – lipiec 2022, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów

Wykres 8,9. Odsetek osób w wieku 16-19 posiadających co najmniej podstawowe i ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe w Polsce na tle średniej unijnej.

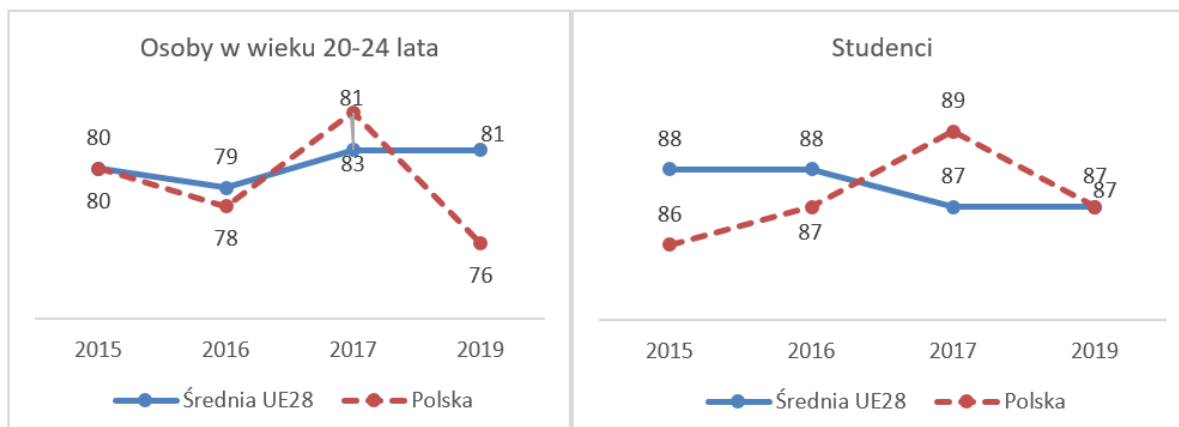

Opracowanie własne na podstawie ostatnich dostępnych danych Eurostatu.

Źródło: Program rozwoju kompetencji cyfrowych, Projekt – lipiec 2022, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów

W przypadku nastolatków w wieku 12-17 lat wyższe kompetencje cyfrowe mają pozytywny wpływ na ich funkcjonowanie społeczne, przede wszystkim w obszarze informacyjnym, to znaczy lepiej potrafią wyszukiwać informacje i oceniać ich wiarygodność.

Wykres 10, 11. Odsetek mieszkańców Polski w wieku 20-24 oraz studentów posiadających co najmniej podstawowe umiejętności cyfrowe na tle średniej unijnej.

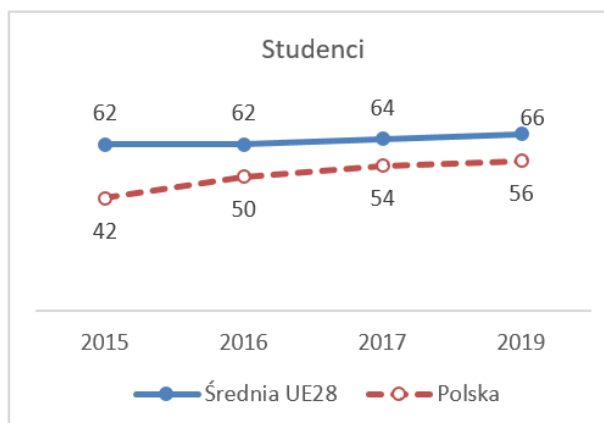

Opracowanie własne na podstawie ostatnich dostępnych danych Eurostatu.

Źródło: Program rozwoju kompetencji cyfrowych, Projekt – lipiec 2022, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów

W 2019 r. studenci nieco częściej posiadali co najmniej podstawowe kompetencje cyfrowe niż średnio osoby w wieku 20-24 lata, natomiast utrzymywali się na poziomie średniej unijnej. Jeśli chodzi o poziom umiejętności zaawansowanych, studenci z Polski lokowali się na poziomie 85% średniej unijnej. Nieco ponad połowa polskich żaków prezentowała ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe, podczas gdy średnio w UE miało je dwóch na trzech studentów.

Wykres 12. Odsetek studentów posiadających ponadpodstawowe umiejętności cyfrowe – Polska na tle średniej unijnej.

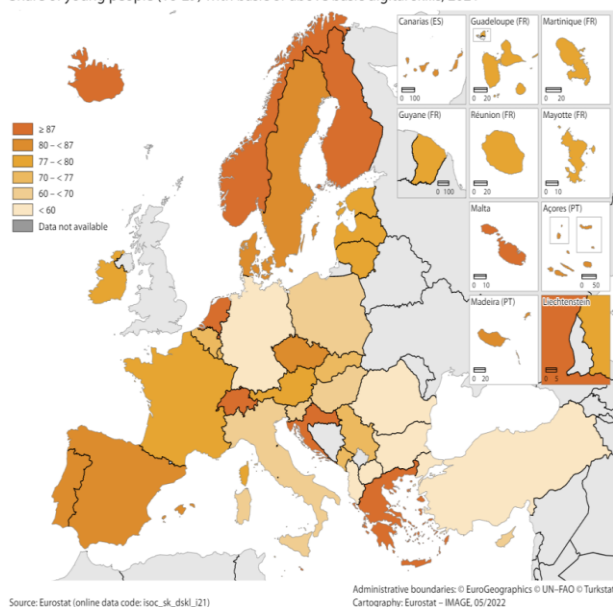
Opracowanie własne na podstawie ostatnich dostępnych danych Eurostatu.

Źródło: Program rozwoju kompetencji cyfrowych, Projekt – lipiec 2022, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów

Tak wygląda zróżnicowanie podstawowych i ponadpodstawowych umiejętności cyfrowych (łącznie) młodych ludzi w Europie.

Digital skills of young Europeans

Share of young people (16-29) with basic or above basic digital skills, 2021

ec.europa.eu/eurostat

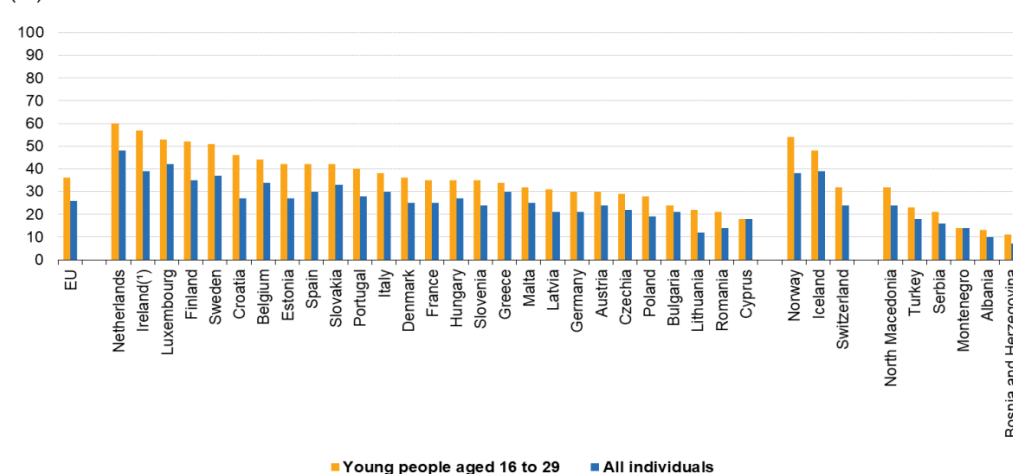
Źródło:

Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being young in Europe today - digital world](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world)

Wchodząc w szczegółowe kompetencje, istotne z punktu widzenia zarówno rynku pracy, jak i kompetencji obywatelskich warto zwrócić uwagę na umiejętność krytycznego weryfikowania informacji. Średnia dla UE to 36%, w Polsce jest znacząco poniżej - 29%.

Percentage of individuals who have verified the information or content found on internet, 2021

order by young people aged 16-29 years (%)

(*) Low reliability for young population

Source: Eurostat (online data code: isoc_sk_edic_i21)

eurostat

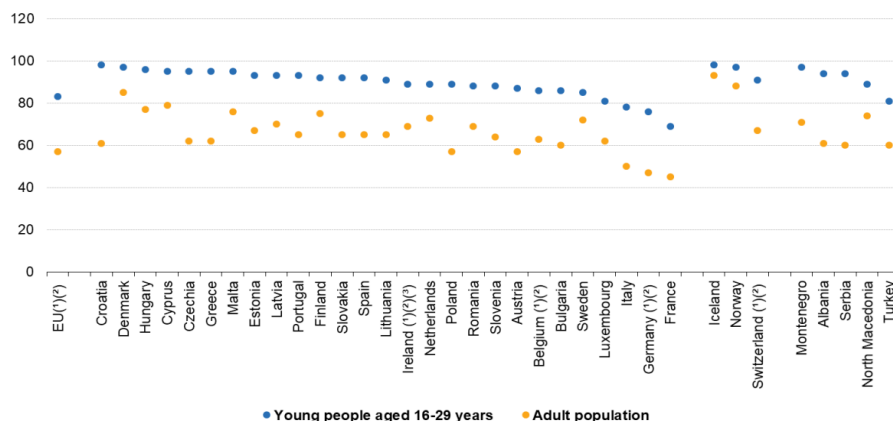
Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

Używanie nowych technologii do kontaktów społecznych jest bardzo intensywne wśród młodzieży we wszystkich krajach UE i stanowi znaczącą różnicę w porównaniu do reszty dorosłych. Jest to dominująca funkcja nowych technologii.

People who participated on social networking sites, 2021

order by young people aged 16-29 years

(%)

Note: for example, created a user profile, posted messages or other contributions. Social networks include, for example, Facebook and Twitter.

(*) Break in time series.

(**) Break in times series for young people.

(*) Low reliability for young people.

Source: Eurostat (online data code: isoc_ci_ac_i)

eurostat

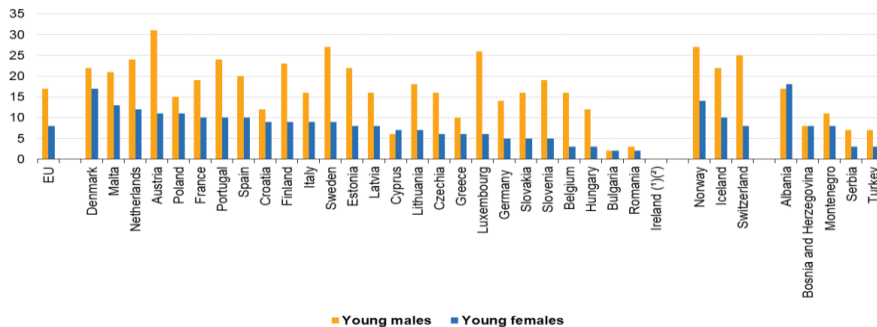
Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

Jedną z najbardziej zaawansowanych form korzystania z internetu to kodowanie i tworzenie nowych produktów (stron, aplikacji). W tym wypadku wyniki są podzielone również na płeć i co ciekawe w przypadku Polski jest więcej kobiet niż pokazuje średnia UE.

Individuals who wrote code in a programming language, 2021

order by young males

(%)

(*) Data not available.

(**) Low reliability for males and females.

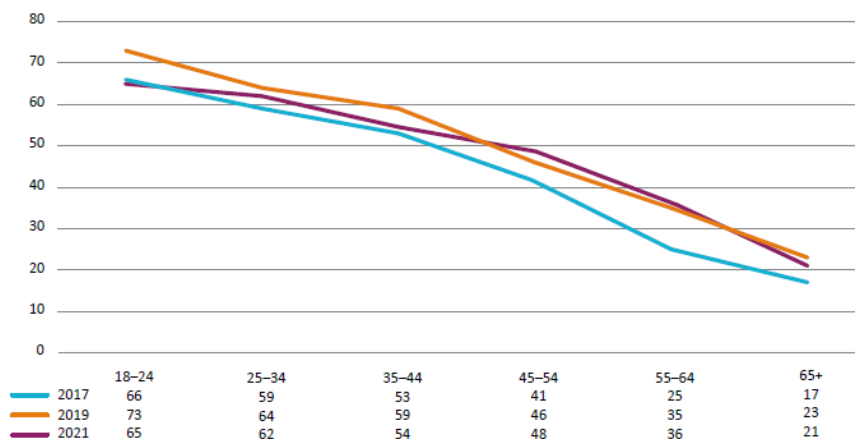
Source: Eurostat (online data code: isoc_sk_cskl_j21)

eurostat

Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

Mniej niż jedna czwarta młodych ludzi uczestniczyła w kursie online w 2021 r. w Bułgarii, Niemczech, na Słowacji, w Polsce, na Węgrzech i w Rumunii, gdzie odnotowano najniższy odsetek - 18%. Często można spotkać się z tezą, że pandemia COVID-19 pozytywnie wpłynęła na korzystanie z internetu pod kątem edukacji. Badania Kapitału Ludzkiego w Polsce nie potwierdziły tej tezy. Wprost przeciwnie w 2021 r. odsetek osób korzystających z Internetu w celach edukacyjnych jest w wielu grupach wieku niższy niż w 2019 r. Wśród najmłodszych różnica wynosi 8 p.p.

Wykres 1.2. Uczenie się z materiałów dostępnych w Internecie wśród osób w różnym wieku w latach 2017-2021 (%; N2017 = 4056, N2019 = 2533, N2021 = 2529)

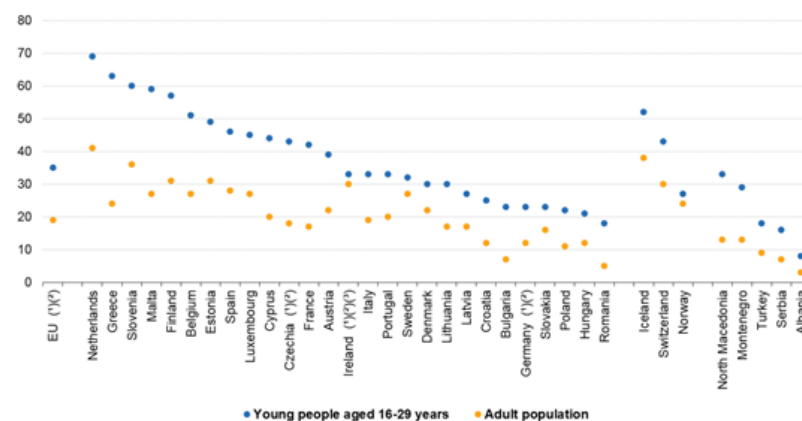

Źródło: BKL 2017, 2019, 2021 – Badanie ludności.

Źródło: Bilans Kapitału Ludzkiego 2022/2021, Rozwój kompetencji – uczenie się dorosłych i sektor szkoleniowo-rozwojowy, PARP, UJ, 2022, s.32.

Poniżej na wykresie przedstawiono młodych dorosłych i ogólną populację w Polsce na tle innych krajów UE.

People who used the internet for doing an online course, 2021
order by young people aged 16-29 years
(%)

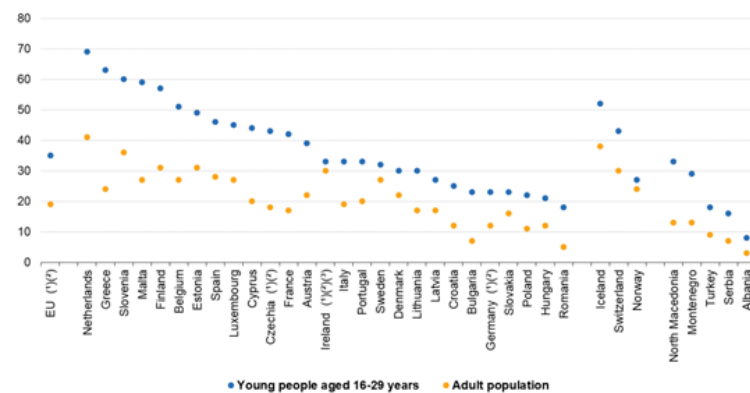

(*) Break in time series.
(*) Break in time series for young people.
(*) Low reliability for young people.
Source: Eurostat (online data code: isoc_ci_ac_i)

Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

People who used the internet for doing an online course, 2021
order by young people aged 16-29 years
(%)

(*) Break in time series.
(*) Break in time series for young people.
(*) Low reliability for young people.
Source: Eurostat (online data code: isoc_ci_ac_i)

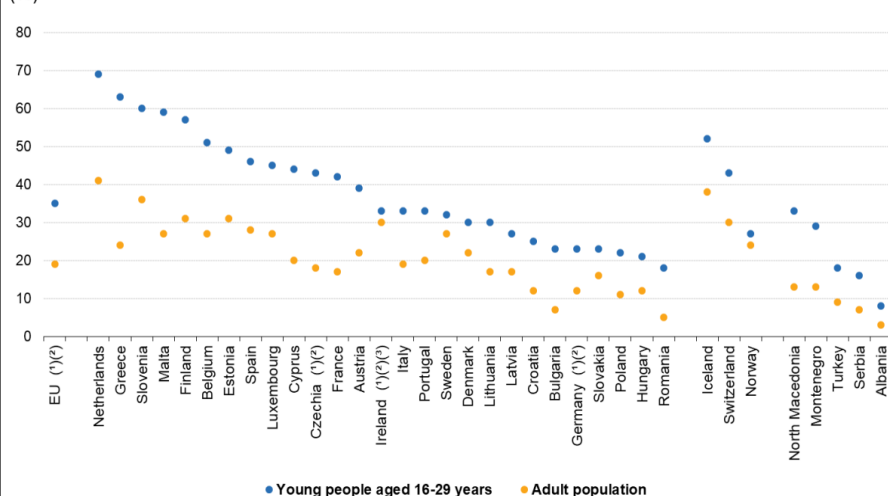

Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

People who used the internet for doing an online course, 2021

order by young people aged 16-29 years

(%)

(1) Break in time series.

(2) Break in time series for young people.

(3) Low reliability for young people.

Source: Eurostat (online data code: isoc_ci_ac_1)

eurostat

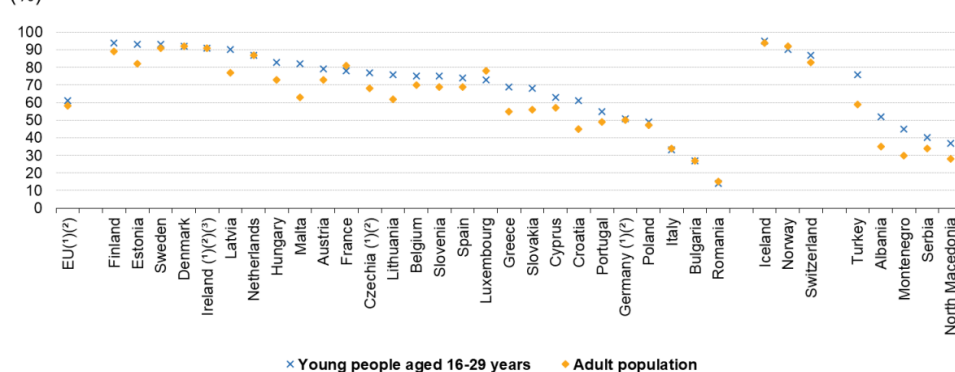
Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

Kolejny wskaźnik kompetencji cyfrowych dotyczy kontaktów z władzami. Zawiera się tutaj m.in. korzystanie z narzędzi civic tech. Jak widać w Polsce nie ma znaczącej różnicy pomiędzy młodymi, a ogólnie populacją Polaków. Poziom korzystania z tego typu narzędzi jest też niski w porównaniu do średniej UE. Wynika to z pewnością również z niskiego poziomu tego typu interakcji ze strony władz.

People who used the internet for interacting with public authorities, 2021

order by young people aged 16-29 years

(%)

(1) Break in time series

(2) Break in time series for young people.

(3) Low reliability for young people.

Source: Eurostat (online data code: isoc_ciegi_ac)

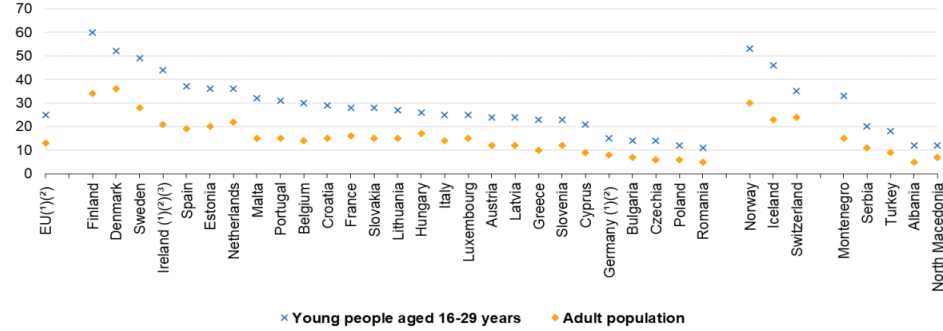
eurostat

Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

Kolejny wskaźnik to wykorzystywanie internetu w procesie poszukiwania pracy. Jak widać jest przewaga młodszego pokolenia, ale poziom tych kompetencji jest niższy niż średnia w UE.

People who used the internet for job search or sending an application, 2021

order by young people aged 16-29 years
(%)

(¹) Break in time series.
(²) Break in time series for young people.
(³) Low reliability for young people.

Source: Eurostat (online data code: isoc_ci_ac_i)

Źródło: Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_digital_world

ROZDZIAŁ II PSYCHOLOGICZNY OBRAZ MŁODYCH

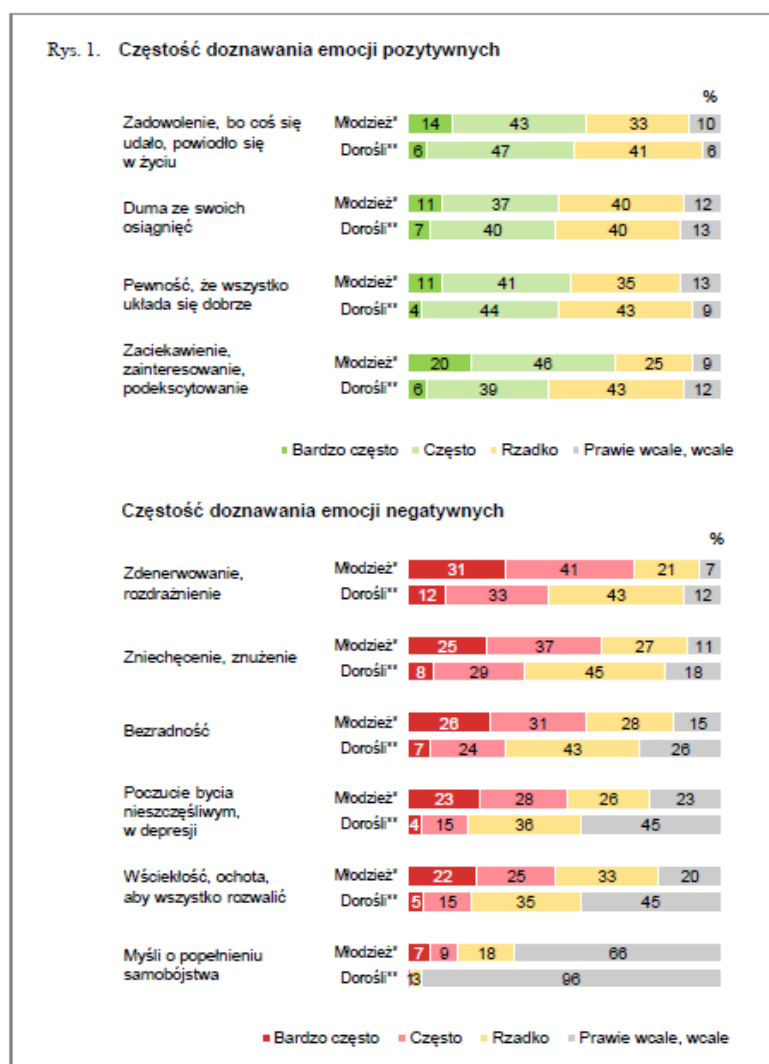
W tym rozdziale odpowiemy spróbujemy nakreślić psychologiczny i emocjonalny portret młodych Polaków, odpowiadając na pytania dotyczące ich samopoczucia, emocji oraz problemów i wyzwań, z którymi się borykają w swoim najbliższym otoczeniu. Ważnym elementem jest również specyfika relacji społecznych i więzi, jakie tworzą oraz wsparcia, jakie otrzymują. Popatrzymy również na to, jakie wartości są dla nich ważne.

SAMOPOCZUCIE MŁODZIEŻY

Badanie CBOS ze stycznia 2021 roku pokazało istotne pogorszenie samopoczucia Polaków, w tym ludzi młodych, mających od 18 do 24 lat. Można to oczywiście wiązać z pandemią i doświadczeniem przymusowej domowej izolacji, konieczności rozpoczęcia zdalnej nauki czy pracy oraz ograniczeniem kontaktów rówieśniczych. Częstość odczuwania depresji, bezradności i zniechęcenia osiągnęła wówczas wśród ludzi młodych najwyższy poziom od dwóch dekad. (Komunikat z badań CBOS, Samopoczucie Polaków w roku 2020, nr 1/2021). Jak pokazują kolejne badania z grudnia 2021, kolejny rok był już dla młodych ludzi (18–24 lata) znacząco lepszy.

Raport z badania “Młodzi dorośli podczas pandemii Covid-19” (M. Baran, K. Hamer, SWPS, 2021) wskazuje na ogólnie gorszy dobrostan młodych dorosłych podczas pandemii COVID -19 w 2020 r. w porównaniu z osobami starszymi. Analizując dane ze wszystkich pomiarów można stwierdzić, że osoby w wieku 18-34 lata generalnie odczuwały więcej symptomów dystresu psychologicznego, miały mniejsze poczucie kontroli osobistej i większe poczucie samotności niż starsi Polacy. Okazało się również, że młodzi dorośli najrzadziej wykorzystywali zadaniową strategię radzenia sobie. Częściej niż starsi zaprzeczali pandemii, koncentrowali się na własnych, często negatywnych emocjach i przejawiali brak wiary w sensowność jakichkolwiek działań zaradczych.

W 2021 CBOS zapytał również uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych o samopoczucie (Młodzi 2021, CBOS i Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki). Jak wynika z deklaracji, **uczniowie zdecydowanie częściej niż ogół populacji doświadczają negatywnych emocji**. Prawie $\frac{3}{4}$ badanych (72%) deklaruje, że w minionym roku często lub bardzo często odczuwało zdenerwowanie, rozdrażnienie – jest to najczęściej wymieniany stan emocjonalny. Ponadto większość uczniów często lub bardzo często odczuwała zniechęcenie, znużenie (ogółem 62%) oraz bezradność (57%). Mniej więcej połowa przyznaje, że w minionym roku często lub bardzo często czuła się nieszczęśliwa (51%) lub była wściekła, „miała ochotę wszystko rozwalić” (47%). Aż 16% młodych deklaruje, że w 2021 roku często lub bardzo często miało myśli samobójcze.

* Badanie KBPN 2021

** Badanie CBOS „Aktualne problemy i wydarzenia” (grudzień 2021)

Źródło: Młodzi 2021, CBOS i KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki.

Na podstawie uzyskanych danych utworzono syntetyczny wskaźnik samopoczucia uczniów. Jest to średnia nasilenia wszystkich omawianych emocji mierzona na skali od 1 do 4, gdzie 1 oznacza dyskomfort psychiczny, definiowany jako deklarowanie bardzo częstych doznań negatywnych i brak emocji pozytywnych, a 4 – komfort psychiczny, określony przez bardzo częste występowanie uczuć pozytywnych przy braku występowania uczuć negatywnych. **Średnia wartość wskaźnika samopoczucia uczniów wyniosła 2,54.**

Samopoczucie psychiczne uczniów istotnie różnicuje **płeć**. Wartości wskaźnika samopoczucia pokazują, że **w istotnie lepszej kondycji psychicznej są chłopcy niż dziewczęta.**

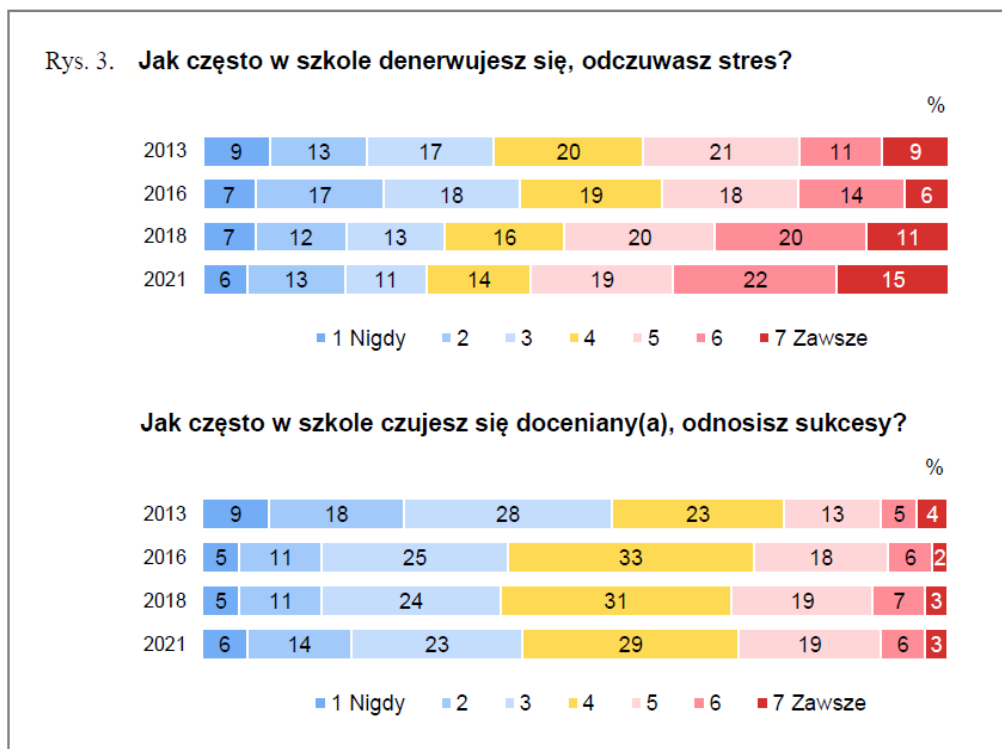
Badanie KBPN 2021

Źródło: Młodzi 2021, CBOS i KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki.

Być może wynika to z tego, że dziewczęta lepiej potrafią rozpoznawać swoje stany emocjonalnie i są otwarte, by o nich mówić. Wśród uwarunkowań kondycji psychicznej znajdujemy tak różne czynniki jak: wiara, sposób korzystania z internetu, relacje społeczne czy warunki materialne.

Badania CBOS w 2022 roku (Samopoczucie Polaków w 2022 roku, raport CBOS) wskazują, że stan samopoczucia młodych w Polsce nie poprawił się. Średnia wartość wskaźnika samopoczucia psychicznego w grupie młodych jest niższa do ogółu dorosłych i wynosi 2,53. Uczniowie i studenci należą do najczęściej deklarujących częste i bardzo częste doznawanie takich uczuć jak: zdenerwowanie, rozdrażnienie (50%), bezradność (44%), wściekłość (30%) oraz – nieujęte w syntetycznym wskaźniku – **lekceważenie przez władzę (63%)**. Ponadto uczniowie i studenci częściej niż wszystkie inne analizowane grupy czuli się w minionym roku zniechęceni, znużeni (70% z nich wielokrotnie), nieszczęśliwi (46%) oraz mieli myśli samobójcze (8%). W pytaniach o tzw. ocenę nastrojów w swoim środowisku postawy apatii, rezygnacji i pogodzenia się z losem częściej niż inni zauważają w swoim otoczeniu ludzie młodzi: do 24 roku życia (20%), uczniowie i studenci (21%).

Na samopoczucie młodych ludzi duży wpływ ma szkoła i rówieśnicy. W badaniach CBOS (Młodzi 2021, CBOS i KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki) widzimy, że w porównaniu z pomiarem z 2018 roku **wzrósł wyraźnie odsetek uczniów odczuwających regularnie stres i zdenerwowanie** – średnia wskazań wyniosła 4,51, co stanowi najwyższy odnotowany jak dotąd wynik (skala 1-7). Z badania wynika, że **spadł odsetek uczniów mających poczucie bycia w szkole docenianymi** – średnia wskazań wyniosła w tym przypadku 3,66, co stanowi wynik niższy od tego z 2018 roku, choć wciąż wyższy niż z roku 2013 (3,41). Warto podkreślić, że **dziewczeta częściej od chłopców odczuwają w szkole stres**, a jednocześnie rzadziej mają poczucie, że odnoszą sukcesy. Zwłaszcza średnia wskazań przy pytaniu o odczuwanie stresu osiągnęła wśród dziewcząt alarmująco wysoki poziom – 5,02.

Badania KBPN

Źródło: Młodzi 2021, CBOS i KPCEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki.

Badania Rzecznika Praw Dziecka z 2021 roku (Raport Rzecznika Praw Dziecka: Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce, praca zbiorowa, Warszawa 2022) zadało nastolatkom pytanie o tym, co sądzą na swój temat. Okazało się, że **niższe poczucie własnej wartości towarzyszyło kobietom – przynajmniej bardzo częste przekonanie o tym, że robią wszystko źle, miała jedna piąta (20%). To uczennice istotnie częściej czuły się przytłoczone problemami (28% vs.14%) i miały wszystkiego dość (29% vs. 17%).** Blisko jedna trzecia uczniów (31%) prawie nie była zadowolona z tego, jaka jest, podobny odsetek często martwi się swoim wyglądem (29%). **Więcej niż cztery osoby na dziesięć (43%) bardzo często lub zawsze chciały zmienić coś w swoim ciele.** Niższą samoocenę w kwestii wyglądu miały uczennice. To one istotnie częściej martwiły się o swój wygląd – 25%, zazdrościły go swoim rówieśniczkom – 20% oraz chciały zmienić coś w swoim ciele – 32%.

Z przywołanych wyżej badań wynika, że **ok. 13% uczniów szkół średnich w Polsce wymaga znaczącej interwencji związanej z ich funkcjonowaniem psychicznym.** Dzieci znajdujące się poniżej normy są grupą, która jest w sytuacji zagrażającej jej zdrowiu psychicznemu. Najłabsze wyniki są na Podlasiu (20%). Widoczna jest **korelacja z poziomem zamożności- 36% niskich wyników miała miejsce w rodzinach ubogich.**

Coraz więcej osób młodych cierpi na depresję. Narodowy Fundusz Zdrowia podaje, że w 2017 r. leczeniem depresji objęto 12,1 tys. osób poniżej 18. roku życia (<https://ezdrowie.gov.pl/porta/home/badania-i-dane/zdrowe-dane/raporty/nfz-o-zdrowiu-depresja>).

W roku 2021 takiej specjalistycznej pomocy udzielono już 25,3 tys. młodym Polakom. Oznacza to ponad 100-procentowy wzrost w porównaniu z rokiem 2017. Stany i zaburzenia depresyjne wśród

dzieci i młodzieży w naszym kraju stają się coraz bardziej większym problemem zdrowotnym dzieci i młodzieży, które powodują spadek jakości życia oraz wpływają na pogorszenie sytuacji dziecka na różnych polach - w szkole, czy w kontaktach rówieśniczych. Na tę sytuację z pewnością znacząco wpłynęła pandemia oraz związane z nią ograniczenia kontaktów, zamknięcie w domach, zdalne nauczanie. Sposobem na radzenie sobie młodych z pogorszeniem stanu psychicznego są m.in. sięganie po używki, narkotyki, samookaleczenia czy ostatecznie próby samobójcze. Z raportu Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (Negatywne doświadczenia młodzieży w trakcie pandemii. Raport z badań ilościowych, red. Sylwia Romańczak, 2020) wynika, że co jedenasty badany (9,2%) przyznał, że w swoim życiu okaleczał się, zaś 2,9% respondentów w wieku 15-17 lat próbowało popełnić samobójstwo.

W 2021 roku 1496 dzieci i nastolatków poniżej 18. roku życia podjęło próbę samobójczą, aż 127 z tych prób zakończyło się śmiercią. W stosunku do 2020 roku jest to wzrost odpowiednio o 77% zachowań samobójczych oraz o 19% śmierci samobójczych (Zachowania samobójcze wśród dzieci i młodzieży. Raport za lata 2012-2021 na podstawie danych Komendy Głównej Policji). Obok ogólnego wzrostu liczby zachowań samobójczych oraz śmierci samobójczych, szczególnie niepokojący jest wzrost dotyczący podejmowania zachowań samobójczych w grupie dziewczynek. W 2021 roku KGP zarejestrowała wzrost o 101%.

Dane Komendy Głównej Policji pokazują nam tylko te próby oraz śmierci samobójcze, o których zostały powiadomione organy ścigania. Według Światowej Organizacji Zdrowia na każdą odnotowaną w oficjalnych rejestrach śmierć samobójczą młodej osoby przypada od 100 do 200 prób. Jeśli założymy, że współczynnik ten jest adekwatny do Polski, to próbę odebrania sobie życia w ubiegłym roku podjęłoby od 12 700 do 25 400 osób poniżej 18. roku życia.

RELACJE Z RÓWIEŚNIKAMI

Jak wyglądają relacje uczniów z koleżankami i kolegami ze szkoły? Przeanalizowane badania potwierdzają, że ponad połowa badanych nastolatków spędza często czas ze znajomymi i przyjaciółmi oraz deklaruje, że relacje z rówieśnikami są dla nich bardzo ważne.

Jak wynika z badania CAWI w raporcie „Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych” (Clu PR, listopad 2022) młodzi Polacy i Polki są zbiorowością przejawiającą potrzebę przebywania w grupie, otaczania się przyjaciółmi - **54% badanych ma dużą lub bardzo dużą potrzebę nawiązywania bezpośrednich kontaktów ze swoimi rówieśnikami w realnym życiu**¹. Chodzą razem do klubów i restauracji (tak deklaruje co czwarty badany) lub spotykają się w swoich domach (24%). 20% deklaruje, że spacerują po mieście ze znajomymi (20%), widują się przed galerią handlową (16%) lub przed domem czy blokiem (12%). **Tylko 10% deklaruje, że ze znajomymi spotyka się w internecie (!)**. 23% niepełnoletnich respondentów zadeklarowało zaś, że spotyka się ze znajomymi w centrum handlowym. Jak autorzy raportu piszą *“To ich współczesna piaskownica – z jednej strony, to idealne miejsce do szwendania się (bogate w bodźce i różnorodne), z drugiej, ma określone ramy i jest kontrolowane.”*

¹ Na pytanie dużą czujesz potrzebę nawiązywania bezpośrednich kontaktów z innymi ludźmi w realnym świecie? 10% badanych odpowiedziało w bardzo dużym stopniu, 44% w dużym stopniu, 11% w średnim stopniu, 13% w niewielkim stopniu, 7% odpowiedziało, że w ogóle nie ma potrzeby, a 16% wybrało odpowiedź “trudno powiedzieć” (s. 12).

2/3 generacji Z traktuje wyjście do galerii handlowej jako formę spędzenia czasu w innym miejscu (67%) lub możliwość wspólnego wyjścia z rodziną i znajomymi (66%).

Źródło: Postpandemic generation online czy offline. Accenture, Fasion Bussines, kwiecień 2021

Z badań Rzecznika Praw Dziecka (Raport Rzecznika Praw Dziecka: Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce, praca zbiorowa, Warszawa 2022) wynika, że połowa młodzieży ze szkół ponadpodstawowych w ostatnim tygodniu spędziła znaczącą ilość czasu z kolegami i koleżankami (50%). **Jedna trzecia (34%) praktycznie nie wykonywała z rówieśnikami żadnych wspólnych prac, a 27% nie uczestniczyło we wspólnych zabawach.** Nieco wyżej natomiast oceniane jest **wzajemne wsparcie** – sześciu na dziesięciu starszych nastolatków deklaroowało możliwość polegania na swoich znajomych (60%) oraz wzajemną pomoc (58%).

Z badania CBOS (Młodzi 2021, CBOS i KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki) wynika, że **w porównaniu do 2018 roku wzrósł nieznacznie odsetek uczniów nieposiadających w szkole żadnych przyjaciół** (10% wobec 8% wcześniej), a także odsetki uczniów deklaruujących, że mają jednego, dwóch lub trzech bliskich znajomych w klasie. Spadła średnia bliskich szkolnych znajomości – obecnie przeciętny uczeń ma ich cztery, podczas gdy przy poprzednich pomiarach średnia utrzymywała się na poziomie pięciu. Według raportu „Generacja Z” 35% badanej młodzieży deklaruje, że ma 2-3 przyjaciół, bliskich kolegów/koleżanki, którym ufa i na których może polegać. 16% deklaruje, że takich osób zna więcej – 6-7, 13% wskazuje na jedną. Niestety, 12% deklaruje, że nie ma w ich życiu kogoś takiego (s.14). Ewentualne tendencje spadkowe liczby bliskich znajomych mogą wynikać z tego, że pandemia i edukacja zdalna oraz warunki domowej izolacji niewątpliwie mogły utrudniać podtrzymywanie zażytych przyjaźni.

Jak widać z powyższych danych, **relacje w realu są nadal niezmiernie ważne dla młodych ludzi.** Marion Underwood, psycholożka dziecięca, twierdzi, że mamy do czynienia z uzależnieniem od relacji i powiązań, jakie budujemy w internecie, a nie od samej możliwości bycia online (J. Fromm, „FOMO & FOLO: The Social Addiction of Gen Z”, <http://www.millennialmarketing.com/2018/03/fomofolo-the-social-addiction-of-gen-z/> (za: „Generacja Z” s. 26.)

Wśród młodych dorosłych (18-30 lat) również widoczny jest nacisk kładziony na relacje międzyludzkie jako element dobrego i udanego życia. W raporcie “Next Generation” (Next Generation Polska maj 2021, British Council) był to trzeci najważniejszy czynnik szczęścia wymieniany na badaniach fokusowych (obok stabilności finansowej i satysfakcjonującej pracy), przy czym osoby z większych miast oraz mających większe aspiracje zawodowe częściej mówili o sieci przyjaciół i znajomych; osoby z mniejszych miast częściej mówią o wielopokoleniowej rodzinie i dzieciach.

Inną kwestią związaną z relacją z rówieśnikami jest **krzywdzenie ze strony rówieśników.** Z badania Fundacji Dajemy dzieciom siłę wynika, że w 2020 roku ponad co siódmy respondent (15%) doznał

przemocy ze strony rówieśników. Istotnie częściej były to dziewczyny niż chłopcy (18,9% vs 11,3%). Co dziewiąta badana osoba (10,8%) twierdzi, że została specjalnie uderzona przez rówieśnika. W wyniku zaistniałej sytuacji, prawie co piąta osoba (18,5%) skarżyła się na ból, siniaki, skaleczenie lub złamanie. Co szesnasty respondent (6,4%) doświadczył ze strony rówieśnika przemocy psychicznej.

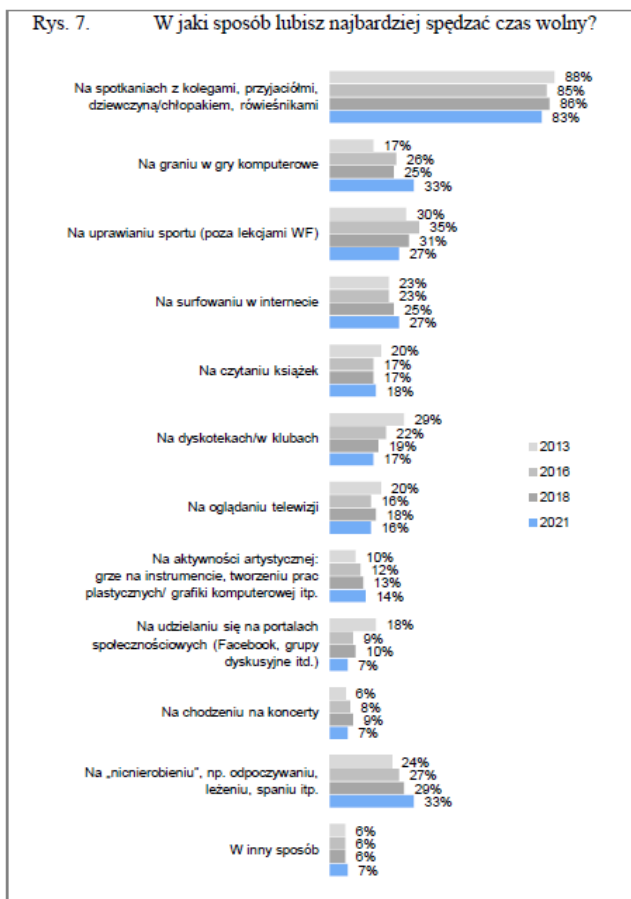
Również z Badania Rzecznika Praw Dziecka wynika, że w szkole ponadpodstawowej najczęściej występującym przykrym zjawiskiem dot. rówieśników była **obawa przed rówieśnikami (45% doświadczyło jej przynajmniej raz), prawie jednej trzeciej (31%) zdarzyło się być wyśmiewanym przez koleżanki czy kolegów, jedna piąta (21%) spotkała się z przejawem dręczenia** (suma po wyłączeniu odpowiedzi „nigdy”). Ogólne wyniki związane z oceną relacji z rówieśnikami wskazują, że **16% uczniów w Polsce na poziomie szkoły ponadpodstawowej wymaga interwencji w obszarze związanym z rówieśnikami i wsparciem społecznym.**

CZAS WOLNY

Czas wolny jest dobrem luksusowym dla dużej części pokolenia Z. Młodzi spędzają czas w szkole, a następnie na zajęciach pozalekcyjnych. Z badań Brainly Learning Index wynika, że **prawie połowa polskich uczniów uczęszcza na dodatkowe zajęcia pozalekcyjne** (za: „Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych” Clu PR, listopad 2022, s. 26). Jak to określa jeden z raportów będących podsumowaniem współpracy z młodzieżą: *“Młodzi są zajechani”*. Jak piszą autorzy tego projektu: *“Osoby uczestniczące w projekcie miały ogromne trudności z wygospodarowaniem czasu na udział w działaniach projektowych. Z osobami mentorującymi spotykali się bardzo wcześnie rano lub późno wieczorem – tylko wtedy nie byli zajęci szkołą, licznymi zajęciami dodatkowymi, praktykami zawodowymi lub pracą zarobkową. Przymus wyrabiania średniej ocen w szkole i/lub zarabiania na życie nie pozostawia nastolatkom przestrzeni na regenerację i autorefleksję. Wręcz przeciwnie: jest powodem chronicznego stresu i źródłem problemów psychicznych. Projekt Jesteśmy młodzi. O co nam chodzi? pokazał nam, że wielu młodych zwyczajnie „nie stać” na partycypację .”* (Karolina Wysocka, Anna Kuliberda, Michał Szeląg i Alicja Peszkowska, *Młodzi są zajechani, co z tym robimy? Wnioski z projektu Jesteśmy młodzi. O co nam chodzi?, Szkoła z klasą, 2021, s. 3).*

Według badań Rzecznika Praw Dziecka z 2022 (Raport Rzecznika Praw Dziecka: Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce, praca zbiorowa, Warszawa 2022) uczniowie szkół ponadpodstawowych mają nieco mniej wolnego czasu niż ich młodszy koledzy. **61% badanych zawsze lub bardzo często mogło decydować, co będzie robić w wolnym czasie. Częściej niż co czwarty badany nie miał go w ubiegłym tygodniu nigdy lub miał go rzadko (26%). Dwie na pięć osób posiadało taki czas bardzo często lub zawsze (40%). Wraz z wiekiem uczniów maleje też czas na spotkania z koleżankami i kolegami.**

Co najczęściej robią młodzi w czasie czasu wolnego? spotykają się ze znajomymi (zdecydowanie najczęściej) - 83%, grają w gry komputerowe- 33% lub uprawiają sport - 27 %.

Źródło: Młodzi 2021, CBOS i Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom, Materiały prasowe - wybrane wyniki.

Inne badania zwracają uwagę na muzykę jako ważny element ich relaksowania się i spędzania wolnego czasu. Muzyka w tych badaniach była wskazana jako coś, co ich określa.

Źródło: “Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych” Clu PR, listopad 2022

Pytani o to, bez czego (lub kogo) nie wyobrażają sobie dnia, często wskazywali na ludzi (znajomych i rodzinę), zwierzęta lub aktywności w świecie realnym (np.: rysowanie, ćwiczenia, spacer, czytanie książki, jedzenie). Słusznie więc niekiedy **nazywa się tę generację “social oriented”**.

W raporcie “Postpandemic generation online czy offline” (Accenture, Fasion Bussines, kwiecień 2021) wprowadza się pojęcie **nasycenia cyfrowego**, zwracając uwagę, że **młodzi coraz częściej są świadomi zagrożeń zanurzenia w świecie online i coraz częściej podejmują próby wypełnienia czasu działaniami offlinowymi**. Jest to zbieżne z doświadczeniem Fundacji SocLab z młodzieżą, kiedy często słyszymy, że preferują działania w realu i nie są skłonni i zainteresowani używaniem np. aplikacji do konsultacji społecznych czy partycypacyjnego budżetu szkolnego.

Potwierdzają to badania IQS “Świat Młodych 6”. Młodzi coraz częściej widzą negatywne strony mediów społecznościowych. 70 proc. z nich uważa, że w internecie jest za dużo hejtu. Blisko połowa badanych twierdzi, że przeglądając platformy społecznościowe często ma poczucie, że ich znajomi mają ciekawsze życie (wzrost o 10 p.p. względem poprzedniej edycji badania), co wpływa na ich nastrój. Są więc coraz bardziej świadomi negatywnego wpływu mediów społecznościowych.

“Generacja Z dotknięta doświadczeniami pandemii, zmęczona nauką lub pracą zdalną, najbardziej ze wszystkich pokoleń zatęskniła za fizycznymi doświadczeniami dostępnymi bez ograniczeń. (...) Cyfrowy świat jest dla nich bardzo atrakcyjny, a widoczna u młodego pokolenia potrzeba powrotu do życia „offline” być może jest tylko przejściowym odbiciem pandemicznej frustracji. Z drugiej strony jednak, pojawiają się wątpliwości co do jakości wirtualnych relacji oraz czasu spędzanego online i jego wpływu na samopoczucie. Ten dualizm zachowań może wyraźnie wpłynąć na sposób funkcjonowania nowej codzienności młodego pokolenia, w której świat cyfrowy będzie odpowiednio wyważony życiem „analogowym”. “Postpandemic generation online czy offline” (Accenture, Fasion Bussines, kwiecień 2021)

ŻYCIE RODZINNE

Generalnie życie rodzinne jest oceniane pozytywnie przez młodych. Badani uczniowie drugich klas ponadpodstawowej (Raport Rzecznika Praw Dziecka: Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce, praca zbiorowa, Warszawa 2022) czują się nieco mniej rozumiani i kochani przez swoich rodziców niż młodsze grupy wiekowe. **55% badanych wskazało, że czują się ogromnie lub bardzo rozumiani przez swoich rodziców. Niemal co piąty badany nie czuje się rozumiany (suma odpowiedzi „wcale” i „trochę” to 18%). Trzech na czterech badanych czuje się kochanych przez swoich rodziców (odsetek odpowiedzi „bardzo” i „ogromnie” to 76%).**

I znów, jak w poprzednich badaniach dotyczących samopoczucia można zauważyć korelację pomiędzy **pięcią** a odpowiedziami respondentów. **Kobiety częściej niż mężczyźni nie czują się rozumiane przez rodziców** (21% odpowiedzi „wcale” i „trochę” u kobiet w stosunku do 15% takich wskazań u mężczyzn). Większe poczucie bycia rozumianym charakteryzuje też uczniów technikum niż liceum ogólnokształcącego.

Bycie rozumianym skorelowane jest też z sytuacją finansową uczniów. Ci z rodzin lepiej sytuowanych istotnie częściej wybierali odpowiedź „bardzo” i „ogromnie”, niż osoby z rodzin, w których pieniędzy wystarcza na bieżące wydatki lub nie wystarcza nawet na nie (58% w stosunku do 34% i 25%). Podobne zależności zaobserwować można w przypadku pytania o poczucie bycia kochanym przez rodziców – odpowiedź „ogromnie” istotnie częściej wybierali mężczyźni (41% vs. 36% u kobiet).

Wśród starszych uczniów odnotowano także nieco mniej pozytywne wskazania w pozostałych kwestiach związanych z relacjami z rodzicami. 64% badanych w minionym tygodniu czuło, że rodzice traktowali ich dobrze i sprawiedliwie (suma odpowiedzi „zawsze” i „bardzo często”). **Zdecydowana większość mogła też porozmawiać z rodzicami, kiedy tylko chciała (63% odpowiedzi „zawsze” i „bardzo często”). Ponad połowa uznała, że rodzice zawsze lub bardzo często mieli dla nich wystarczająco dużo czasu (51%). Co piąta osoba stwierdziła, że w minionym tygodniu rodzice rzadko lub nigdy nie mieli dla nich wystarczająco dużo czasu. Niemal połowa czuła się szczęśliwa w domu (49%).**

Badania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (Negatywne doświadczenia młodzieży w trakcie pandemii. Raport z badań ilościowych, red. Sylwia Romańczak, 2020) pokazują, że **zdecydowana większość badanych (87,4%) miała w okresie pandemii w swoim otoczeniu przynajmniej jedną osobę, do której mogła się zwrócić w trudnej sytuacji. Ponad połowa badanych (51,6%) wskazała kilka, a 11,6% wiele takich osób. Co czwarty (24,2%) respondent przyznał, że w trudnej sytuacji może**

otrzymać wsparcie od jednej osoby, natomiast co jedenasty (9%) nie może liczyć na nikogo. Najczęściej osobą wspierającą była matka – wskazywało na nią aż 2/3 badanych (67,2%). W drugiej kolejności badani mogli liczyć na wsparcie kolegi lub koleżanki (42,8%). Na trzecim miejscu wymieniany był ojciec (40%), a następnie brat, siostra lub inne dziecko z rodziny (29,8%). Co szósty badany (16,2%) mógł liczyć na wsparcie innego dorosłego z rodziny. Co szesnasty respondent (6,4%) wskazał na nauczyciela lub nauczycielkę, a 5,2% na psychologa lub pedagoga. 1,6% wymieniło kogoś innego, w większości przypadków chodziło o dziewczynę lub chłopaka.

Badania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę (Negatywne doświadczenia młodzieży w trakcie pandemii. Raport z badań ilościowych, red. Sylwia Romańczak, 2020) pokazują również dane na temat krzywdzenia dzieci przez bliskich. Z raportu wynika, że **kobiety częściej niż mężczyźni oraz mieszkańcy wsi częściej niż mieszkańcy miast deklarowali doświadczenie przemocy ze strony bliskich dorosłych, wykorzystywania seksualnego z kontaktem fizycznym oraz bycie świadkiem przemocy w domu.** Nastolatki w wieku 16-17 lat częściej niż młodsze w wieku 13-15 lat deklarowały doświadczenie przemocy ze strony bliskich dorosłych - 16,5%, wykorzystywania seksualnego bez kontaktu fizycznego - 12,9% oraz bycie świadkiem przemocy w domu - 1 na 20 badanych. Doświadczenie krzywdzenia występowało częściej w grupie osób, które w swoim życiu mieszkały z osobą, która nadużywała środków psychoaktywnych – głównie alkoholu oraz w przypadku osób, które mieszkały z osobą cierpiącą na chorobę psychiczną. Osoby, które doświadczyły krzywdzenia częściej niż pozostałe, nie mogły liczyć na żadne wsparcie społeczne.

ŚRODOWISKO SZKOLNE

Stosunek do szkoły i nauki był przez uczniów techników i liceów ogólnokształcących jednym z niżej ocenianych aspektów. Najbardziej podzielone opinie uczniowie mieli w kwestii zadowolenia z pobytu w szkole – jedna trzecia cieszyła się z tego i taki sam odsetek był z tego niezadowolony. Ogólne zadowolenie z bycia w szkole wyraziło 68% uczniów. Mniej niż połowa uczniów dobrze oceniała to, jak układa im się w szkole (48%) oraz była zadowolona z nauczycieli (45%). W obu przypadkach odpowiedzi negatywnych udzieliła jedna piąta nastolatków.

W świetle badań PISA ocena szkoły przez nastolatków w Polsce jest umiarkowanie pozytywna. 21% polskich 15-latek dziewcząt i 27% 15-latków deklaruje, że bardzo lubi szkołę. Na tle rówieśników z 45 innych przebadanych państw polscy młodzi sytuują się na 15. miejscu. Jednak pod względem zdolności do zapewnienia uczniom wsparcia (pomoc w nauce i wsparcie emocjonalne) polska szkoła przeważnie wypada dużo gorzej. Pod względem poziomu odczuwanego wsparcia ze strony nauczycieli Polska jest na ostatnim miejscu w zestawieniu HBSC – wrażenie, że mogą na nie liczyć deklaruje zaledwie 21% dziewcząt i 31% chłopców (dane za: Młodzi w Warszawie. Raport z badania, praca zbiorowa, Fundacja Stocznia 2022, s. 13).

KORZYSTANIE Z MEDIÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH I INTERNETU

Z badania “Nastolatki 3.0 Raport z ogólnopolskiego badania uczniów”, red. dr Rafał Lange, NASK – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2021 wynika, że **obecnie nastolatki korzystają aktywnie z internetu średnio 4 godziny 50 minut na dobę. W dni wolne od zajęć szkolnych czas przebywania w sieci wydłuża się średnio do 6 godzin i 10 minut.** Blisko co dziesiąty (11,5%) nastolatek jest aktywny w sieci ponad 8 godzin dziennie, a co piąty (21,3%) spędza tyle czasu przed monitorem w dni wolne od edukacji. Podzielone były deklaracje odnośnie do umiejętności koncentracji – 39% uczniów

skupienie uwagi nie sprawiało trudności, jednak więcej niż jedna czwarta (26%) miała z tym problem. Co szósty nastolatek (16,9%) intensywnie korzysta z internetu w godzinach nocnych (po godzinie 22:00).

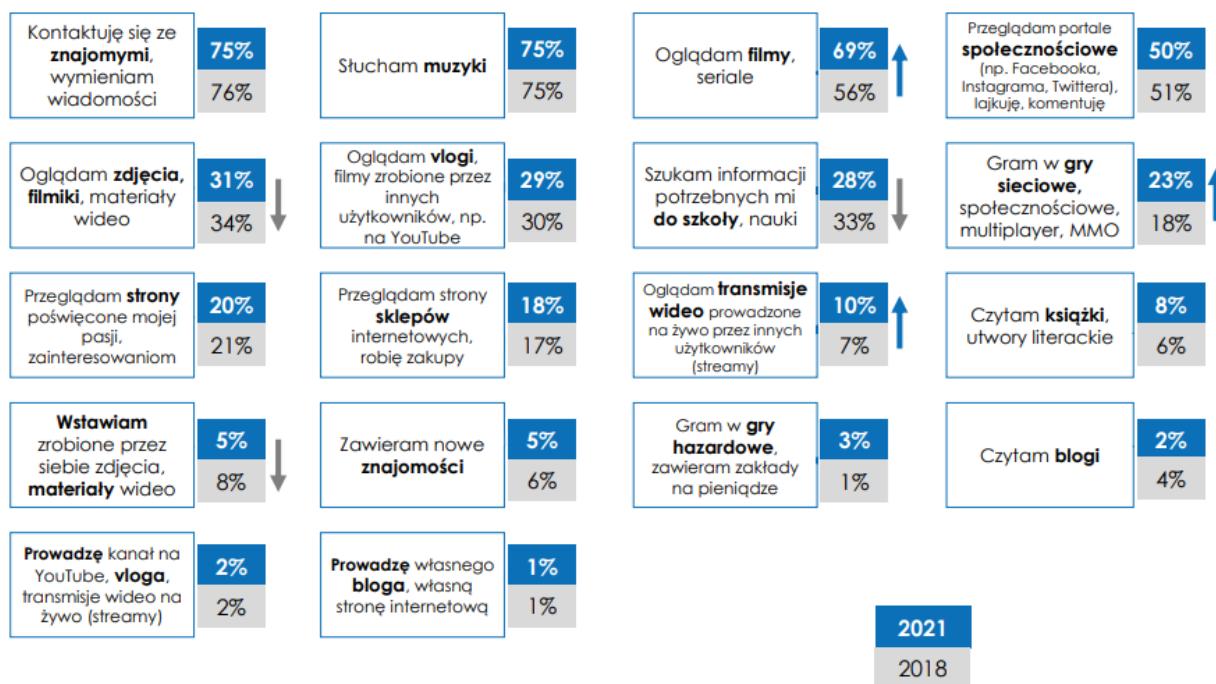
Co trzeci nastolatek (33,6%) wykazuje się wysokim natężeniem wskaźników problematycznego użytkowania internetu (PUI), a trzech na stu – bardzo wysokim (3,2%).

Badanie Rzecznika Praw Dziecka (Raport Rzecznika Praw Dziecka: Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce, praca zbiorowa, Warszawa 2022), pozwala stwierdzić, że **ilość czasu spędzanego dziennie w internecie rośnie wraz z wiekiem uczniów**. Tylko co ósmy drugoklasista (12%) nie korzystał z internetu w ciągu dnia z wyjątkiem zajęć szkolnych prowadzonych zdalnie. W przypadku szóstoklasistów i młodzieży ze szkół ponadpodstawowych twierdziło tak odpowiednio 2% i 1%.

W tymże badaniu **13% dzieci z klas drugich SP, 15% z klas szóstych SP oraz 11% z klas drugich szkoły ponadpodstawowej osiągnęło wynik świadczący o zaburzonym używaniu mediów społecznościowych** (skala Uzależnienia od Mediów Społecznościowych - The Social Media Disorder Scale). Istnieje silny związek postrzegania przez dzieci i młodzież statusu materialnego rodziny z zaburzeniami używania mediów społecznościowych. Im rodzina jest postrzegana jako bardziej uboga, tym większy odsetek dzieci charakteryzuje się zaburzeniem (18 p.p różnicy).

W jaki sposób młodzi spędzają czas w internecie? Odpowiedź znajdujemy w publikacji “Młodzież 2021. Prezentacja wybranych wyników badania CBOS i KBPN (obecnie KCPU).” Wynika z niego, że główne aktywności w sieci to kontaktowanie się ze znajomymi, słuchanie muzyki, oglądanie filmów i przeglądanie portali społecznościowych.

Na co przeznaczasz najwięcej czasu będąc w internecie?

źródło: Młodzież 2021. Prezentacja wybranych wyników badania CBOS i KBPN (obecnie KCPU).

Co piąty nastolatek deklaruje, że doświadczył przemocy w internecie („Nastolatki 3.0 Raport z ogólnopolskiego badania uczniów”, red. dr Rafał Lange, NASK – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2021). Najczęstszymi jej przejawami są: wyzywanie (29,7%) ośmieszanie (22,8%) czy poniżanie (22%). Brak bezpośredniego doświadczenia przemocy internetowej deklaruje ponad połowa badanych nastolatków (56,2%) i prawie 75% rodziców badanych nastolatków. W przypadku przemocy słownej w internecie nastolatki najczęściej podlegali dyskryminacji ze względu na wygląd fizyczny (13,7%), ubiór (8,5%) oraz upodobania i hobby (9,7%).

Większość badanych (85,9%) nie podejmuje spotkań z osobą nieznaną poznaną w internecie, ok. 14% respondentów potwierdziło udział w takich spotkaniach.

Niepokojącym wynikiem są deklaracje części poszkodowanych respondentów, którzy twierdzą, że nie zgłaszają problemu cyberprzemocy. Co trzeci badany nie podejmuje żadnego działania, nawet rozmowy z bliskimi czy innymi osobami, które mogłyby mu udzielić wsparcia w takiej sytuacji (32,4%).

W publikacji „Gen Z. Jak zrozumieć dziś pokolenie jutra” czytamy, że generacja Z to pierwsze pokolenie, które przeżywa swoje życie w dwóch światach jednocześnie - rzeczywistym i wirtualnym. To powoduje, że dla 1/3 z nich realne doświadczenia nie są kompletne bez udziału technologii. **Choć najczęściej spotykają się w realu (25% w klubach i restauracjach, 24% w domu, 23% w galerii handlowej), to smartfon w dużej mierze pełni rolę współczesnego podwórka**, spełniając funkcję komunikacyjną, informacyjną i rozrywkową.

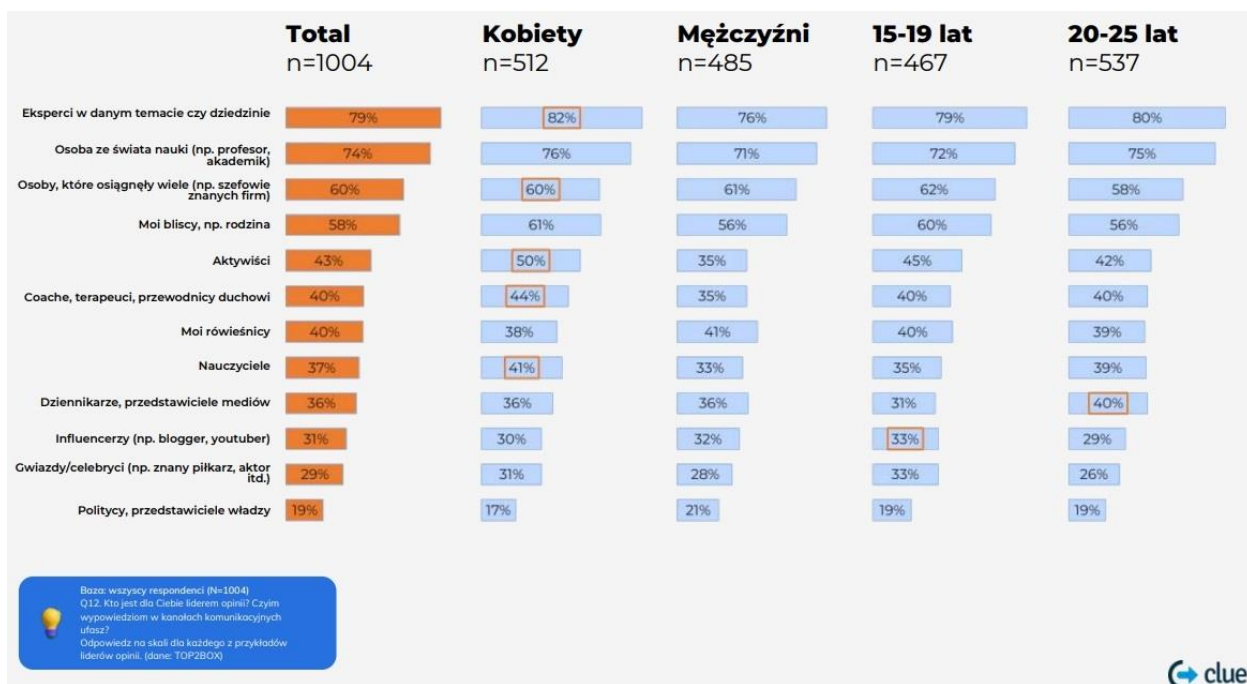
Co 10. przedstawiciel generacji Z deklaruje, że nie ma w swoim gronie osoby, na której może polegać czy której może zaufać co generuje ciągłe poszukiwanie w internecie relacji podobnych do tych, ze świata fizycznego. **54% z nich odczuwa dużą potrzebę budowania relacji w realnym świecie**, dlatego coraz częściej doceniają możliwość bycia offline, a **ponad połowa ankietowanych deklaruje chęć świadomego odłączenia się od świata cyfrowego.**

KOMU UFAJĄ MŁODZI?

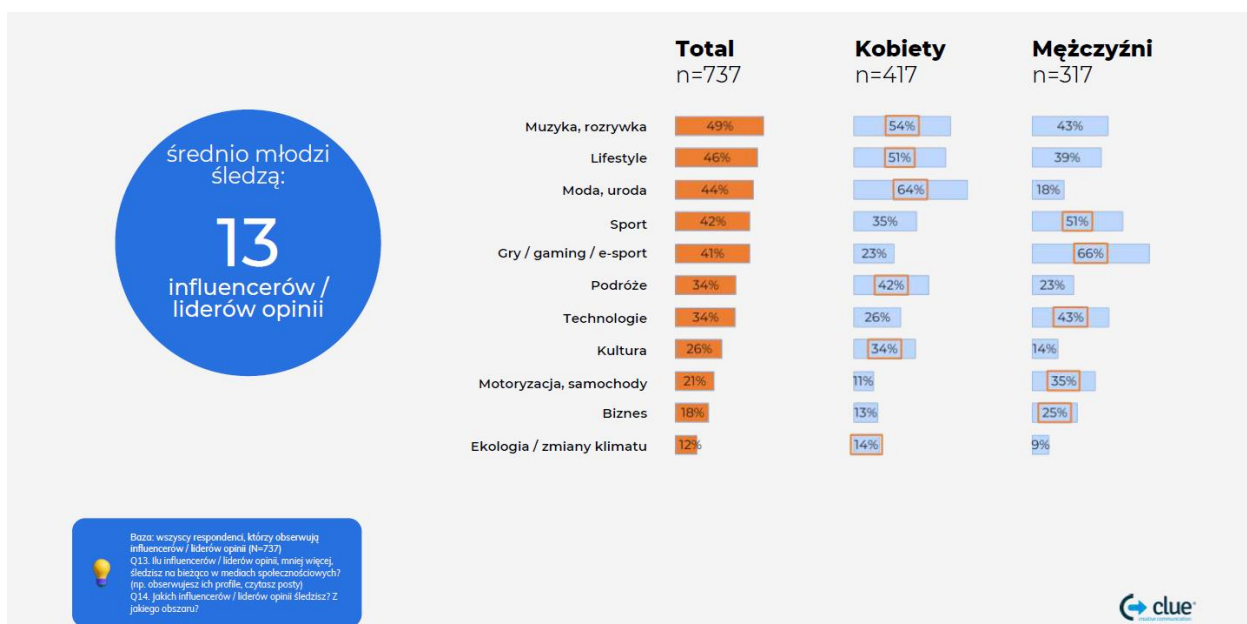
Syntetyczny indeks zaufania oraz wskaźnik zaufania w sferze publicznej u młodych dorosłych (18-24 lata) jest najniższy spośród wszystkich grup wiekowych (Komunikat z badań CBOS, Zaufanie społeczne, nr 34/2022).

Autorzy raportu „Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych” zapytali też młodych, kto jest dla nich liderem opinii. **Lider opinii to dla młodych osoba budująca swoją eksperckość poprzez wiedzę i doświadczenie w danej dziedzinie, a także autentyczność i wymierne oznaki sukcesu.** W zdecydowanej większości ich zdanie pokrywa się z powszechnym przekonaniem, że lider opinii to ekspert lub ekspertka w danym temacie czy dziedzinie (79 proc.), często ze świata nauki (74 proc.) lub biznesu (60 proc.).

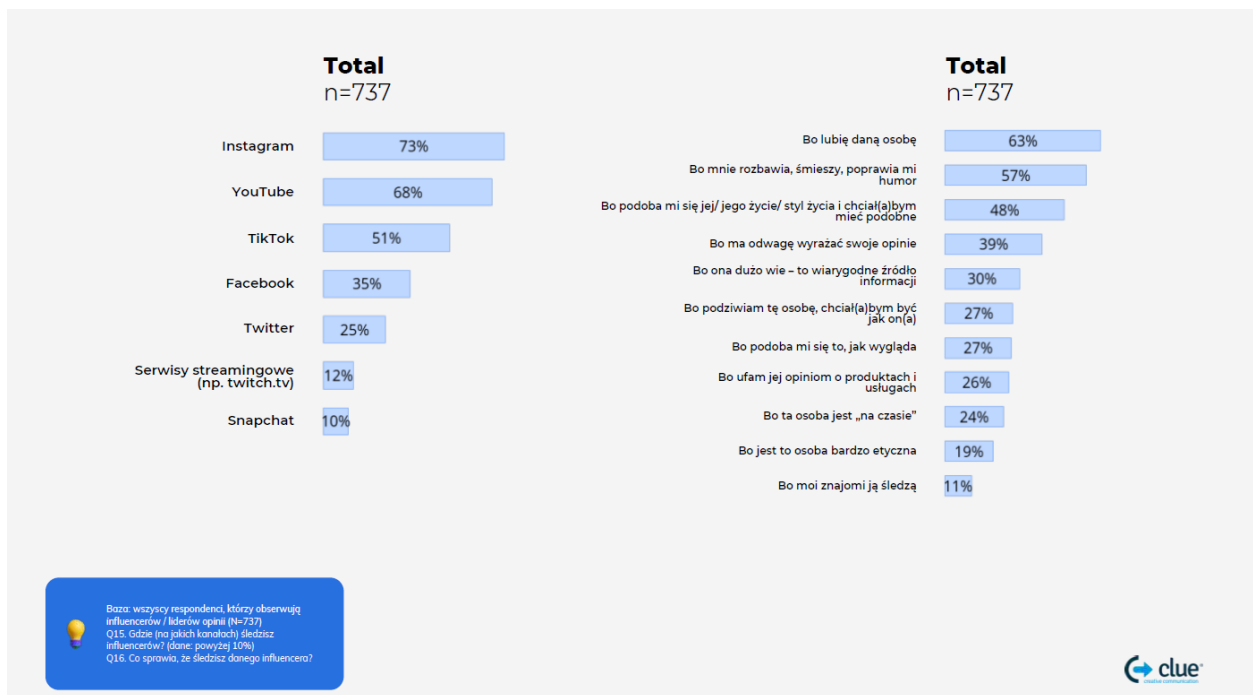
Co ciekawe, **młodzi częściej wstuchują się w głos bliskich i rodziców, niż rówieśników** (kolejno 58 i 40 proc.). Tuż za aktywistami (43 proc.), młodzi za liderów opinii uważają coachów, terapeutów i przewodników duchowych i (40 proc.) oraz influencerów (31 proc.).

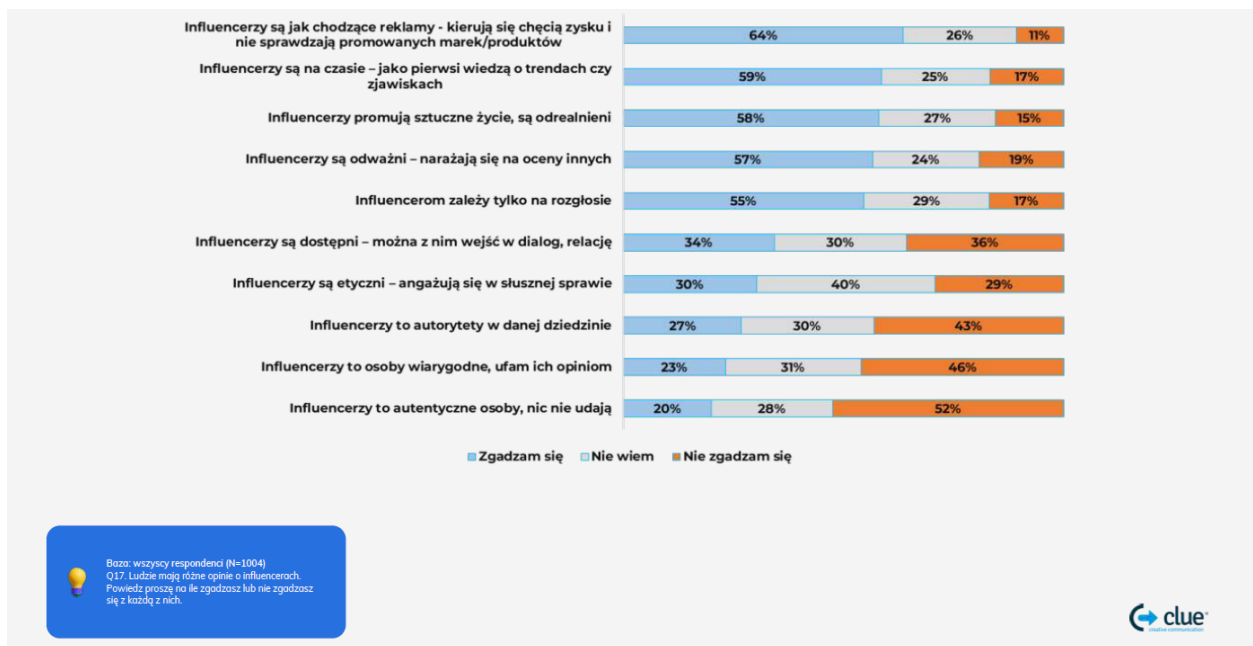
Źródło: Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych, 2022.

Źródło: Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych, 2022.

Źródło: Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych, 2022.

Źródło: Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych, 2022.

Przedstawiciele Generacji Z mają jednak zróżnicowany stosunek do influencerów oraz wysoką świadomość, że wielu z nich zajmuje się głównie promocją produktów. **Aż dwóch na trzech badanych (64 proc.) zgadza się ze stanowiskiem, że „influencerzy są jak chodzące reklamy, które kierują się chęcią zysku i nie sprawdzają promowanych marek i produktów”.** Zdecydowana

większość młody uważa też, influencerzy promują sztuczne życie, są odrealnieni (58 proc.) i zależy im tylko na rozgłosie (55 proc.). Jednocześnie generacja Z docenia w „influ” „bycie na czasie” (59 proc.) i odwagę w wystawianiu się na opinię innych (57 proc.).

Czy młodzi są obojętni w sprawach politycznych? Często taką tezę można przeczytać czy usłyszeć. Badania jednak tego nie pokazują. Wprost przeciwnie: zainteresowanie sprawami polityki wzrasta, preferencje polityczne w najmłodszych grupach wiekowych przesuwają się na lewo, a do tego mamy w młodym pokoleniu wyraźną grupę zaangażowanych w protesty uliczne czy działania proklimatyczne.

Paweł Marczewski z Fundacji Batorego zwraca uwagę w swoich analizach, że badania nie potwierdzają tezy o obojętności politycznej młodego pokolenia. Młodzi czują raczej zniechęcenie do klasycznej polityki w demokracji liberalnej polegającej na działaniu partii politycznych i wyborach do organów demokracji przedstawicielskiej. Aktywność polityczna młodych przybiera inne formy: udziału w demonstracjach czy crowdfundingu (40% młodych Polaków deklaruje korzystanie z tej formy wsparcia) (P. Marczewski, Między krytyką a rozczarowaniem – o zaangażowaniu politycznym młodych, 2020).

Generalnie niechęć do przynależności do ugrupowań politycznych wśród młodych utrzymuje się na stałym poziomie: między 57% a 67% młodych respondentów podkreśla swój dystans do partii i polityki (Michał Boni, Młodzi 2020, Fundacja Batorego, Warszawa 2021, s. 15).

Z innego raportu widać jednak, że sprawy społeczne są dla młodych ogromnym wyzwaniem: 72 proc. badanego pokolenia Z uważa, że istotne jest tworzenie lepszego świata, ale jednocześnie 56 proc. sygnalizuje, że problemy społeczne ich przerastają. Dlatego nie czują się aktywistami - tylko 22 proc. ma aktywizm we krwi, a liczba organizacji wymagających wsparcia ich przytłacza („Generacja Z – rzeczywistość młodych w kontrze do utrwalonych stereotypów”, Mediahub Poland, Instytut Badawczy Pollster z października 2022).

Źródło: „Generacja Z – rzeczywistość młodych w kontrze do utrwalonych stereotypów”, Mediahub Poland, Instytut Badawczy Pollster, 2022.

Jak piszą autorzy raportu Centrum Daszyńskiego "Pokolenie Z nie jest jednorodne – istnieją dwa czynniki, które w największym stopniu różnicują opinie i postawy badanych osób w wieku 18–24 lat: płeć i poglądy polityczne. Młode kobiety znacznie częściej niż młodzi mężczyźni mają zinternalizowaną socjaldemokratyczną wizję państwa, która objawia się nie tylko w ich poparciu dla praw człowieka w zakresie wolności osobistych, ale również w uznaniu aktywnej roli państwa w zakresie usług publicznych (zdrowie, edukacja, mieszkalnictwo), roli związków zawodowych i przywiązaniu do zatrudniania na podstawie umowy o pracę. Mężczyzn w większym stopniu niż kobiety cechuje indywidualistyczne i wolnorynkowe podejście do spraw publicznych. (P. Potocki, B. Machalica, *Pęknięte pokolenie rewolucjonistów?*, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa 2022, s. 46).

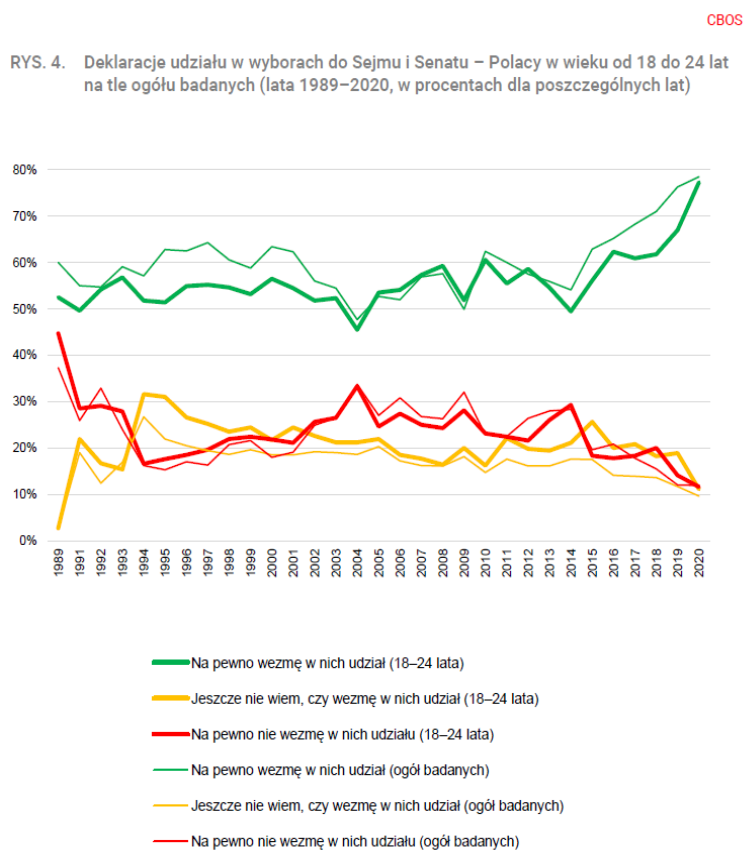
Jak słusznie autorzy tego raportu zauważają "Sfera polityczna życia publicznego jest postrzegana przez badanych jako domena spraw zewnętrzna wobec ich życia osobistego. Jeśli dostrzegają wpływ decyzji politycznych na ich życie osobiste, to dotyczy on negatywnych konsekwencji decyzji polityków (np. zaostrenie przepisów dotyczących przerywania ciąży). Polityka jest dla nich obracającą się wokół władzy grą starszego pokolenia, które nie jest zainteresowane uzyskaniem poparcia społecznego/wyborczego młodego pokolenia." (P. Potocki, B. Machalica, *Pęknięte pokolenie rewolucjonistów?*, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa 2022, s. 20).

W bardzo wielu opracowaniach pojawia się wątek **wpływu protestów** zw. Czarnymi Protestami przeciwko zaostreniu ustawy dotyczącej warunków przerywania ciąży. Jak piszą P. Potocki i B. Machalica "Protesty przeciwko zaostreniu prawa antyaborcyjnego były ważnym wydarzeniem formacyjnym dla młodych kobiet. Były one formą zademonstrowania tego, że młode kobiety odcinają się od bierności przypisywanej starszym pokoleniom kobiet i formą odcięcia się od tradycyjnego wzoru kobiecości opartego na szybkim założeniu rodziny (przed 30. rokiem życia). **Młode kobiety w większym stopniu niż młodzi mężczyźni są świadome, że podmiotowość obywatelska jednostki w Polsce zaczyna być ograniczana.** Te protesty kobiet podzieliły młodych mężczyzn. W dużych miastach owocowały w większości wsparciem dla protestów partnerek i koleżanek. W mniejszych ośrodkach uruchomiły poczucie lęku i zagrożenia upadkiem porządku opartego na tradycyjnym podziale ról płciowych." (P. Potocki, B. Machalica, *Pęknięte pokolenie rewolucjonistów?*, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa, 2022, s. 46)

Według sondażu CBOS z 2020 nieco mniej niż 15 procent młodych dorosłych w wieku 18-24 lat i 10 procent osób w wieku 25-34 lat zadeklarowało, że wzięło udział w jednej demonstracji, zaś niecałe 10 procent osób w wieku 18-24 lat i nieco więcej osób w wieku 25-34 lat wzięło udział w więcej niż jednej demonstracji. Jednocześnie **ponad 55 procent osób w wieku 18-34 lat nie wzięło udziału, ale powiedziało, że popiera protesty**, w porównaniu z zaledwie 20 procent respondentów, którzy powiedzieli, że ich nie popierają (za: Next Generation, British Council, 2021).

Patrząc na perspektywę kilku ostatnich lat w badaniach CBOS, widać zmiany dotyczące poziomu zainteresowania życiem politycznym. Odsetek młodych Polaków i Polek **deklarujących bardzo duże zainteresowanie życiem politycznym nie jest duży, ale w ciągu ostatnich dwóch lata wzrósł dwukrotnie (z 2% do 4%)**, a w deklaracjach dużego zainteresowania obserwujemy bezprecedensowy skok o 5 punktów procentowych (z 9% do 14%). **Obecny poziom zainteresowania polityką wśród Polaków w wieku 18-24 lat jest również najwyższy w historii badań CBOS. 77% badanych deklaruje chęć udziału w wyborach.** Wynik ten jest wciąż nieco niższy od uzyskanego w odniesieniu do ogółu

społeczeństwa, ale także stanowi rekord w historii pomiarów CBOS – do 2020 roku odsetek młodych Polaków zdecydowanych na wzięcie udziału w wyborach nigdy nie przekraczał 70%.

Źródło: Komunikat z badań CBOS, Zainteresowanie polityką i poglądy polityczne młodych Polaków na tle ogółu badanych, nr 16/2021.

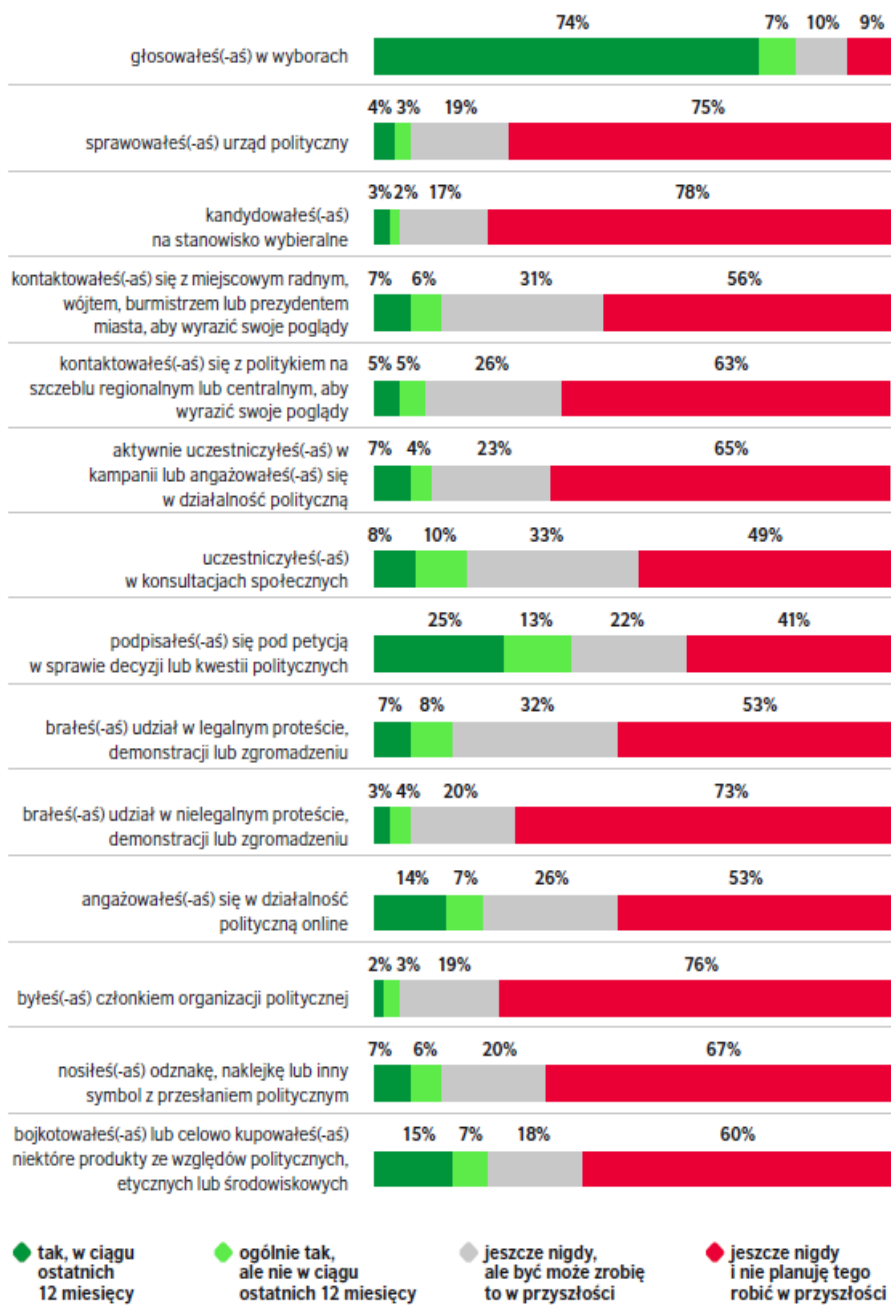
Z innych badań wynika, że około 25% młodych Polek i Polaków twierdzi, że interesuje się polityką. Jeśli chodzi zaś o test wiedzy, to choć większość (77%) badanych dobrze odpowiedziała na podstawowe pytanie z zakresu codziennego funkcjonowania obywatelskiego (dotyczące dowodu osobistego), to mieli problem z podstawami wiedzy politologicznej. Na przykład, jedynie 34% badanych poprawnie odpowiedziało na pytanie dotyczące pluralizmu (Aktywizacja obywatelska młodych Polek i młodych Polaków. Raport z badań psychologicznych, praca zbiorowa Zespół Laboratorium Poznania Politycznego Instytutu Psychologii PAN, 2021).

Jedynie około 25% młodych Polek i Polaków wykazuje zainteresowanie formalną polityką. Przeważa zły wizerunek oraz niskie zaufanie do polityków i partii politycznych. Ponad połowa uważa polityków za ludzi niekompetentnych i nie żywi wobec nich ciepłych uczuć. Ponadto część młodych czuje się wykluczona z polskiej polityki (np. 46% badanych uważa, że w polskim życiu politycznym brakuje głosu młodszego pokolenia). Wydaje się, że większość młodych Polek i Polaków nie chce mieć nic wspólnego z polityką i nie chcieliby w przyszłości zostać politykami. Jedynie 16% badanych przejawia chęć angażowania się w formalną politykę (Aktywizacja obywatelska młodych Polek i młodych Polaków. Raport z badań psychologicznych, praca zbiorowa Zespół Laboratorium Poznania Politycznego Instytutu Psychologii PAN, 2021).

W JAKI SPOSÓB ANGAŻUJĄ SIĘ W POLITYKĘ MŁODZI POLACY I POLKI?

Rysunek 9 Zaangażowanie w formalne i nieformalne działania polityczne

Patrząc na poniższą listę różnych działań, określ, czy:

Źródło: Next Generation 2021, s. 46.

W badaniach Next Generation spróbowano przyjrzeć się bliżej aktywizmowi internetowemu, który wyróżnia tę grupę wiekową w kontekście nieformalnych działań politycznych. Grupy działające przy takich tematach jak zmiany klimatyczne czy prawa człowieka wprost mówią o potrzebie zmian systemowych. W jaki sposób więc działają? Ich aktywizm internetowy to przede wszystkim **wsparcie finansowe w formie crowdfundingu, blokowanie skrzynek mailowych polityków tzw. blokada**

internetowa tj. masowym wysyłaniu wiadomości wyrażających sprzeciw na skrzynki mailowe polityków, pisanie i wysyłanie apeli/ listów otwartych/petycji online, organizowanie i udział w demonstracjach, marszach, organizowanie kampanii edukacyjnych, pisanie i nagrywanie antyrządowych piosenek, drukowanie naklejek i plakatów. Widoczny jest również nurt rówieśniczego mentoringu - w takich grupach pomagają sobie wzajemnie w zmianie stylu życia na np. bardziej proklimatyczny. Jak piszą autorzy raportu: "Podczas rozmów w grupach fokusowych usłyszeliśmy od młodych ludzi, że protesty to jeden ze sposobów sprawiających, że czują moc sprawczą i zdolność wpływania na decyzje polityczne"(Next Generation s. 44).

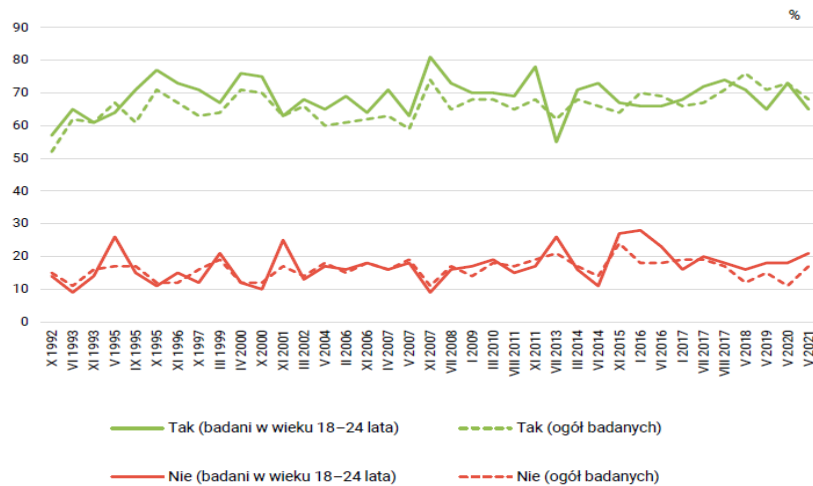
Warto tutaj wspomnieć ciekawą informację z badań Młodzieżowego Strajku Klimatycznego. Charakterystyczna dla polskich strajków klimatycznych była niska mediana wieku. W największych protestach w Warszawie wynosiła ona 17 lat. Mediana wieku w innych miastach, w których badano takie protesty w marcu i wrześniu 2019 r. wynosiła 30 lat (najmniej we Włoszech, gdzie wynosiła 22 lata, a najwięcej w Belgii - 43 lata). Sytuacja w Polsce wynika z nieobecności polityków z partii politycznych oraz braku współpracy z dojrzałymi i zinstytucjonalizowanymi organizacjami ekologicznymi. W strajkach w Polsce dominują młode kobiety, oraz osoby, których rodzice mają wyższe wykształcenie - 77% ojców z wyższym wykształceniem i 83% matek. (Piotr Kocyba, Małgorzata Łukianow, Grzegorz Piotrowski, Młodzieżowe strajki klimatyczne w Polsce: kto protestuje i dlaczego?, *Miscellanea Anthropologica et Sociologica* 2020, 21(4): 77–95).

STOSUNEK DO DEMOKRACJI

W badaniach Next Generation z 2021 roku ⅓ młodych dorosłych opowiedziało się za demokracją, a większość twierdziła, że głosuje w wyborach. **Prawie 65 procent deklaroowało, że demokracja jest jedyną formą sprawowania władzy, której chcą w Polsce, a ponad połowa stwierdziła, że jest dla nich ważne, aby w Polsce przestrzegane były zasady demokracji.**

Podobne wyniki uzyskano w badaniach CBOS. Zdecydowanie częściej młodzi respondenci wskazują na demokrację jako najlepszą formę rządów.

RYS. 1. Demokracja ma przewagę nad wszelkimi innymi formami rządów*

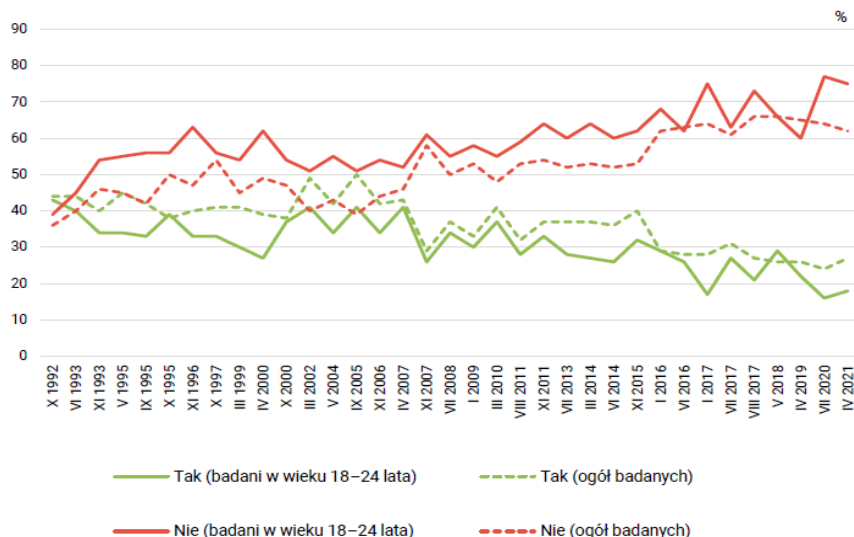

* Pominęto odpowiedzi „Trudno powiedzieć”

Źródło: Komunikat CBOS, Stosunek młodych Polaków do demokracji w latach 1992–2021, Nr 118/2021.

Młodzi Polacy częściej niż ogół dorosłych nie byli obojętni wobec tego, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne (średni odsetek wśród osób w wieku 18–24 lata wynosił bowiem 59% – o 7 punktów więcej niż w przypadku ogółu). Wyjątkiem są odpowiedzi z pierwszego sondażu (październik 1992), gdy odsetek młodych respondentów wyalienowanych politycznie przewyższał odsetek osób, dla których typ rządów w kraju ma znaczenie (43% wobec 39%).

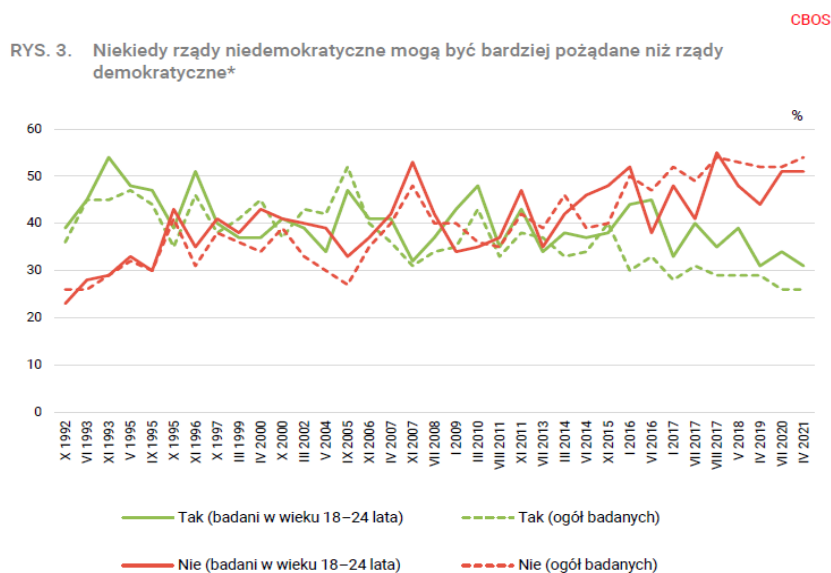
RYS. 2. Dla ludzi takich jak ja nie ma w gruncie rzeczy znaczenia, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne*

* Pominęto odpowiedzi „Trudno powiedzieć”

Źródło: Komunikat CBOS, Stosunek młodych Polaków do demokracji w latach 1992–2021, Nr 118/2021.

Kolejny wykres pokazuje przywiązanie do demokracji i wyraźną tendencję do opinii, że **nie ma sytuacji, które usprawiedliwiają odejście od zasad demokratycznych**. Jest to wyraźna zmiana w porównaniu do początkowych lat 90. Tendencja ta jest widoczna nie tylko wśród młodych respondentów.

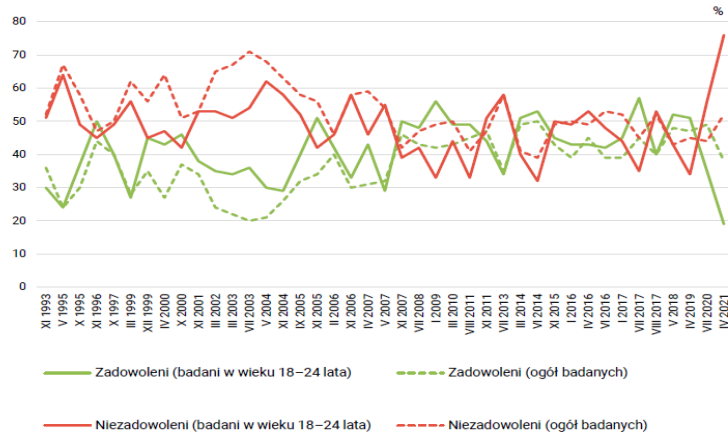
* Pominięto odpowiedzi „Trudno powiedzieć”

Źródło: Komunikat CBOS, Stosunek młodych Polaków do demokracji w latach 1992–2021, Nr 118/2021

Trochę inne dane uzyskano w badaniach Instytutu Spraw Publicznych z 2019 roku , w których znaczna część młodych Polaków byłaby gotowa na niedemokratyczne rządy i zdolna porzucić część zasad demokracji na rzecz bezpieczeństwa (55%) lub wyższego standardu życia (40%). Osoby w wieku od 18-34 okazują się również jedyną grupą wiekową w polskim społeczeństwie, która deklaruje większe przywiązanie do standardu życia niż jakości demokracji.

Patrząc na dłuższe tendencje widoczne w badaniach CBOS bardzo znacząca zmiana widoczna jest w przeciągu ostatnich lat przy odpowiedziach na temat zadowolenia ze stanu demokracji.

RYS. 4. Czy, ogólnie rzecz biorąc, jest Pan(i) zadowolony(a) czy też niezadowolony(a) ze sposobu, w jaki funkcjonuje demokracja w naszym kraju?*

* Pominięto odpowiedzi „Trudno powiedzieć”

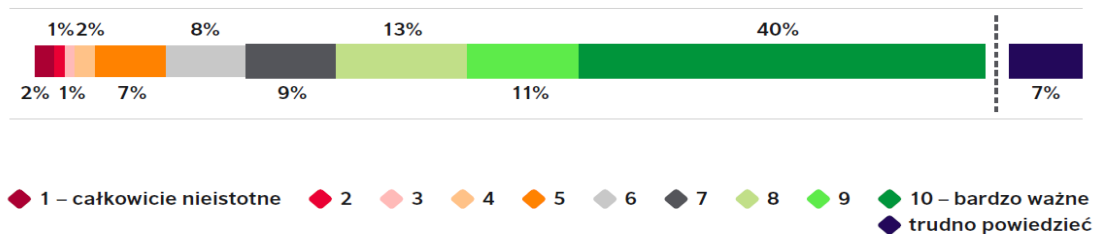
Źródło: Komunikat CBOS, Stosunek młodych Polaków do demokracji w latach 1992–2021, Nr 118/2021.

POCZUCIE NISKIEGO WPŁYWU NA ŻYCIE POLITYCZNE

W badaniach Next Generation większość, **ponad 80 procent, uważa, że ma mniejszy wpływ na kwestie społeczne i polityczne niż na swoje życie prywatne.** W grupach fokusowych wielu badanych wyraziło pogląd, że to politycy są odpowiedzialni za kierunek rozwoju Polski, a oni sami, poza udziałem w wyborach, mają na nich niewielki wpływ. Jednocześnie zdaniem niektórych to uczestnictwo niewiele zmienia, ze względu na brak realnych opcji wyboru. (s. 45). Wielu respondentów wyraziło brak zainteresowania polityką i poczucie, że polityków nie interesuje ich życie, a ponad 65 procent uważa, że politycy nie zajmują się kwestiami, które są dla nich najbardziej istotne (mniej niż 15 procent uważa, że to robią) – odzwierciedla to wcześniejsze badania dotyczące podejścia młodych ludzi do polityki (European Values Study, 1999 i 2017). Prawie 45 procent uważa, że ich zdanie się nie liczy (w porównaniu z zaledwie 20 procent, które uważają inaczej), podczas gdy ponad jedna trzecia stwierdziła, że polityka jest zbyt skomplikowana.

Rysunek 8 Znaczenie przestrzegania zasad demokracji w kraju zamieszkania

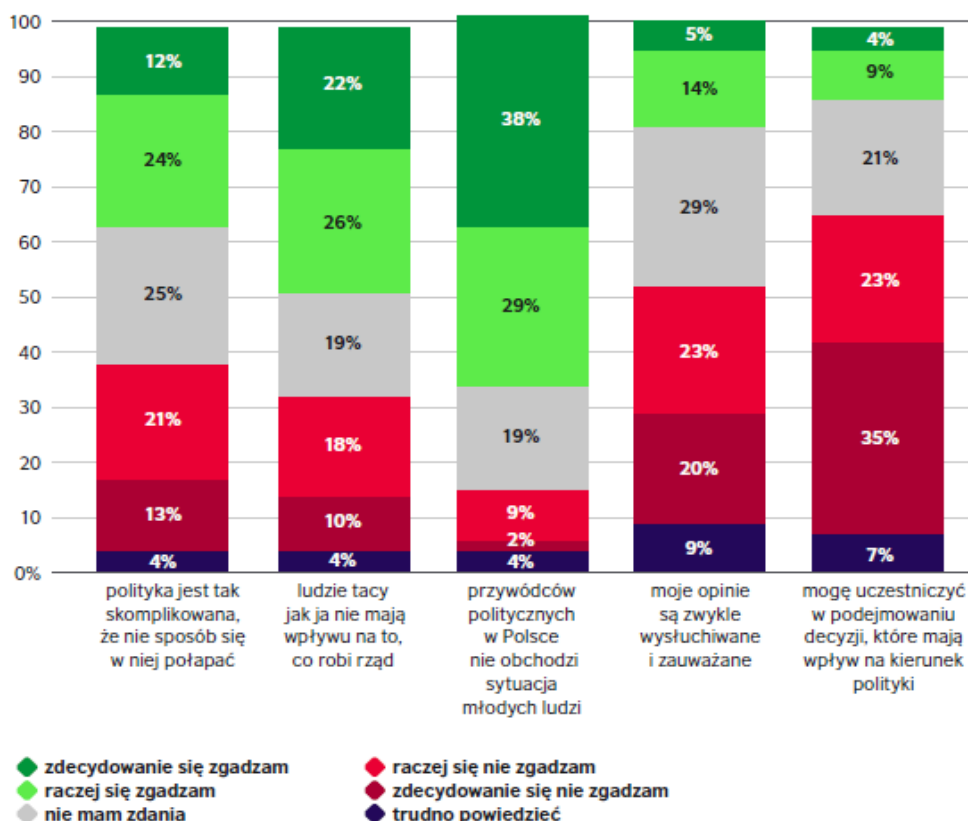
Jak ważne jest dla Ciebie, aby w kraju, w którym mieszkasz, przestrzegane były zasady demokracji?

Źródło: Next Generation 2021, s. 45.

Rysunek 10 Podejście do polityki i polityków

W jakim stopniu zgadzasz się z następującym stwierdzeniem:

Źródło: Next Generation 2021, s. 47.

Co ciekawe, respondenci w małych miastach i na obszarach wiejskich częściej mają poczucie, że mogą wpływać przynajmniej na sprawy lokalne, na przykład za pomocą budżetów obywatelskich lub lokalnych organizacji.

Generalnie kobiety w tym badaniu, choć były bardziej aktywne, uważały, że politycy ich nie słuchają i mają mniejszy wpływ na życie polityczne. Młodszy respondenci (do 24 lat) czuli się mniej słuchani przez polityków i widzą przyszłość bardziej pesymistycznie.

UDZIAŁ W WYBORACH

W wyborach parlamentarnych z 2015 roku osoby w wieku od 18-29 lat opowiedziały się głównie za kandydatami antysystemowymi i opozycyjnymi. ¾ zagłosowało przeciw rządzącej wtedy Platformie Obywatelskiej, która zdobyła jedynie 14,6% głosów najmłodszych Polaków. Ponad jedna czwarta osób z tej grupy – 25,8% – zagłosowała na konserwatywno-populistyczną partię Prawo i Sprawiedliwość, 19,9% poparło antysystemowy ruch Kukiz'15, a 16,8% – prawicową i eurosceptyczną partię KORWiN, która ¾ swoich głosów zebrała w grupie najmłodszych wyborców. Jednocześnie w tej samej grupie obywateli była największa absencja wyborcza. **Nie głosowało 48,2% wyborców w wieku od 18-25 lat i 43,5% wyborców w wieku od 26-30 lat.**

W ostatnich **wyborach samorządowych z jesieni 2018 roku**, frekwencja w grupie młodych wyniosła zaledwie 37%. I tutaj najmłodszy stanowią największą grupę wyborców ugrupowań prawicowych i radykalnych – nacjonalistycznego Ruchu Narodowego (34,3% jego wyborców stanowili wyborcy w wieku od osiemnastu do dwudziestu dziewięciu lat), radykalno-prawicowej Wolności J.K.M (34,4%) oraz antysystemowego ruchu Kukiz'15 (32,8%). To ostatnie ugrupowanie zajęło czwarte miejsce na skali ogólnego poparcia u ludzi młodych (z 13% głosujących na nie osób w wieku od 18-29 lat). Największa część młodych głosowała na rządzące Prawo i Sprawiedliwość (24%) oraz opozycyjną Koalicję Obywatelską (21%). Ale młodzi wyborcy stanowili wyraźnie najmniejszą grupę w elektoratach obu partii. Nie byli także głównymi wyborcami lewicy, na którą częściej głosowali wyborcy w wieku od 30-39 lat.

Najmłodzi wyborcy okazali się jeszcze mniej zainteresowani wyborami do **Parlamentu Europejskiego w maju 2019 roku**. Do urn poszło tylko 27% wyborców w wieku od 18-29 lat, przy ogólnej frekwencji wynoszącej 45,5%.

Inaczej wygląda sytuacja przy ostatnich **wyborach prezydenckich w 2020 roku**. W pierwszej turze wyborów prezydenckich w 2020 roku zagłosowało **rekordowe 64% osób w wieku 18-29 lat**. To nie tylko więcej, niż w 2015 roku (kiedy frekwencja wśród najmłodszych wyborców i wyborczyń wyniosła 61,9%), ale również więcej, niż osób w wieku 60+. Ta przewaga dotyczyła zarówno I jak i II tury wyborów. Zapewne wpływ na to miało zagrożenie epidemiologiczne i lęk starszych wyborców przed pójściem do komisji wyborczej.

Tabela 1. Poparcie dla kandydatów wśród młodego pokolenia (18–29 lat) w I turze wyborów prezydenckich 2020 r.

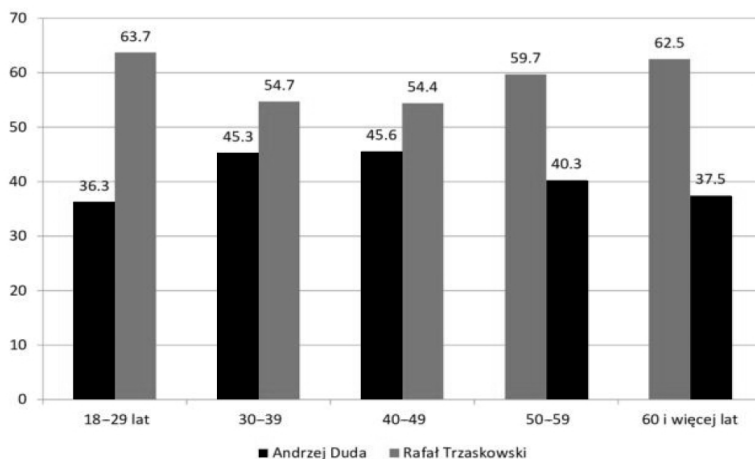
Imię i nazwisko kandydata	Poparcie w %
Rafał Trzaskowski	24,5
Szymon Hołownia	23,9
Krzysztof Bosak	21,7
Andrzej Duda	20,3
Robert Biedroń	5,7
Władysław Kosiniak-Kamysz	2,0
Stanisław Żółtek	0,9
Marek Jakubiak	0,2
Waldemar Witkowski	0,5
Paweł Tanajno	0,2
Mirosław Piotrowski	0,1

Źródło: Dane na podstawie Ipsos.

Źródło: Filip Pazderski "Rozczarowani indywidualiści w poszukiwaniu nowej, Instytut Spraw Publicznych, 2019.

Co ciekawe **do głosowania w II turze poszło więcej osób z młodego pokolenia (o 200 tys. więcej niż w I turze), pomimo braku w niej kandydata na którego głosowali wcześniej**. Świadczy to o dużej mobilizacji, zwłaszcza w kontekście niskiego poziomu zaufania młodych do polityków (aż 83% młodych Polaków nie ufa politykom wg raportu "Świat Młodych 6" IQS, 2021).

Wykres 1. Poparcie dla kandydatów w II turze wyborów prezydenckich wg grup wiekowych, dane w %

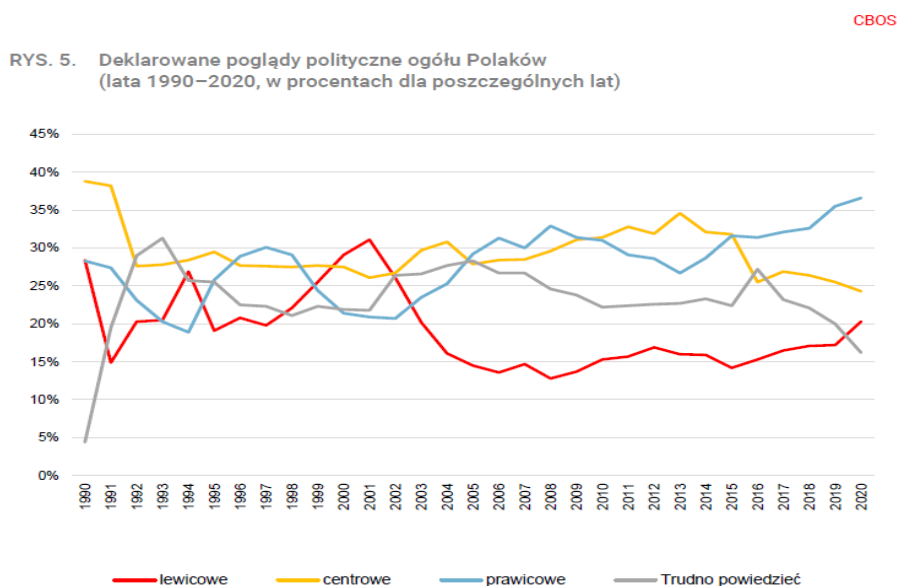

Źródło: Ipsos.

Źródło: Filip Pazderski "Rozczarowani indywidualiści w poszukiwaniu nowej, Instytut Spraw Publicznych, 2019.

POGLĄDY POLITYCZNE MŁODYCH

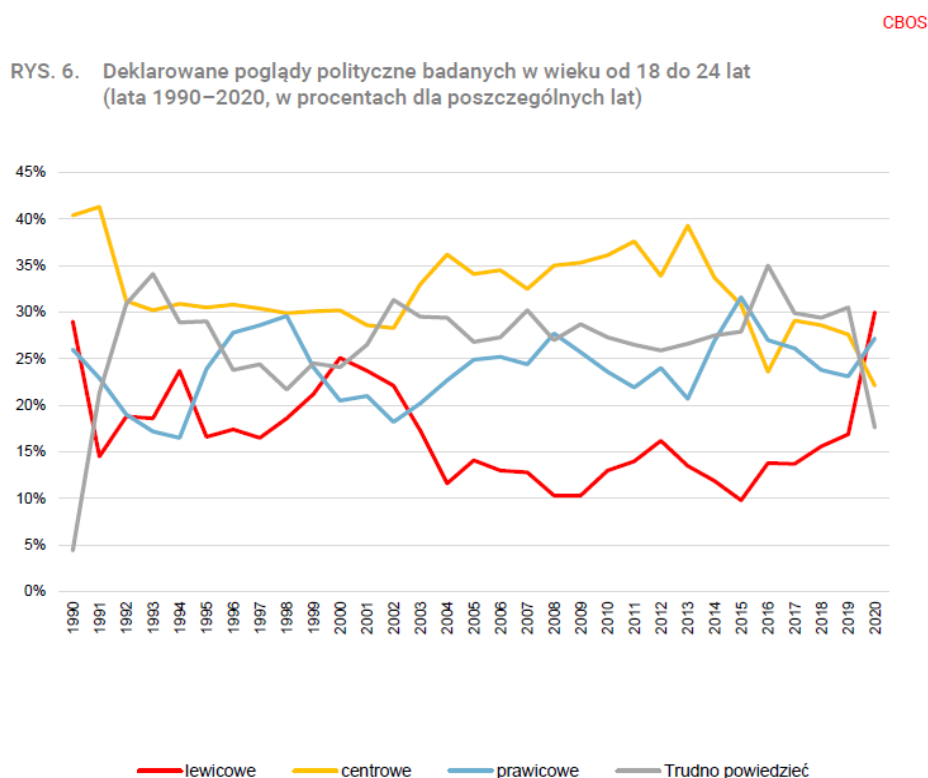
W badaniach CBOS widoczne są zmiany w kwestii poglądów politycznych na osi lewica - prawica. Na poziomie całego społeczeństwa wciąż dominują przekonania prawicowe – w 2020 roku zadeklarowało je 37% Polaków, co stanowi najwyższy wynik w ostatnich trzech dekadach. Warto jednak zauważyć, że w stosunku do roku poprzedniego odnotowaliśmy nieco wyższy przyrost poglądów lewicowych (z 17% do 20%) niż prawicowych (z 36% do 37%). Maleją za to odsetki osób o poglądach centrowych, a także tych, które nie chcą lub nie potrafią określić swoich przekonań w tych kategoriach.

Źródło: Komunikat z badań CBOS, Zainteresowanie polityką i poglądy polityczne młodych Polaków na tle ogółu badanych, 16/2021.

Trochę inaczej wygląda to w danych na temat najmłodszych wyborców. W grupie badanych w wieku **18-24 lata minimalnie dominują poglądy lewicowe – deklaruje je co trzeci z nich (30%). Jest to najwyższy wynik odnotowany przez CBOS od początku lat 90.** W przypadku młodych Polaków zmiana w stosunku do wyników z poprzedniego roku jest uderzająca. W 2019 roku wciąż było im jeszcze bliżej do prawej strony sceny politycznej, dominowały jednak odpowiedzi „Trudno powiedzieć” (31%), a także deklaracje poglądów centrowych (28%). **W roku 2020 mamy do czynienia z niemal dwukrotnym wzrostem identyfikacji lewicowych (z 17% do 30%). Trzeba jednak pamiętać, że w 2020 roku o 4 punkty procentowe wzrósł też odsetek deklaracji prawicowych wśród najmłodszych respondentów,** spadła natomiast ilość identyfikacji centrowych, a przede wszystkim odsetek odpowiedzi „Trudno powiedzieć” (z 31% do 18%).

Zwrot młodych Polaków w lewo widoczny jest szczególnie na tle ogółu społeczeństwa, gdzie sympatie prawicowe (37%) nadal wyraźnie przeważają nad lewicowymi (20%).

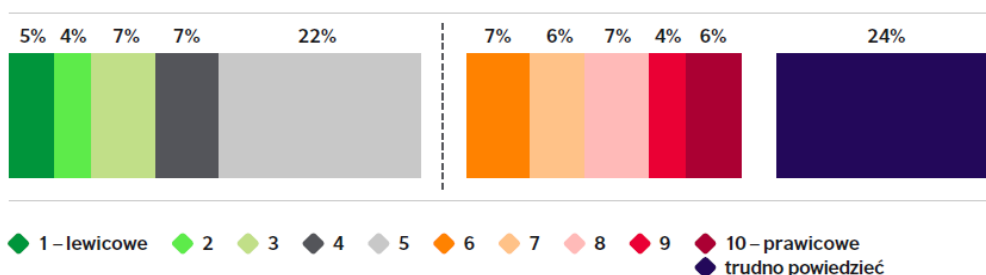
Źródło: Komunikat z badań CBOS, Zainteresowanie polityką i poglądy polityczne młodych Polaków na tle ogółu badanych, 16/2021.

Skąd taka zmiana? Być może wynika ona z negatywnej oceny działań rządzących w dziedzinie przeciwdziałania epidemii COVID-19 (wprowadzony od marca 2020 roku reżim sanitarny odbił się szczególnie negatywnie na samopoczuciu tej grupy badanych) oraz zaostrzenie prawa aborcyjnego i spór z UE.

Ciekawy wgląd w poglądy młodych dorosłych dają badania Next Generation z 2021 roku. Respondenci mieli określić się na skali lewica i prawica.

Rysunek 11 Poglądy polityczne młodych Polaków

Podczas dyskusji na tematy polityczne mówi się o prawicowych i lewicowych poglądach. Jak określiłbyś(-abyś) swoje poglądy według następującej skali?

Źródło: Next Generation 2021, s. 49.

WYBRANE OPINIE O GOSPODARCE I PAŃSTWIE

W badaniach CBOS (Komunikat z badań CBOS, Ważne kwestie społeczno-polityczne w opiniach młodych Polaków, nr 93/2021) połowa badanych do 24 roku życia uważa, że wszyscy, niezależnie od tego, ile zarabiają, powinni płacić jednakowy procent podatku od dochodów. Progresywne podatki popiera tylko 37% z nich.²

Jednocześnie zdecydowana większość młodych ludzi (76%) **oczekuje od państwa zapewnienia wysokiego poziomu świadczeń społecznych, takich jak opieka zdrowotna czy szkolnictwo**. Inaczej niż wśród ogółu badanych, respondenci od 18-24 lat deklarują się jako **zwolennicy prywatyzacji państwowych przedsiębiorstw** (44%). Jedynie 30% badanych w tym wieku uważa, że znaczna część przedsiębiorstw powinna pozostać własnością państwa. Młodzi, również inaczej niż ogół respondentów, są raczej **przeciwni ograniczeniu udziału kapitału zagranicznego w ważnych branżach gospodarki** (40%), niż popierają takie ograniczenie (30%). Ponad dwie piąte młodych (43%) uważa, że **bezpieczeństwo zatrudnienia i ochrona istniejących miejsc pracy są ważniejsze** niż możliwość elastycznego zatrudniania i zwalniania pracowników w zależności od sytuacji zakładu pracy. Przeciwnego zdania jest blisko co trzeci ankietowany do 24 roku życia (32%).

Jeśli chodzi o podstawowe usługi publiczne, to większość badanych młodych (ponad 57%) opowiadała się jako zdecydowani zwolennicy **darmowej edukacji na poziomie szkoły podstawowej i ponadpodstawowej**, zdecydowana mniejszość opowiadała się za prywatyzacją usług edukacyjnych (6,4%). Ponad 45% ankietowanych młodych wybrało **publiczny model szkolnictwa wyższego**, mniej niż 10% deklarowało swoje zdecydowane poparcie dla prywatnego modelu szkolnictwa wyższego. Blisko połowa badanych popierała **publiczny transport zbiorowy**, a 11% badanych opowiedziało się

² Dane z innego badania (P. Potocki, B. Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów?, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa 2022) W Fundacji Eberta wskazują, że blisko 50% ankietowanych uważało, że istniejący system podatkowy powinien zostać zmieniony na bardziej progresywny, natomiast około 1/3 badanych deklarowało swoje poparcie dla modelu podatku liniowego.

wyraźnie za prywatyzacją transportu zbiorowego. W przeciwieństwie do omówionych wcześniej wybranych usług publicznych, w przypadku budownictwa mieszkaniowego model publiczny był rzadziej popierany niż model prywatny – 22% do 38%, blisko 40% badanych nie miało wyraźnie sprecyzowanej opinii w tej sprawie (na pięciostopniowej skali wybrało 3).

Pozostając jeszcze w temacie edukacji w wielu badaniach widać niezadowolenie z poziomu edukacji, zwłaszcza pod kątem przygotowania do rynku pracy. Przykładowo w raporcie „Next Generation” zwraca się uwagę, że wielu młodych Polaków uważa system edukacji za zbyt sztywny i zakorzeniony w tradycji, skupiający się wyłącznie na przedmiotach akademickich. Co ciekawe osoby o wykształceniu zawodowym byli relatywnie bardziej zadowolone ze swojej edukacji (inne badania to potwierdzają). (Next Generation Polska maj 2021, British Council, s. 62).

RELIGIJNOŚĆ

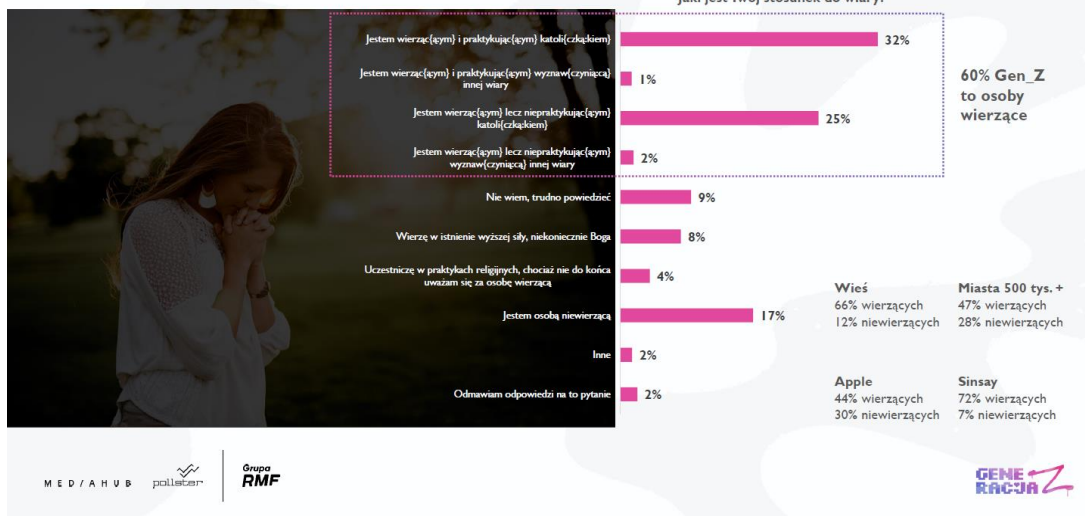
Z raportu Młodzi Polacy w badaniach CBOS 1989-2021 wynika, że w grupie wiekowej 18-24 lata **odsetek osób deklarujących wiarę spadł z 93 proc. w 1992 r. do 71 proc. w 2021 r.** Jednocześnie wśród najmłodszych badanych wzrósł odsetek osób deklarujących, że są **niewierzące - z 6,7 proc. w roku 1992 r. do 28,6 proc. w roku 2021.** W grupie wiekowej 18-24 lata regularne praktyki religijne (udział we mszy św. co najmniej raz w tygodniu), deklarowało w 1992 r. 69 proc., podczas gdy w 2021 r. już tylko 23 proc. Tymczasem brak praktyk religijnych w 1992 r. deklarowało 7,9 proc. osób z tej grupy wiekowej, a w 2021 r. już 36 proc.

Dwie trzecie młodych respondentów (67%) uważa, że konkordat między Polską a Stolicą Apostolską jest niepotrzebny, a państwo nie powinno wyróżniać żadnego z wyznań ani Kościołów.

Dane z badań (P. Potocki, B. Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów? Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa 2022) potwierdzają dużą skalę nieuczestniczenia w praktykach religijnych młodych osób. Po zsumowaniu tej grupy z osobami uczestniczącymi w obrzędach religijnych kilka razy w roku, otrzymana grupa przekracza połowę badanej populacji. Zarazem jednak młodzi nie śledzą uważnie afer i skandali obyczajowych dotyczących duchownych katolickich. **Blisko 42% badanych uczniów nie uczestniczy w praktykach religijnych** (w podgrupie studentów ten odsetek jest niższy – 34,3%). Z badań CBOS również wynika, że młodzi najczęściej przestają uczestniczyć w praktykach ze względu na „brak potrzeby religijnej”. (<https://www.tygodnikpowszechny.pl/dlaczego-polacy-odchodza-dzis-z-kosciola-zbadal-to-cbos-177935>, z dn. 24.08.2022)

Inny raport podaje, że 17% młodych deklaruje się jako niewierzące, a 25% jako niepraktykujący. Potwierdza to skalę głębokich i szybkich zmian w religijności młodych Polaków. („Generacja Z – rzeczywistość młodych w kontrze do utrwalonych stereotypów”, Mediahub Poland, Instytut Badawczy Pollster z października 2022).

WIARA

Źródło: „Generacja Z – rzeczywistość młodych w kontrze do utrwalonych stereotypów”, Mediahub Poland, Instytut Badawczy Pollster z października 2022.

Z raportu Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego z 2022 roku wynika, że na lekcje religii uczęszcza nieco ponad 80% uczniów, ale w liceach tylko niewiele ponad 60% (<https://lifeinkrakow.pl/w-opinii/5939,co-zniecheca-mlodych-do-religii-w-szkolach-coraz-czesciej-wola-joge-i-nature>).

Skala laicyzacji widoczna jest w odpowiedziach dotyczących kwestii moralnych: większość osób do 24 roku życia (58%) popiera prawną dopuszczalność aborcji. Ponad połowa (55%) sądzi, że prawo powinno dopuszczać możliwość zawierania formalnych związków partnerskich przez osoby tej samej płci. Przeciw temu rozwiązaniu opowiada się mniej niż co trzeci spośród nich (31%). (CBOS Ważne kwestie społeczno-polityczne 2021).

Innym wyraźnym wyróżnikiem młodego pokolenia jest **stosunek do mniejszości seksualnych. Młodzi badani wyraźnie wykazują empatię i zrozumienie dla ich problemów.** Ponad połowa badanych popiera pogląd, że Polska nie jest zagrożona przez ideologię LGBT (54%), a co czwarty badany zdecydowanie neguje, że taka ideologia w ogóle istnieje, natomiast blisko 1/3 badanych jest innego zdania. 4 na 10 badanych deklaruje, że w gronie ich najbliższych znajomych lub w rodzinie znajdują się osoby LGBT. Ponad 60% z nich zgadza się ze stwierdzeniem, że osoby LGBT są dyskryminowane w Polsce, a blisko 3/4 badanych opowiada się za poglądem, że osoby LGBT są takimi samymi ludźmi jak każdy z nas. Blisko 57% badanych popiera postulat, by osoby LGBT miały możliwość zawierania małżeństw. Natomiast pogląd o prawie osób LGBT do adopcji/wychowywania dzieci polaryzuje opinie badanych, albowiem odsetek zwolenników i przeciwników tego rozwiązania prawnego jest identyczny (38%). Stosunek do osób LGBT jest jedną z linii odcięcia od poglądów starszych pokoleń. (P. Potocki, B. Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów? Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa 2022, s. 24)

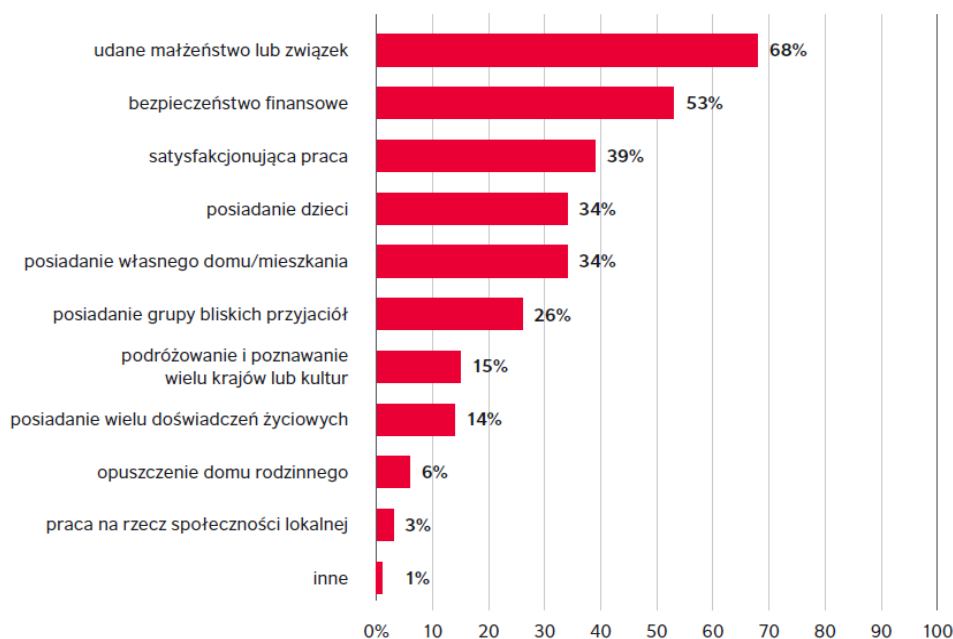
RODZINA

Jak pokazałyśmy we wstępie do raportu, decyzje o małżeństwie i posiadaniu dzieci są coraz częściej odsuwane w czasie. Jednak wciąż młodzi wskazują, że najważniejszym czynnikiem decydującym o szczęśliwym życiu jest udane małżeństwo lub związek. Warto tutaj zwrócić uwagę, że wiąże się to

jednocześnie z brakiem przywiązania do tradycyjnych modeli rodziny i ról związanych z płcią (potwierdzają to badania CBOS i European Social Survey) (Next Generation Polska maj 2021, British Council, s. 22).

Rysunek 2 Najważniejsze czynniki decydujące o szczęśliwym życiu

Które z poniższych czynników uważasz za najważniejsze w kontekście szczęśliwego życia?
Prosimy o wybranie maksymalnie trzech najważniejszych czynników.

Źródło: Next Generation Polska maj 2021, British Council.

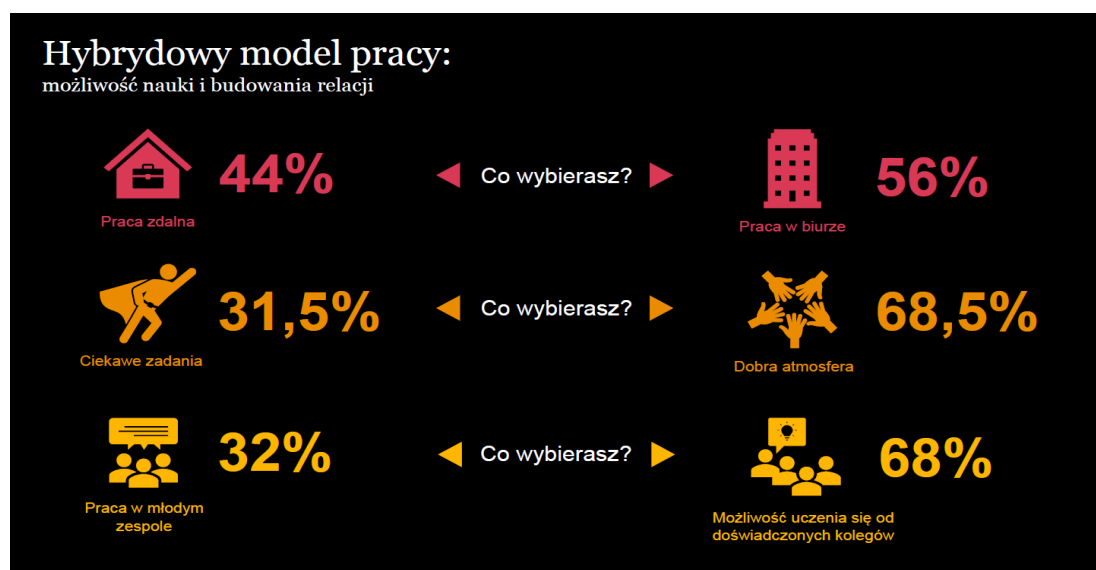
W badaniach jakościowych Centrum Daszyńskiego okazało się, że temat zakładania rodziny jest zasadniczo nieobecny w myślach młodego pokolenia dotyczących najbliższych dziesięciu lat. Brak planów założenia rodziny przed trzydziestką dotyczy wszystkich. Niektórzy przewidują, że może być to nawet około 35. rok życia. Własne dziecko staje się jeszcze bardziej odległą wizją. Warunkiem decyzji dotyczącej stania się rodzicem jest ustabilizowana sytuacja materialna i zawodowa, wyraźnie zauważalna w wyobrażeniach badanej młodzieży i młodych dorosłych. Kobiety nie różnią się pod tym względem od mężczyzn. Główną barierą dla decyzji o założeniu rodziny jest nie tyle brak odpowiedniego partnera czy partnerki, ile niestabilność życia w Polsce i brak perspektyw na szybką stabilizację materialną (niskie zarobki dla młodych, konieczność zaciągnięcia kredytu na zakup mieszkania czy samochodu). (P. Potocki, B. Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów? Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa 2022, s. 27)

PRACA

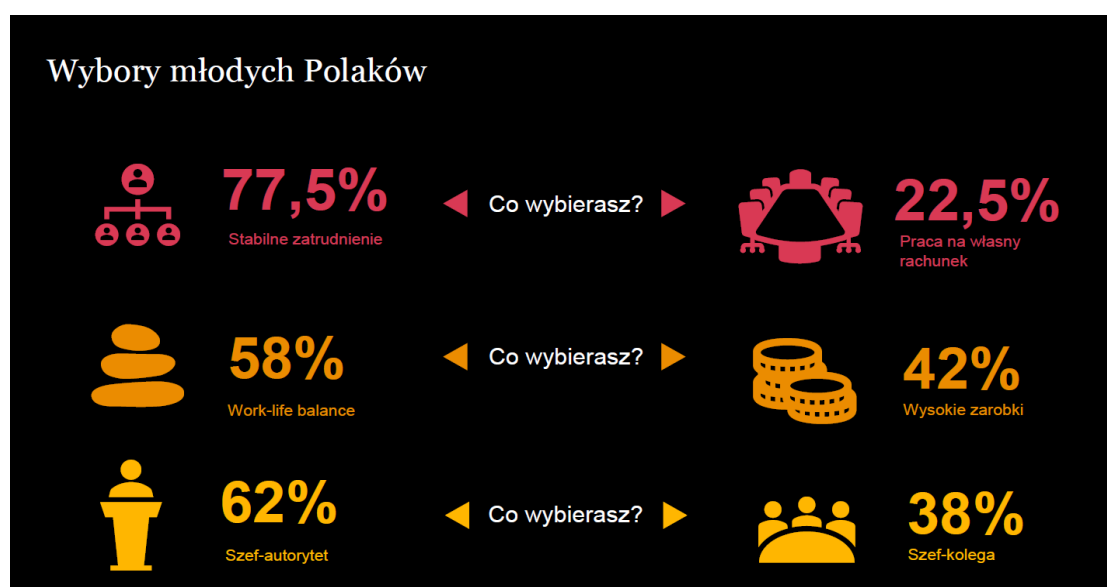
Temat pracy znajduje się na jednym z czołowych miejsc w hierarchii wartości życiowych młodych Polaków. Już na etapie szkoły średniej zakłada się, że nauka, studia stanowią etap przejściowy, a celem jest znalezienie „dobrej” pracy. Głównym wyznacznikiem „dobrej” pracy są **wysokie zarobki, choć podkreślane jest również znaczenie przyjemności i poczucia, że praca rozwija, czyli pozwala zdobywać kompetencje i buduje karierę zawodową**. Stała praca to oczywistość, to środek do osiągnięcia stabilizacji materialnej i jako sposób na samorealizację. Praca nie może zbytnio męczyć

ani zajmować zbyt wiele czasu – to oczekiwanie dominuje wśród młodych. **Sukces zawodowy to dla 36,3% badanych praca, która jest pasją.** O sukcesie świadczą także wysokie zarobki (17,3%), łączenie pracy z podróżowaniem (11,9%), stanowisko eksperta, czy prowadzenie własnej firmy (9%). (Młodzi Polacy na rynku pracy, PwC, 2021).

Choć młode pokolenie relatywnie często zmienia miejsce pracy, to jednocześnie młodzi cenią sobie **stabilność związaną z formami pracy: 65% preferuje umowę o pracę** (Przemysław Potocki, Bartosz Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów? Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, Warszawa 2022). Bardzo ważny element w planowaniu kariery zawodowej jest **work-life balance**. Większość z nich jest również otwarta na **pracę zdalną**.

Źródło: Młodzi Polacy na rynku pracy, PwC, 2021.

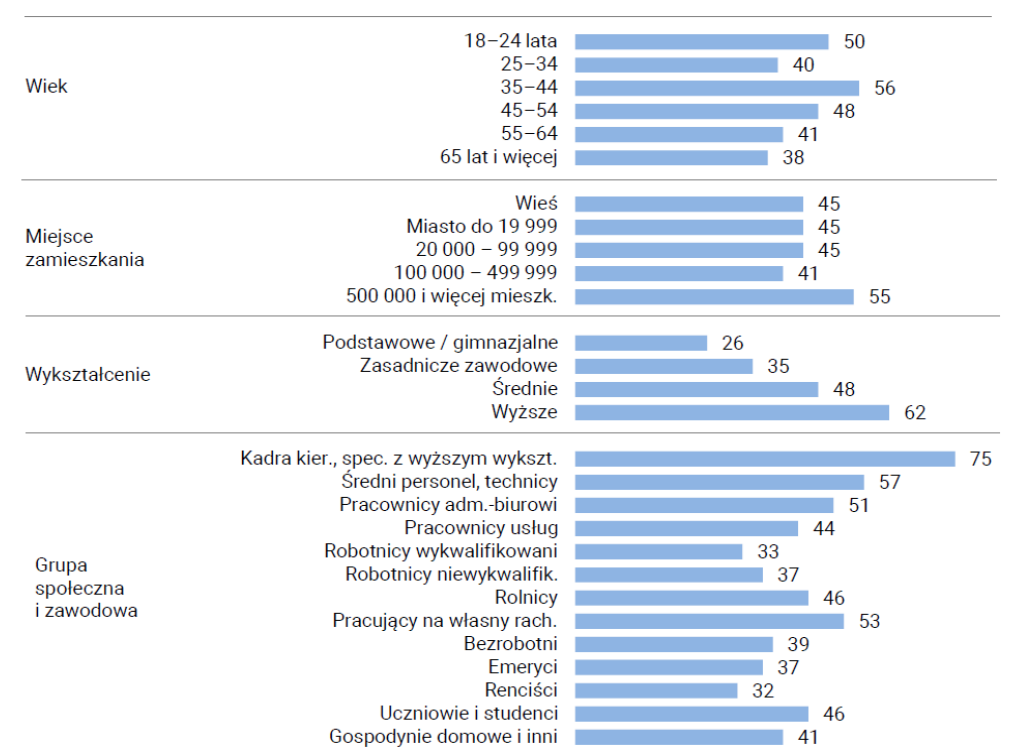
Źródło: Młodzi Polacy na rynku pracy, PwC, 2021.

Z raportu „Gen Z. Jak zrozumieć dziś pokolenie jutra” wynika, że dla młodego pokolenia w przyszłej pracy liczy się przede wszystkim brak presji i stresu, a praca stanowić ma przy tym hobby i zapewnić stabilność finansową.

ZAANGAŻOWANIE W ORGANIZACJE POZARZĄDOWE I WOLONTARIAT

Ważnym elementem tworzenia więzi społecznych, ale również, jak wspomniano wcześniej kształtowania miękkich kompetencji i oczywiście wskaźnikiem aktywności jest przynależność do różnego rodzaju formalnych i nieformalnych grup, ruchów czy organizacji.

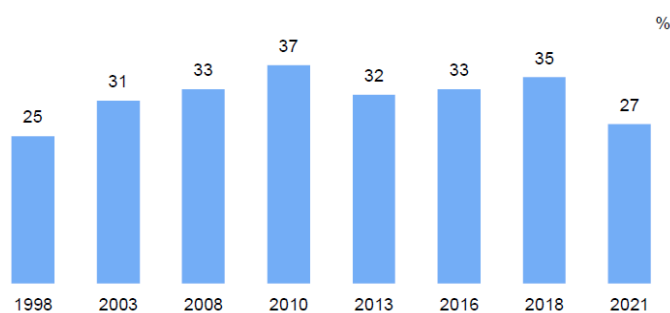
Średni poziom zaangażowania (średnia liczba dziedzin zaangażowania w pracę społeczną w ramach organizacji obywatelskich) dla grup wiekowych 18–24 wynosi 1,41, w wieku 25-34 lat to 0,92. Wyodrębniona kategoria uczniów i studentów osiągnęła średnią 1,32. Jest to relatywnie wysoki wynik. W badaniu tym skonstruowano wskaźnik zbiorczy pracy społecznej (respondenci pracujący społecznie w roku 2021 na rzecz swojego środowiska lub osób potrzebujących – w organizacjach obywatelskich i/lub poza nimi.)

Źródło: Komunikat z badań CBOS, Aktywność w organizacjach obywatelskich, nr 41/2022.

W badaniach CBOS z 2021 (Młodzi 2021, CBOS i KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki) ponad ¼ badanych uczniów (27%) deklaruje uczestnictwo w grupach nieformalnych/ organizacjach społecznych. Jest to mniej niż w poprzednich latach, co może być powiązane z pandemią COVID-19.

Rys. 6. Przynależność do grup nieformalnych, stowarzyszeń, organizacji, klubów, grup sympatyków (fanów), związków lub ruchów religijnych

Badanie statutowe CBOS: 1998; badania KBPN: 2003, 2008, 2010, 2013, 2016, 2018, 2021

Źródło: Młodzi 2021, CBOS i KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki.

Najwięcej uczniów należy do klubów, związków oraz stowarzyszeń sportowych i kibicowskich (14%), których popularność od poprzedniego pomiaru nieco się zmniejszyła. Na drugim miejscu plasują się kluby kulturalne i hobbystyczne (6%), a na trzecim – organizacje i stowarzyszenia związane z działalnością społeczną (4%). Najmniejsza w historii CBOS jest skala członkostwa w organizacjach i stowarzyszeniach religijnych, które deklaruje trzech na stu ankietowanych (3%). Marginalne, ale stabilne, jest zainteresowanie harcerstwem (2%) i organizacjami o profilu politycznym (1%).

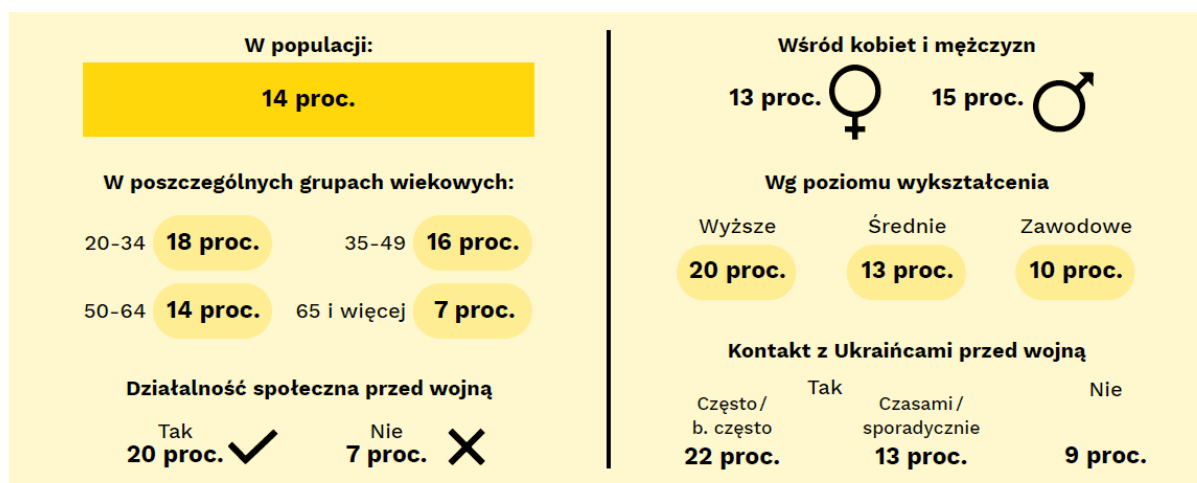
W kontekście ostatnich wydarzeń związanych z wojną w Ukrainie, warto przyrzeć się zaangażowaniu młodzieży w tę formę wolontariatu.

Badania pozwalają stwierdzić, że **wśród młodszych osób było najwięcej silnie zaangażowanych, ale i najwięcej osób niepomagających**. 27 proc. osób w wieku 20-34 w ogóle nie pomagało uchodźcom (ale aż 18 proc. można zakwalifikować jako silnie zaangażowanych w niesienie pomocy).

Zostało to potwierdzone również w badaniach dr Roberta Staniszewskiego z UW na temat percepcji uchodźców z Ukrainy (więcej o badaniach np. <https://wnpism.uw.edu.pl/kolejne-wyniki-badan-dot-spoecznej-percepcji-uchodzcow-z-ukrainy/>).

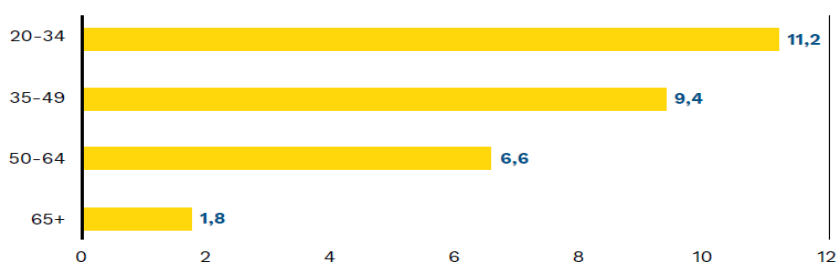
Otrzymałyśmy od autora niepublikowane jeszcze dane, które potwierdzają wysoki stopień zaangażowania w wolontariat dotyczący Ukrainy. 64% respondentów w wieku 16-19 lat oraz 73% w wieku 20-29 lat udzieliło pomocy osobom uchodźczym z Ukrainy. Patrząc na różne typy wsparcia były to grupy najbardziej zaangażowane w udzielanie pomocy osobistej (odpowiednio 30% i 33%).

Infografika 4. Profil demograficzno-społeczny silnie zaangażowanych w pomoc uchodźcom

Źródło: Ł. Baszczak, A. Kiełczewska, P. Kukołowicz, A. Wincewicz, R. Zyzik, Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.

Wykres 9. Osoby, które przyjęły uchodźców (wg wieku, w proc.)

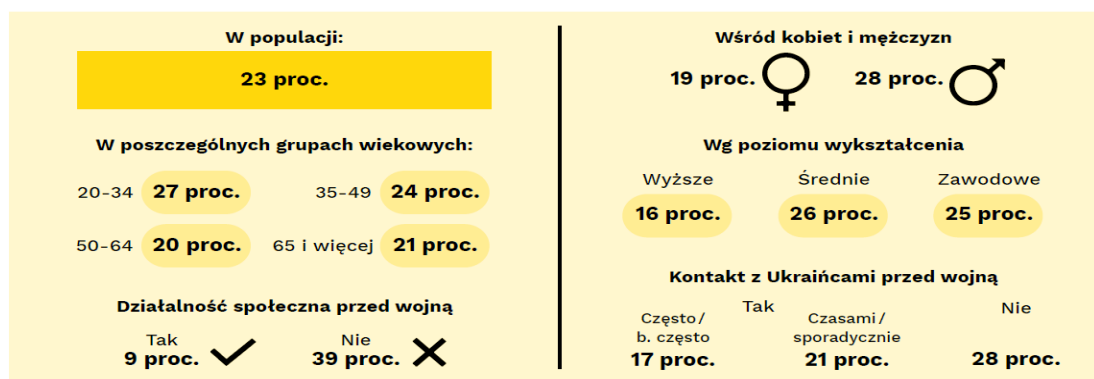

Źródło: opracowanie własne PIE na podstawie wyników badania.

Źródło:

Ł. Baszczak, A. Kiełczewska, P. Kukołowicz, A. Wincewicz, R. Zyzik, Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.

Infografika 7. Profil demograficzno-społeczny osób niezaangażowanych w pomoc uchodźcom

Źródło: Ł. Baszczak, A. Kiełczewska, P. Kukołowicz, A. Wincewicz, R. Zyzik, Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022.

PRZYWÓDZTWO

Niewiele jest badań, które pokazują stosunek do przywództwa i podejmowania ról lideskich wśród młodych. Kilka z nich warto jednak zaprezentować, choć mają one ograniczony zakres i nie są reprezentatywne dla całej populacji.

Pierwsze badanie przeprowadzono na próbie 700 młodych osób uczących się, studiujących lub pracujących w sektorze STEM i ICT (I. Chmura-Rutkowska, A. Kozłowska, „Młode wartości”, Fundacja Edukacyjna Perspektywy 2022). Na pytanie „Jak myślisz, czy cechy przywódcze to wrodzony talent czy umiejętności, których można się wyuczyć?” **42% badanych odpowiedziało, że są to cechy częściowo wrodzone i częściowo do wyuczenia się. Aż 36 % wyraziło przekonanie, że „to wrodzone cechy charakteru, które można wzmacniać i rozwijać w drodze treningu”,** a tylko 7% uważa, że przywództwo to rodzaj wrodzonej charyzmy i nie można się go nauczyć. Jedynie 12,8% badanych osób twierdzi, że są to „umiejętności jak każde inne”.

Z kolei na pytanie o preferowany styl przywództwa badani **mężczyźni wybierali najczęściej styl autorytarny, a kobiety partycypacyjny.** Widać w tym wypadku różnice ze względu na płeć.

Źródło: I. Chmura-Rutkowska, A. Kozłowska, „Młode wartości”, Fundacja Edukacyjna Perspektywy 2022, s. 53.

Na pytanie czy osoba badana chciałaby pełnić rolę lidera/liderki większość odpowiedziała pozytywnie, przy czym warto zauważyć, że więcej zdecydowanych było kobiet (76%) niż mężczyzn (61%). **Co istotne, 62% badanych pomimo aspiracji i aktualnie pełnionej funkcji nigdy nie brało udziału w warsztatach i szkoleniach kształcących liderów/liderki.** Kobiety (20%) znacznie częściej

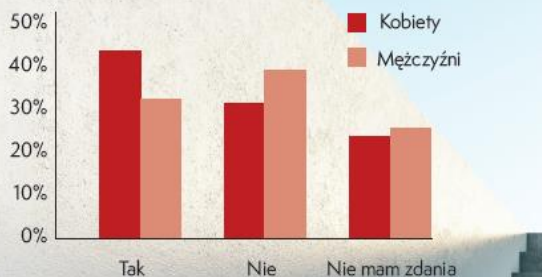
niż mężczyźni (12%) biorą udział w warsztatach podnoszących kompetencje liderkie. **Nie łączyło się to również z intensywnym działaniem społecznym.**

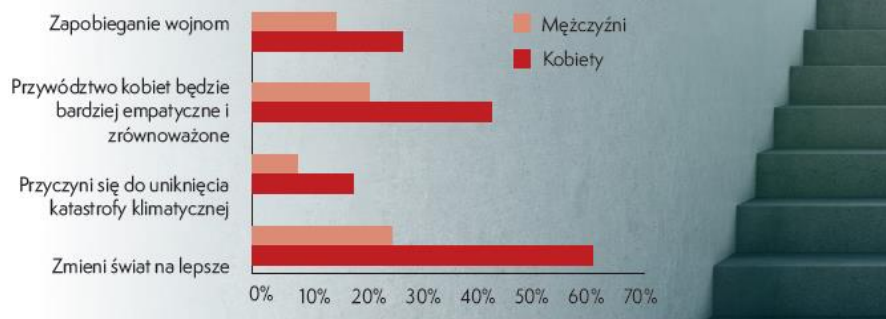
Źródło: I. Chmura-Rutkowska, A. Kozłowska, "Młode wartości", Fundacja Edukacyjna Perspektywy 2022, s. 54.

Część pytań odnosiło się do przywództwa kobiet. I to one częściej niż badani mężczyźni wierzą w potencjał i szczególną rolę przywództwa kobiet. 78% kobiet i 51% mężczyzn, wyraziło przekonanie, że przywództwo kobiet ma i będzie miało znaczenie dla rozwoju świata.

Wykres 28
CZY PRZYWÓDZTWO KOBIECE RÓŻNI SIĘ OD MĘSKIEGO?

Wykres 29
NADZIEJE ZWIĄZANE Z PRZYWÓDZTWE KOBIEC

Źródło: I. Chmura-Rutkowska, A. Kozłowska, "Młode wartości", Fundacja Edukacyjna Perspektywy 2022, s. 57.

Drugim źródłem badań na temat przywództwa młodych są badania na UW (badania CAWI na 427 studentach z różnych dziedzin nauk). Podobnie w jak poprzednim badaniu widać różnicę w tej

kwestii związaną z płcią. Jak piszą autorzy raportu **“Wśród młodych kobiet znajdziemy więcej osób, które postrzegają siebie jako aktywne. Kobiety, mimo że bardziej odczuwają brak stabilności świata, nie uchylają się przed działaniem. Ich optymistyczne podejście do aktywizmu czy wolontariatu zdecydowanie przewyższa podejście mężczyzn. Także w zakresie kompetencji miękkich kobiety czują się wyraźnie pewniej niż mężczyźni.** Mocną stroną kobiet jest kreatywność, innowacyjność, efektywne komunikowanie się i inteligencja emocjonalna. Lepiej też radzą sobie z zarządzaniem czasem i zasobami ludzkimi. Można więc powiedzieć, że obecnie sprawczość jest (młodą) kobietą” (s. 41). W wywiadach z ekspertami przeprowadzonymi w ramach tego badania pojawia się dość pesymistyczny wątek: **“To nie jest pokolenie liderów!”**. Przywództwo rozumiane jako kompetencja przyszłości, która wiąże się z zaangażowaniem, spójnością przekonań i działań oraz byciem sobą w różnych sytuacjach, to zbyt wysokie wymaganie wobec osób z pokolenia Z.” (s. 41) Dlaczego studenci nie chcą być liderami? Przywództwo wiąże się ze stresem, a to jest trudne dla pokolenia, które nie wysokiej odporności psychicznej. Widoczna jest obawa wystawienia się na krytykę, a czasami hejt. Młodym ludziom towarzyszy strach przed wyrażaniem swojej opinii i mają świadomość swoich ograniczeń (np. niskie kompetencje do zarządzania grupą) (s. 42).

RADY MŁODZIEŻOWE

W roku 2001 działało ok. 30 rad młodzieżowych. Według danych GUS w roku 2019 młodzieżowe rady powołano w 9% spośród 2728 istniejących jednostek samorządu terytorialnego. Podczas Kongresu Młodzieżowych Rad w roku 2019 prezentowano dane o działaniu ponad 500 rad. Badacze problemu w roku 2020 doliczyli się 318 młodzieżowych rad gmin, 18 rad dzielnic m.st. Warszawa oraz 15 młodzieżowych rad powiatów. Niestety na skutek pandemii ich liczba w roku 2021, według tych samych badań, spadła do 2421 (Oliwia Wyrzykowska, Jan Zapolski-Downar, Młodzieżowa samorządność w Polsce. Analiza i dalsza perspektywa, Poznań 2021 s. 80).

Jakie są bariery rozwoju rad młodzieżowych? Powstają one głównie w gminach miejskich, w toku kadencji zaangażowanie radnych spada, widoczny jest brak wiedzy nowych członków rady o kompetencjach samorządu i umiejętności korzystania z obowiązujących przepisów regulujących działalność samorządu, brak wystarczających środków na działania, brak wiedzy o korzyściach płynących z ich działania wśród młodzieży i samorządowców hamuje ich powstawanie. Jedną ważniejszych kwestii, widoczną również w naszych działaniach jako Fundacja SocLab to kwestia koordynatora, a raczej animatora. Zazwyczaj to są urzędnicy, którym brakuje doświadczenia i wiedzy jak pracować z młodzieżą.

SAMORZĄD UCZNIOWSKI

W roku szkolnym 2020/21 w Polsce działało łącznie 6609 ponadpodstawowych szkół dla młodzieży (bez szkół policealnych), do których uczęszczało 1,5 mln uczniów oraz 1468 szkół policealnych, w których uczyło się 204,7 tys. uczniów. Najnowsze dane Ministerstwa Edukacji i Nauki wskazują na spadek liczby szkół, w których mogą działać samorządy uczniowskie (2937 liceów ogólnokształcących, 1776 techników, 1178 szkół policealnych oraz 1373 szkół branżowych). Ponad połowa samorządów szkolnych nie ma stałego miejsca spotkań. Spotkania odbywają się w większości przypadków raz lub więcej razy w miesiącu, co wskazywałoby na chęć uczniów do działania. Za słabość wskazuje się brak zaangażowania dorosłych w życie szkoły (w większości szkół nie działa rada szkoły). 60% samorządów szkolnych realizuje rocznie do 10 projektów. Z radami młodzieżowymi

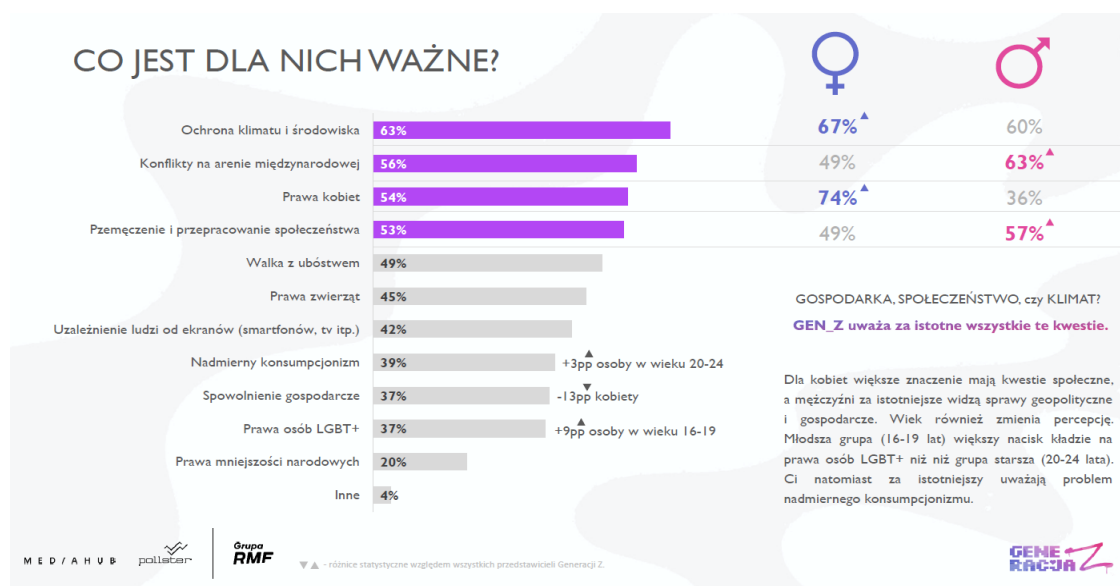
współpracuje 1/5 badanych samorządów, wynika to z niewielkiej ilości rad w gminach. Ze wsparcia organizacji zewnętrznej korzysta 1/4 samorządów. Potrzeba zewnętrznych szkoleń dla członków władz samorządów jest zgodnie podkreślana przez opiekunów samorządów i samych uczniów. Główny problem samorządów uczniowskich to jednak brak budżetu, środków na planowane aktywności. Korzystają one niekiedy z obowiązkowych składek, częściej ze wsparcia rady rodziców. Brak środków oznacza często konieczność rezygnacji z bardziej ambitnych przedsięwzięć. Nieliczne JST tworzą np. tzw. młodzieżowe budżety obywatelskie, żeby wesprzeć działania młodych. Również Fundacja SocLab konsekwentnie od kilku lat z sukcesem wprowadza szkolne budżety partycypacyjne w województwie podlaskim i warmińsko-mazurskim. Kolejnym wyzwaniem dla młodych jest brak czasu, o czym pisaliśmy już wcześniej. Niestety często również można spotkać się z opinią, że decyzje dotyczące życia szkoły są podejmowane bez realnej dyskusji z samorządami i ich praca nie spotyka się z uznaniem (O samorządach uczniowskich, Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej, Warszawa 2019).

KLIMAT

Jak twierdzi prof. Krystyna Skarżyńska: „Interkulturowo podzielaną traumą jest kryzys klimatyczny i polityka rządów (raczej jej brak) w tej sprawie. Chociaż młodzi ludzie w wielu krajach świata bardziej emocjonalnie reagują na zmiany klimatyczne, to ich postawy są mniej uzależnione od ich poglądów politycznych niż w starszych generacjach. Sprawy klimatu i obrona przyrody mobilizują młodych do aktywizmu częściej niż inne kwestie.” (Prof. Skarżyńska o młodych Polakach: Będą zieloni, tęczowi czy brunatni? Polityka 22.03.2022,

<https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2156341,1,prof-skarzynska-o-mlodych-polakach-beda-zieloni-teczowi-czy-brunatni.read>)

Sprawa klimatu jest dla nich ważna, co widać w wielu badaniach.

Źródło: „Generacja Z – rzeczywistość młodych w kontrze do utrwalonych stereotypów”, Mediahub Poland, Instytut Badawczy Pollster, 2022.

52,5% młodych jest przekonanych, że zmiany klimatu są głównie spowodowane przez działalność człowieka. Pogląd, że zmiana klimatu jest spowodowana w jednakowym stopniu przez działalność

człowieka i naturalne zmiany w środowisku, podziela 34,2% ankietowanych. **Sprawy zmian klimatycznych za istotne uważa 71% badanych** (to się potwierdza również w innych badaniach). Za nieistotne 9,3% respondentów. Młode kobiety są częściej od swoich rówieśników przekonani o antropogenicznym charakterze źródeł zmiany klimatu. Pogląd taki wyraża 58,6% badanych kobiet i 46,7% badanych mężczyzn. Co więcej, sprawy zmian klimatycznych istotne dla siebie uznaje aż 78,1% młodych kobiet i 64,2% młodych mężczyzn (Przemysław Potocki, Bartosz Machalica, Pęknięte pokolenie rewolucjonistów?, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, 2022).

Warto jednak zwrócić uwagę, że świadomość zmian klimatycznych nie musi oznaczać gotowości do działań. Ostatni raport z cyklu „Ziemia atakuje” z 2022 roku zwraca uwagę, że osoby w wieku 18-24 lat aż dwukrotnie częściej niż Polacy ogółem twierdzą, że „jest już za późno, aby zapobiec katastrofie klimatycznej” (s.13). Z takim stwierdzeniem zgadza się 18% badanych respondentów w tych badaniach. To poczucie beznadziejnej sytuacji i braku gotowości do działań widać również przy innym pytaniu, w którym 23% młodych respondentów (18-24 lat) zgodziło się ze stwierdzeniem „To inni są odpowiedzialni za katastrofę klimatyczną, ja nie zamierzam nic z tym zrobić” (ogółem 13% dorosłych wybrało to stwierdzenie).

1. W widoczny sposób przesuwa się granica wejścia w dorosłość. Dotyczy to takich czynników jak prowadzenie własnego gospodarstwa domowego, małżeństwo i posiadanie dzieci.
2. Kompetencje miękkie i społeczne, kluczowe z punktu widzenia współczesnej gospodarki nie są mocną stroną systemu edukacji i w konsekwencji młodego pokolenia. Brakuje w tym obszarze zobiektywizowanych danych. Pracodawcy zwracają uwagę na tę lukę kompetencyjną, sami młodzi w autodeklaracjach nie oceniają się zbyt nisko (najniżej oceniane są umiejętności związane z zarządzaniem ludźmi). Zwraca się tutaj uwagę na działalność społeczną i wolontariat jako realny sposób nabywania tych kompetencji.
3. Kompetencje cyfrowe młodego pokolenia są niemal zawsze wyższe niż starszych Polaków, jednak nadal często poniżej średniej UE.
4. Samopoczucie młodzieży w świetle badań jest wyraźnie gorsze niż ogółu dorosłych. częstość odczuwania depresji, bezradności i zniechęcenia osiągnęła wśród ludzi młodych w 2021 roku najwyższy poziom od dwóch dekad. Wchodzący w dorosłość młodzi ludzie zdecydowanie częściej doświadczają negatywnych, nieprzyjemnych przeżyć, w tym także stanów depresyjnych i myśli samobójczych. W porównaniu z 2017 roku o 100% wzrosła liczba osób przed 18 r. ż. chorych na depresję. W 2021 roku w stosunku do 2020 roku o 77% wzrosła liczba zachowań samobójczych oraz o 19% śmierci samobójczych osób poniżej 18 roku życia. Szczególnie często negatywne emocje, depresję, myśli samobójcze dotyczą dziewcząt. Szacuje się, że 13% uczniów szkół średnich w Polsce wymaga znaczącej interwencji związanej z ich funkcjonowaniem psychicznym.
5. Ponad połowa młodych ludzi deklaruje, że relacje rówieśnicze są dla nich bardzo ważne, podobna liczba spędza znaczną ilość czasu z kolegami i koleżankami. Sześciu na dziesięciu nastolatków deklaruje możliwość polegania na swoich znajomych. W porównaniu do 2018 roku wzrósł nieznacznie odsetek uczniów nieposiadających w szkole żadnych przyjaciół – jest to 10% badanych.
6. W 2020 roku ponad co siódmy respondent (15%) doznał przemocy ze strony rówieśników. Istotnie częściej były to dziewczyny niż chłopcy. Jedna piąta spotkała się z przejawami dręczenia.
7. Młodzież ma mniej czasu wolnego niż młodsze dzieci. Co czwarty uczeń przyznaje, że rzadko lub nigdy nie ma w tygodniu czasu na spotkania z rówieśnikami. Jednocześnie takie właśnie spotkania są najczęstszą formą spędzania czasu wolnego – 83% wskazań. W ciągu ostatnich 9 lat widocznie wzrosła liczba osób spędzających czas na grze w gry komputerowe (z 17% do 33%) oraz na „nicnierobieniu” (leżenie, spanie) – z 24% do 33%.
8. Młodzi coraz częściej są świadomi zagrożeń zanurzenia w świecie online i coraz częściej podejmują próby wypełnienia czasu działaniami offlinowym.
9. Generalnie życie rodzinne jest oceniane pozytywnie przez młodych. Większość badanych czuje się kochana przez swoich rodziców (powyżej ¾ badanych) oraz przez nich rozumiana (55%). Połowa badanych (51%) uznała, że rodzice mają dla nich czas, na brak czasu ze strony

rodziców wskazała co piąta badana osoba. Najczęściej osobą wspierającą młodych ludzi jest matka (67% wskazań).

10. Ogólne zadowolenie z bycia w szkole wyraża 68% uczniów. Pod względem poziomu odczuwanego wsparcia ze strony nauczycieli Polska wypada bardzo słabo.
11. Co trzeci nastolatek (33,6%) wykazuje się wysokim natężeniem wskaźników problematycznego użytkowania internetu (PUI), a trzech na stu – bardzo wysokim (3,2%). Obecnie nastolatki korzystają aktywnie z internetu średnio 4 godziny 50 minut na dobę. W dni wolne od zajęć szkolnych czas przebywania w sieci wydłuża się średnio do 6 godzin i 10 minut. Blisko co dziesiąty (11,5%) nastolatek jest aktywny w sieci ponad 8 godzin dziennie, a co piąty (21,3%) spędza tyle czasu przed monitorem w dni wolne od edukacji.
12. Syntetyczny indeks zaufania oraz wskaźnik zaufania w sferze publicznej u młodych dorosłych (18-24 lata) jest najniższy spośród wszystkich grup wiekowych
13. Wzrasta zainteresowanie sprawami polityki wśród młodego pokolenia. Nadal widoczny jest jednak dystans do polityki zinstytucjonalizowanej (partie polityczne) - między 57% a 67% młodych respondentów podkreśla swój dystans do partii i tak rozumianej polityki. Ponad połowa uważa polityków za ludzi niekompetentnych i nie żywi wobec nich ciepłych uczuć. Ponadto część młodych czuje się wykluczona z polskiej polityki (np. 46% badanych uważa, że w polskim życiu politycznym brakuje głosu młodszego pokolenia). Jedynie 16% badanych przejawia chęć angażowania się w formalną politykę.
14. 77% młodych badanych deklaruje chęć udziału w wyborach. Wynik ten jest wciąż nieco niższy od uzyskanego w odniesieniu do ogółu społeczeństwa, ale także stanowi rekord w historii pomiarów CBOS – do 2020 roku odsetek młodych Polaków zdecydowanych na wzięcie udziału w wyborach nigdy nie przekraczał 70%.
15. Oprócz udziału w wyborach, popularnymi formami działań politycznych są aktywizm internetowy (np. podpisywanie petycji online), udział w demonstracjach, bojkot konsumencki oraz partycypacja lokalna.
16. Demokracja jest dla młodych coraz ważniejsza: prawie 65 procent deklarowało, że demokracja jest jedyną formą sprawowania władzy, której chcą w Polsce, a ponad połowa stwierdziła, że jest dla nich ważne, aby w Polsce przestrzegane były zasady demokracji, młodzi Polacy częściej niż ogół dorosłych nie byli obojętni wobec tego, czy rządy są demokratyczne czy niedemokratyczne. Wzrasta wśród młodych w widoczny sposób niezadowolenie ze stanu demokracji.
17. Kobiety choć są bardziej aktywne, uważały, że politycy ich nie słuchają i mają mniejszy wpływ na życie polityczne.
18. W roku 2020 mamy niemal dwukrotnie wzrosła liczba identyfikacji lewicowych (z 17% do 30%), spadła ilość identyfikacji centrowych, a przede wszystkim odsetek odpowiedzi „Trudno powiedzieć” (z 31% do 18%).

19. Jedną z najbardziej widocznych zmian jest laicyzacja młodego pokolenia: wzrost deklaracji bycia osobą niewierzącą oraz odejście od praktyk religijnych. Wyraźnie widać liberalne podejście do kwestii aborcji, LGBT+ czy związków partnerskich.
20. Dobra praca jest bardzo ważną wartością: oprócz dobrych zarobków, powinna być powiązana z pasją i być oparta o work-life balance. Młodzi są również otwarci na pracę zdalną. Bardzo ważnym elementem jest bezpieczeństwo socjalne pochodzące z umowy o pracę.
21. ¼ badanych uczniów (27%) deklaruje uczestnictwo w grupach nieformalnych/ organizacjach społecznych. Ich zaangażowanie społeczne nie jest wyjątkowe na tle innych grup wiekowych.
22. Jeśli chodzi o wolontariat na rzecz uchodźców z Ukrainy widoczna jest polaryzacja, było to grupa najbardziej zaangażowana w bezpośrednie działania, ale jednocześnie wśród młodych była znaczna grupa, która nie zadeklarowała takich działań. Wśród młodych Polaków i Polek było najwięcej silnie zaangażowanych, ale i najwięcej osób niepomagających.
23. Brakuje badań na temat przywództwa na reprezentatywnych próbach. Z dostępnych badań środowiska studentów widać, że bycie liderem/liderką jest postrzegane w kategoriach cech wrodzonych, ale ze świadomością możliwości kształtowania takich cech w ciągu swojego życia. Pomimo deklaracji, że chce się odgrywać przywódcze role, brakuje podejmowania działań w tym kierunku np. poprzez ukończenie kursów czy działalność społeczną. Młode kobiety są coraz bardziej otwarte na role przywódcze, mają świadomość swojej przewagi w kontekście społecznych i miękkich umiejętności. W przywództwie kobiet widzą szansę na realną zmianę.
24. Ochrona klimatu jest wartością łączącą młode pokolenie, choć jednocześnie wśród młodszych respondentów widoczna jest częściej pesymistyczna wizja przyszłości w porównaniu do ogółu Polaków.

BIBLIOGRAFIA

- 1) Abramowska-Kmon A., Sytuacja demograficzna w jednostkach samorządu terytorialnego w Polsce – wybrane aspekty, Fundacja Civis Polonus, 2021 <http://civispolonus.org.pl/wp-content/uploads/2021/07/ekspertyza-abramowskaFINAL.pdf>
- 2) Aktywizacja obywatelska młodych Polek i młodych Polaków. Raport z badań psychologicznych, praca zbiorowa Zespół Laboratorium Poznania Politycznego Instytutu Psychologii PAN, 2021
http://politicalcognition.psych.pan.pl/images/Raporty/DIALOG_raport.pdf
- 3) Baran M., Hamer K., Młodzi dorośli podczas pandemii Covid-19, SWPS, 2021
https://www.researchgate.net/publication/357182769_Mlodzi_dorosli_podczas_pandemii_COVID19_Young_adults_during_COVID-19_pandemic
- 4) Baszczak Ł., Kiełczewska A., Kukołowicz P., Winczewicz A., Zyzik R., Pomoc polskiego społeczeństwa dla uchodźców z Ukrainy, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa 2022,
<https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2022/07/Pomoc-pol-spol-UKR-22.07.2022-D-1.pdf>
- 5) Boni M., Młodzi 2020 – w poszukiwaniu tożsamości, Fundacja Batorego, Warszawa 2021
https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2021/05/Mlodzi_2020.pdf
- 6) Bruszevska P., 4K, czyli miękkie kompetencje przyszłości, z dn. 23.05.2022,
<https://forsal.pl/lifestyle/edukacja/artykuly/8423393,4k-czyli-miekkie-kompetencje-przyszlosci.html>
- 7) Chmura-Rutkowska I., Kozłowska A., Młode wartości. Jakiego świata chce pokolenie Z reprezentujące obszar ICT i STEM?, Fundacja Edukacyjna Perspektywy 2022
<https://womenintech.perspektywy.org/documents/raport-2022-mlode-wartosci-pl.pdf>
- 8) Dąbrowska-Prokopowska E., Nowacki G., Młodzi, gniewni i zagubieni, czyli o aktywności politycznej pokolenia Z we współczesnej Polsce, "Trzeci sektor" 51–52, 03–04/2020
https://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_26368_17332265-51_52-3_4-2020-4
- 9) Eurostat, Being young in Europe today - digital world, 2022
<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/15191320/KS-06-22-076-EN-N.pdf/7d72f828-9312-6378-a5e7-db564a0849cf?t=1666701213551>
- 10) Fromm J., FOMO & FOLO: The Social Addiction of Gen Z,
<https://millennialmarketing.com/2018/03/fomo-folo-the-social-addiction-of-gen-z/>
- 11) Generacja Z – rzeczywistość młodych w kontrze do utrwalonych stereotypów, Mediahub Poland, Instytut Badawczy Pollster, 2022,
<https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/generacja-z-co-to-jest-bez-buntu-o-lepszy-swiat-bez-konfliktu-pokolen>
- 12) Generacja Z wchodzi do gry. Konsumpcja treści przez młodych” Clu PR, listopad 2022
https://cluepr.pl/raporty/Raport_Generacja_Z_wchodzi_do_gry.pdf
- 13) GenZ. Jak zrozumieć dziś pokolenie jutra? infuture hatalska foresight institute, Dentsu Aegis Network Sp. z o. o., maj 2019, <https://infuture.institute/aktualnosci/gen-z-pokolenie-z/>
- 14) Jelonek M., Kasperek K., Kocór M., Krygowska-Nowak N., Kwinta-Odrzywołek J., Lisek K., Worek N., Niedopasowanie kompetencyjne w programach wsparcia studentów i doktorantów. Raport II – programy kształtujące kluczowe kompetencje studentów, , Warszawa, Kraków 2022 Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, <https://www.gov.pl/attachment/01bbb7cf-483b-46ec-aff7-d2b1882b8ae6>

- 15) Kapitał Ludzki w Polsce 2015, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/inne-opracowania-zbiorcze/kapital-ludzki-w-polsce-w-2015-r-8,5.html>
- 16) Kasperek K., Górniak J., Czarnik Sz., Jelonek M., Raport z badania ludności w wieku 18–69 lat. Bilans Kapitału Ludzkiego 2022/2021, <https://www.parp.gov.pl/component/publications/publication/raport-z-badania-ludnosci-w-wieku-18-69-lat-1>
- 17) Kocyba P., Łukianow M., Piotrowski G., Młodzieżowe strajki klimatyczne w Polsce: kto protestuje i dlaczego?, *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*, 2020 <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/maes/article/view/6422>
- 18) Komunikat z badań CBOS, Polacy wobec wojny na Ukrainie i ukraińskich uchodźców, sierpień 2022, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_123_22.PDF
- 19) Komunikat z badań CBOS, Samopoczucie Polaków w 2022 roku, nr 4/2023 https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_004_23.PDF
- 20) Komunikat z badań CBOS, Samopoczucie Polaków w roku 2020, nr 1/2021 https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_001_21.PDF
- 21) Komunikat z badań CBOS, Stosunek młodych Polaków do demokracji w latach 1992–2021, Nr 118/2021 https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_118_21.PDF
- 22) Komunikat z badań CBOS, Ważne kwestie społeczno-polityczne w opiniach młodych Polaków, nr 93/2021 https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_093_21.PDF
- 23) Komunikat z badań CBOS, Zainteresowanie polityką i poglądy polityczne młodych Polaków na tle ogółu badanych, luty 2021, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2021/K_016_21.PDF
- 24) Komunikat z badań CBOS, Zaufanie społeczne, nr 37/2022
- 25) Koseła K., Słowo „pokolenie” powinno być używane powściągliwie, „Teologia Polityczna”, <https://teologiapolityczna.pl/krzysztof-kosela-nie-widze-pokolen-we-wspolczesnej-polsce>
- 26) Luthra P., Managers and leaders listen up! Introducing the ZAlphas, your future talent pool and a micro-generation shaped by COVID-19, <https://talented.dk/blog/zalpha>
- 27) Marczewski P., Między krytyką a rozczerwaniem – o zaangażowaniu politycznym młodych, Fundacja Batorego, 2021, https://www.batory.org.pl/blog_wpis/miedzy-krytyka-a-rozczerwaniem-o-zaangazowaniu-politycznym-mlodych/
- 28) Młodzi 2021, CBOS i Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom KCPEU, Materiały prasowe - wybrane wyniki, https://www.kbpn.gov.pl/portal?id=15&res_id=13361980
- 29) Młodzi 2021, CBOS i Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom, Prezentacja wybranych wyników badania. CBOS i KBPN https://www.cbos.pl/PL/wydarzenia/91_prezentacja/mlodzies_2021_konferencja_2022_09_20_CBOS.pdf
- 30) Młodzi na rynku pracy 2021, PWC, <https://www.pwc.pl/pl/publikacje/raport-pwc-mlodzi-na-ryнку-pracy-2021.pdf>
- 31) Młodzi na rynku pracy 2022, PWC, https://www.pwc.pl/pl/pdf/mlodzi-polacy-na-ryнку-pracy-2022_pl.pptx.pdf
- 32) Młodzi w Warszawie. Raport z badania, praca zbiorowa, Fundacja Stocznia 2022 <https://stocznia.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/RAPORTBadaniesrodowiskamlodziezywarszawskiejFundacjaStocznia.pdf>
- 33) Nastolatki 3.0 Raport z ogólnopolskiego badania uczniów, red. dr Rafał Lange, NASK – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2021 <https://www.nask.pl/pl/raporty/raporty/4295,RAPORT-Z-BADAN-NASTOLATKI-30-2021.html>

- 34) Negatywne doświadczenia młodzieży w trakcie pandemii. Raport z badań ilościowych, red. S. Romańczak, 2020
<https://fdds.pl/Resources/Persistent/5/0/0/e/500e0774b0109a6892ce777b0d8595f528adea62/Negatywne-doswiadczenia-mlodziezy-w-trakcie-pandemii.-Raport-z-badan-ilosciowych-1.pdf>
- 35) Next Generation Polska, British Council 2021
https://www.britishcouncil.pl/sites/default/files/m011_next_gen_poland_polish_v6_compressed.pdf
- 36) NFZ o zdrowiu. Depresja, Warszawa 2020, <https://ezdrowie.gov.pl/portal/home/badania-i-dane/zdrowe-dane/raporty/nfz-o-zdrowiu-depresja>
- 37) O samorządach uczniowskich, Rada Dzieci i Młodzieży Rzeczypospolitej Polskiej przy Ministrze Edukacji Narodowej, Warszawa 2019
http://www.dlarownosci.pl/na_rzecz/wydarzenia/legislacja/Publikacja_O_Samorzadach_Uczniowskich_RDiM.pdf
- 38) Opinie i diagnozy nr 48, Młodzi Polacy w badaniach CBOS 1989-2021,
<https://www.cbos.pl/PL/publikacje/diagnozy.php>
- 39) Pausch M., Hladschik P., Pazderski F., Nagem R., Odporność na tendencje antydemokratyczne przez edukację. Kompetencje sprzyjające kulturze demokratycznej w pracy socjalnej i młodzieżowej w Europie, Rada Europy i Instytut Spraw Publicznych 2021,
<https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/odpornosc-na-tendencje-antydemokratyczne-przez-edukacje>
- 40) Pazderski F., Rozczarowani indywidualiści w poszukiwaniu nowej jakości w polityce. Demokracja i aktywność obywatelska oczami młodych Polaków, Instytut Spraw Publicznych, 2019 <https://www.isp.org.pl/pl/publikacje/rozczarowani-indywidualisci-w-poszukiwaniu-nowej-jakosci-w-polityce-demokracja-i-aktywnosc-obywatelska-oczami-mlodych-polakow>
- 41) Pokolenie gniazdowników w Polsce, Urząd Statystyczny w Warszawie 2020,
<http://warszawa.stat.gov.pl/>
- 42) Postpandemic generation online czy offline. Accenture, Fasion Bussines, kwiecień 2021
https://www.accenture.com/_acnmedia/PDF-150/Accenture-Postpandemic-Generation-Online-Czy-Offline-PL-New.pdf
- 43) Potocki P., Machalica B., Pęknięte pokolenie rewolucjonistów? Młodzi wobec sytuacji w Polsce w 2021 roku, Centrum im. Ignacego Daszyńskiego, 2022 <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/19119-20220627.pdf>
- 44) Prawie cała Generacja Z za główne źródło wiedzy uznaje YouTube'a i Facebooka. Influencerów młodzi krytykują, <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/generacja-z-co-to-jest-youtube-facebook-influencer>
- 45) Prof. Skarżyńska o młodych Polakach: Będą zieloni, tęczowi czy brunatni? Polityka 04.03.2022 <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2156341,1,prof-skarzynska-o-mlodych-polakach-beda-zieloni-teczowi-czy-brunatni.read>
- 46) Program rozwoju kompetencji cyfrowych, Projekt – lipiec 2022, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, <https://www.gov.pl/web/cyfryzacja/zaproszenie-do-konsultacji-programu-rozwoju-kompetencji-cyfrowych>
- 47) Ramy odniesienia dla kompetencji sprzyjających kulturze demokratycznej, Rada Europy, 2017, <https://www.coe.int/en/web/reference-framework-of-competences-for-democratic-culture>

- 48) Raport Future of Jobs 2020, Światowe Forum Ekonomiczne, https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf
- 49) Raport Rzecznika Praw Dziecka: Ogólnopolskie badanie jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce, praca zbiorowa, Warszawa 2022 <https://brpd.gov.pl/wp-content/uploads/2022/03/Za%C5%82%C4%85cznik-do-informacji-o-dzia%C5%82alno%C5%9Bci-RPD-za-rok-2021-Raport-z-og%C3%B3lnopolskiego-badania-jako%C5%9Bci-%C5%BCycia-dzieci-w-Polsce-PDF-42MB.pdf>
- 50) Rocznik Demograficzny GUS 2022
- 51) Rządowy Program Fundusz Młodzieżowy na lata 2022–2033, Warszawa 2022, <https://niw.gov.pl/wp-content/uploads/2022/08/Fundusz-Mlodziejowy-program.pdf>
- 52) Śledziwska K., Włoch R., Gospodarka cyfrowa. Jak nowe technologie zmieniają świat, 2020 <https://delab.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/04/Katarzyna-%C5%Aledziwska-Renata-W%C5%82och-Gospodarka-cyfrowa.pdf>
- 53) Studiując w świecie niepewnego jutra: perspektywy, sprawczość, wizje przyszłości, iUW 2022 JustStart 2 https://raporty.iuw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/06/JSR00212_raport_final.pdf
- 54) Świat Młodych 6, IQS, <https://grupaiqs.pl/pl/raporty/swiat-mlodych-6>
- 55) Świat VUCA – co to jest? Zmienność, niepewność, złożoność, niejednoznaczność, https://www.ey.com/pl_pl/workforce/swiat-vuca-co-to-jest
- 56) The Future of Education and Skills. Education 2030, OECD 2018 [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)
- 57) Włoch R., Śledziwska K., Kompetencje przyszłości. Jak je kształtować w elastycznym ekosystemie edukacyjnym? DELab UW, Warszawa 2019, https://www.delab.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2020/09/kompetencje_przyszlosci_raport-1.pdf
- 58) Worek B. , Górniak J., Kubica W., Bilans Kapitału Ludzkiego 2022/2021 Rozwój kompetencji – uczenie się dorosłych i sektor szkoleniowo-rozwojowy, Warszawa 2022, <https://www.parp.gov.pl/component/publications/publication/bilans-kapitalu-ludzkiego-2022-2021-rozwoj-kompetencji-uczenie-sie-doroslych-i-sektor-szkoleniowo-rozwojowy>
- 59) Wysocka K., Kuliberda A., Szelaąg M., Peszkowska A. Młodzi są zajęchani, co z tym robimy? Wnioski z projektu Jesteśmy młodzi. O co nam chodzi?, www.szkolazklasa.org.pl/programy/szkola-komunikacji
- 60) Wyrzykowska O., Zapolski-Downar J. Młodzieżowa samorządność w Polsce. Analiza i dalsza perspektywa, Poznań 2021 <https://m.82-200.pl/2021/10/oliwia-wyrzykowska-ian-zapolski-downar-mlodziejowa-samorzadnosc-w-polsce-edycja-online-7593.pdf>
- 61) Ziemia nie atakuje, Kantar, 2022, <https://ziemianieatakuja.pl>
- 62) Zintegrowana strategia umiejętności 2030 (część ogólna), MEN, 2019, <https://efs.mein.gov.pl/zintegrowana-strategia-umiejtnosci-2030-czesc-ogolna/>